

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI

PAUER IMRE

H. OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST.

1890.

913602

TARTALOM.

- I. szám. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz.
Schvarcz Gyula r. tagtól.
- II. « Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- III. « Demologiai tanulmányok. *Kőrösi József* l. tagtól.
- IV. « A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól.
- V. « A király tanácsosainak felelőssége Aragóniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- VI. « Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól.
- VII. « Bárá Wüllerstorf és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matlekovits Sándor* l. tagtól.
- VIII. « Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban. *Ballaqi Géza* l. tagtól.
- IX. « Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- X. « A specificatio. Magánjogi értekezés. *Dr. Hoffmann Pál* l. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

H. OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. 8. SZÁM.

AZ 1839/40-DIKI ORSZÁGGYÜLÉS VISSZHANGJA AZ IRODALOMBAN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

BALLAGI GÉZA

LEVELEZŐ TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén, 1889. október 14-én.)

Ára 90 kr.

BUDAPEST.

1890.

AZ 1839⁸/40-DIKI
ORSZÁGGYŰLÉS VISSZHANGJA
AZ IRODALOMBAN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

BALLAGI GÉZA

LEVELEZŐ TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén, 1889. október 14-én.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1890.

FRANKLIN-TÁRSULAT

NYOMATVÁNYOK ÉS KÖNYVEK

FRANKLIN-TÁRSULAT

FRANKLIN-TÁRSULAT

A KELET NÉPE ÉS A PESTI HIRLAP.

A politikai átalakulásokat mindig és mindenütt az eszmék harcza előzte meg. Angliában Locke és Milton államtani elméleteiből fejlődött ki az új államszervezet. Locke tételeire ismerünk az angol alkotmány minden intézményében; az ő nézetei törvény erejével ruháztattak fel, úgy hogy a ki az ő elveit nem írta alá: az angol közvélemény által az alkotmány megtámadójának tekintetett. Franciaországban Montesquieu, a physiocraták, az encyclopædisták tanai ülték diadalukat a forradalomban.

Nálunk a demokratikus principiumok, az alkotmányos fogalmak megvitatása, tisztázása körül az irodalomnak ha nem is volt oly nagy szerepe, mint nyugat-Európában; de a gyakorlati politikai élet a magyar ég alatt is az elméletből merítette számos irányelvét, s a reformok előkészítésében, megvalósításában a tudomány is kivette a maga részét, sőt az 1848-diki átalakulás egyenesen a doctrinaireknek volt köszönhető.

1790-től a doctrinairek föllépéséig a politikai iratok inkább csak visszhangjai, mint irányzói voltak az országgyűlés tárgyalásainak; csupán az országgyűlésen szóba hozott actualis politikai kérdések megvitatását tűzték ki feladatukul. A doctrinairek azonban a kezdeményező szerepét vették át, s míg egyrésről az alkotmányosság és a demokrácia körüli téves nézeteket igyekeztek eloszlatni, másrésről az átalakulás módozataira nézve kész tervszellet léptek fel.

Az 1839/40-diki országgyűlés befejeztével vette ismét kezdetét a megújulásnak már egy ízben megszakított proces-

susa, melynek részleteit, irányát később a doctrinairek határozták meg.

Az említett országgyűlés után a kormány szakítani látszott hagyományos politikájával; a nemzetnek békejobbát nyújtotta, úgy hogy ez utóbbi végre-valahára a belső reformok megvalósításához hozzáláthatott.

Ama reformok lényegét, jelentőségét azonban csak kevesen ismerték fel, a teendőket illetőleg a legtöbb politikusnak csak homályos sejtelmei voltak.

Politikai szervezetünk hiányait érezni mindenki érezte; de a kibontakozás módját illetőleg éles ellentétek merültek fel.

Az államszervezet tökéletlensége annál szembetűnőbbé vált, mennél általánosabbá és érezhetőbbé lön a *Széchenyi* anyagi reformjainak hatása. Sokan elérkezettnek látták már az időt a «gazdag nemzet: szabad nemzet» jelszavának megtestesítésére, elkapatva a *Széchenyi* vállalatainak sikerétől s tapasztalva azoknak üdvös hatását a nemzet gazdagodására. Maga *Széchenyi* azonban nem becsülte túl saját működésének eredményét s — a mi érdekes, de az agitatorok élettörténetében nem szokatlan — épen neki kellett a kerékkötő szerepére vállalkoznia ama túlzó reformerekkel szemben, kik az ő vívmányaira alapították törekvéseiket.

Főlemelte tehát tiltakozó szavát ellenök, s a polemia, mely e felszólalásából kifejlődött, legérdekesebb fejezetét képezi az 1840-diki országgyűlést követő időszak politikai irodalomtörténetének.

A «*Kelet népében*»*) *Széchenyi* föltárja a *Kossuth* által inaugurált érzelmi politika veszélyeit. De jóllehet kíméletlen erélylyel üzen hadat ama politikai iránynak, minden során meglátszik, hogy ellenfelétől túlszárnyaltatván, saját erejét hanyatlani érzi a tekintetben, hogy a veszélyes útról leterelje nemzetét.

A juste milieu politikája, melyet *Széchenyi* követett, nem kell többé senkinek. A nép bizalmatlanná válik iránta, mert

*) A *kelet népe*. 1841. Pesten, nyomt. Trattner-Károlyi betűivel. 8-r., II + 387 lap. — Második kiadás. Pozsony, 1841. Nyomt. Wigand K. Fr. 8-r., 326 lap.

úgy látszik, mintha a kormánynyal fúna igen sok kérdésben egy követ s mert nem követi azoknak a taktikáját, a kik a legjobbat is ellenzik, mert a kormánytól jó; a kormány viszont bizalmatlan iránta, mert szókimondó őszinteséggel ellene szegül, valahányszor olyat tesz, a mi nemzetére nézve — szerinte — veszélyt hozó. Ilyen taktikával azon veszi magát észre, hogy két szék közt pad alatt marad, s a nemzet annak a férfiúnak zászlajához csatlakozik, a ki szíve és nem esze után indul, s a ki iránt, mint a kormányi önkény egykori áldozata iránt, különben is meleg rokonszenvet érez.

Maga is elismeri Széchenyi, hogy népszerűségét, befolyását a népre elveszítette; de azért nem állhatja meg, hogy az utolsó órában ne figyelmeztesse nemzetét az örvényre, mely végpusztulással fenyegeti. «Zavarnak vezéreltetik a nemzet — úgymond; — de van még idő a balirányoknak elejét venni, van idő az itt-ott lappangó s még most tán igen, de később nem fékezhető tüzeket oltani, sok azonban már nincs.» Hogy bizott volna emez intézésének sikerében, alig hihető. Hiszen practicus eszével saját helyzetének ferdeségét ő fölismerte s így tudta, hogy hiábavaló minden erőfeszítése.

Semmit, de semmit nem helyesel, a mi Kossuth-tól ered. Mert axiomája az, hogy Kossuth a szív érzelmei s nem az ész rideg számítása szerint működik. Bármint tesz és ír tehát, mindent ezen axioma szerint ítél meg. Pedig legyen bár valaki még annyira is a szív embere s ennél fogva legyen bár modora és taktikája mint politikusé még oly hibás: ebből nem következik, hogy cselekvényei kizárólag az érzelem kifolyásai lennének. S a ki mégis ezt állítja: túloz és túlzásával saját hitelét rontja, sőt arra a gyanúra is alkalmat ad, a mivel Széchenyit is oly méltatlanul illették kortársai, hogy nem meggyőződésből, hanem szenvedélye, ellenszenve vagy az irigység által sugallva intézi támadásait.

Széchenyi például az érzelmi politika kinövésének tekinti a börtön-reformot, a kisdedóvodák tervezetét, a Mátyás-szobor felállítására vonatkozó indítványt, és pedig azért, mert — szerinte — ilyenekről még csak szó sem lehet olyan országban, a hol a városok a porban és sárban úsznak, a hol kórházak, dologházak, lelenczházak, tébolydák egyáltalán nincsenek.

Nehéz belátni, hogy a börtön-reform, vagy a kisedóvoda egy elmaradt országban mért lenne hátrábbvaló, mint a lelenczház vagy a dologház, s hogy mért ne emelhetné fel szavát bárki is azok mellett ép oly joggal, mint emezek érdekében.

Hiszen a mi specifice a kisedóvodákat illeti, ezeket, épen a reformok egymásutánját tekintve, melyre Széchenyi oly nagy súlyt fektet s épen a Széchenyi programja értelmében előbbrevalóknak kellett tekinteni minden egyébnél. Széchenyi programjának első pontja: a magyarság suprematiájának biztosítása, melyért minden egyebet kész feláldozni: a magyarságot pedig mi biztosíthatta volna inkább, mint a kisedóvás intézményének életrekeltése? Csakhogy persze Széchenyi, fentebbi axiomáját minden áron bebizonyítandó: a kisedóvás célját szem elől tévesztvén, az annak fölkarolását indítványozó ellenfelének intentióit kellett vizsgálnia, s nem nagy fáradságába kerülhetett kimutatni, hogy az ártatlan kisedeken megesett a szíve Kossuthnak és ezért karolta fel ügyöket; mert hiszen a többi közt ez *is* indoka lehetett Kossuthnak, hogy indítványával föllépjen.

Ép ilyen joggal szemére vethette Kossuthnak, hogy «nincs szegény kis Ferenczynknak (a szobrásznak) kenyere, és megesik sok szív, s hogy neki kenyere legyen és egyúttal nekik egy kis halhatatlanság is jusson: lám rögtön a Mátyás-szobori eszme támad fel a magyarnak egén»; továbbá, hogy «feltünik neki némi tömlöczözöttnek sápadt képe, megesik szíve rajta és rögtön a tömlöczök javítása kerül legelső sorra».

Tehát csakis az éhező Ferenczy iránti szánakozás s a fegyenczek iránti könyörület lett volna rúgója annak az indítványnak, melynek elfogadása esetén nemzeti dicsőségünk egyik nagy alakjának emlékével szemben a nemzet külsőleg is kifejezte volna méltó háláját, s annak a reformnak, mely akkori börtön-rendszerünket — *lucus a non lucendo* — lett volna hivatva átalakítani s ezzel nemzetünk hátramaradottságának egyik szegényfoltját letörölni.

Az igazság pedig az, hogy ilyféle humanisticus, culturális intézmények létesítésénél az érzelem *is* szerepel ugyan; de ez ép oly kevéssé rontja a hitelét magának az illető intéz-

ménynek, a mint később Széchenyi amaz indítványát, mely szerint nemzeti temető (üdvllede) rendeztessék be a nemzet elhunyt nagyjai iránti kegyeletből, nem diszcreditálta az a körülmény, hogy ennek is egy nemes érzelem, a kegyelet érzelme volt a szülő anyja.

Széchenyi tehát saját positióját gyöngítette, midőn *a fentebbi példákkal* törekedett annak a bebizonyítására, hogy Kossuthot *tisztán* csak a szíve vezeti hírlapírói működésében.

Hogy azonban Kossuth modorát és taktikáját általában elítélte, ehhez joga volt, sőt — a maga szempontjából — ebben igaza is volt.

«Kossuth Lajos kezében — úgymond — egy, az ország legtávolabb részeibe is rögtön elható hetenkénti hírlap nem lehet egyéb, mint a lehető legélesebb fegyver; de ez — fájdalom — nem operálni, nem mirigyeiből kitisztítani, de meggyilkolni fogja a hazát; ezzel nem dicső jövőndőbe vezérli, de okvetlen sírba dönti a magyart s pedig szoros tudományilag azért, mert az érzelem s nem az értelem köréből emeli rop-pant hatású szózatát.»

Ez a kemény beszéd a fölhevülés természetes kifolyása, melyet a saját alkotásait feltő hazafi kebléből sajoltak ki a viszonyok. Kossuth radicalismusa méltán veszélyesnek tűnhetett fel Széchenyi előtt, ki irtózott a rohamos haladástól s a ki mechanismusnak tekintette az országot, melyet — ép úgy, mint a gépet — egy erős kezű gépésznek, vezérnek folytonosan szabályozni, mérsékelten fűteni kell, hogy szét ne robbanjon. A gépész ő akart lenni, mert csak magában bízott, s kétségbeesett, midőn a mechanismushoz Kossuth is hozzáfért és fűteni kezdte azt — szerinte — meggondolatlanul.

Közhelylyé vált igazság, hogy az agitátorok, midőn cél-jokat érik, a célpontnál ők magok semmisülnek meg legelőbb; túlszárnyalják őket az események. Széchenyi fölrázta a nemzetet aléltságából, anyagi reformjaival megvetette a nemzet jólétének alapját, a haladás vágyát fölbresztette az emberekben s ezzel az ő szerepe be volt végezve. Az öntudatra ébredt nemzet nem tűrhette tovább, hogy mechanismusnak tekintsék; egy ember gyámkodását nem tudta tovább viselni; hanem annak a zászlójához csatlakozott, a ki nem korholta,

gyöngéit nem vetette szemére, hanem kedvébe járt, a ki lelkesítette, hogy önerejéből, megszabadulva mindennemű gyámkodástól, menjen előre. Ebben rejlik Kossuth diadalának s Széchenyi befolyása megsemmisülésének kulesa.

De Széchenyit épen az a tudat, hogy régi befolyását elveszítette s hogy egy olyan befolyás kerekedett fölül, melyet ő a hazára nézve veszélyesnek tekintett, — tette polemiájában epéssé és ingerültté s ingerültsége sokszor igazságtalanná. Még Kossuthnak a börtönben kiállt szenvedéseiből is gúnyt űz, s a nimbust, mit a szabad szóért kiállt büntetés Kossuth halántékai körül font, minden kíméletet félre téve, szétszaggatni törekszik. Szerinte Kossuth «azon halandók egyike, kiket a véletlen, a körülmények játszi fordulata, tán az istenek, egy különös és a szokottnál magasabb fénykörbe állítanak». «Szenvedett ő — folytatja tovább; — de mit szenvedett? hiszen soha elzártnak jobb és kényelmesebb dolga nem volt; mit szenvedett ahhoz képest, mennyit mi szenvedtünk hosszú évek során keresztül, fény és köszönet s a nélkül, hogy valaki csak észre is vette volna, önként zárkózva négy falaink közé, éltünk az országi tudománynak, az országi szolgálatnak szentelvén?»

A meggyőződés, a hazafias aggodalom bármennyire jogosulttá tette is különben Széchenyi részéről a kifakadást: ilyenén szembeállítás a saját küzdelemteljes életének ellenfele szenvedéseivel: a rokonszenvet iránta nem kelthette föl.

Kossuthnak élénk képzelőtehetsége, agitatorius szelleme, fényes irálya s egész temperamentuma a «kelet népére» szükségszerűleg nagyobb hatással volt, mint Széchenyi számító, meggondolt, bonczoló és kutató észjárása, s a fényes sikerekre gondolva, melyek az ész emberének tetteit követték, ez utóbbit méltán bizalmatlanná teheték az érzelmek ékeszavú tolmácsának föllépése és működése iránt; de épen az éles ellentét, mely a két nagy ember lényét szembeállította egymással, megsemmisítette tárgyilagosságukat is egymás megítélése tekintetében.

A Pesti Hírlap, Széchenyi szerint, «minden terv nélküli, szövevényes körülményeinkbe be nem hatoló, a legsajnosabb csalképzetekkel megtelt, felhevülés vagy pillanatnyi izgalom

sugtából ide-oda kapkodó, minden érdeket éllel egymás ellen állító, a kicsinyeket a nagyok ellen, a szegényeket a gazdagok ellen felingerlő, feluszító lap.»

Ez az ő ítélete a Pesti Hírlapról, s ezt az ítéletét az említett hírlap vezércikkeiből vett idézetekkel indokolja.

Azok az idézetek meg is győzhették a közönséget arról, hogy a két politikus teljesen ellentétes modorral és taktikával törekszik ugyanazon czélok megvalósítására; de hogy melyikük modora helyesebb, annak meghatározására ők magok aligha lehettek illetékesek.

Széchenyinek és Kossuthnak czélja, programja — a mint azt maga Széchenyi is bevallja, — ugyanaz volt. «Kossuth elveit — olvassuk a Kelet Népeben — jobbadán és legfőbb vonásaikban osztom, sőt egy cseppet sem vonakodom ezennel kinyilatkoztatni, hogy azokat legnagyobb részben magaméivá teszem, sőt, legyen szabad mondani, legédesb atyai érzések közt jobbadán magaméinak ismerem; és ekkép egyedül azon modor ellen lehet és van kifogásom, mely szerint — mint ő hiszi — felemeli a hazát, mint hiszem viszont én, sírba dönti a magyart.»

Széchenyi röviden körvonalozza ebben a művében is programját, mely egyik párt programjának sem felelt meg. Ő soha életében nem volt pártember, s ez volt egyik legfőbb oka annak, hogy a közpályán ép úgy, mint a magánéletben imponált ugyan mindenkinek, de igen kevés őszinte jó baráttal dicsekedhetett.

Eredeti programja lényegén most sem változtatott semmit. A gyökeresebb politikai reformok idejét még mindig nem látta elérkezettnek, s az anyagi ügyek előbbrevitelére fektette a súlyt.

Politikai crédója, hogy a magyarság suprematiájának megalapításával egyidejűleg, — a mely körül azonban nagyon óvatosan kell eljárni, — az alkotmány kiterjesztendő mindenkire. Az egyenlőség elvét elfogadja. A közterhekben mindenki aránylagosan vegyen részt, és pedig a közteherviselés elvét életbe kívánja léptetni, mielőtt a közadók mirefordítását a nép ellenőrizhetné; ha a nép nem gyakorolhatja a controllt a kormánnyal szemben, ellenőrzés nélkül fizesse az adóját

a nemes ember is. A haza védelmére írják össze az ország minden lakosát különbség nélkül, hadd húzzanak sorsot mindnyájan. A büntető-törvény az ország minden polgárára egyformán alkalmazandó.

Egyelőre tehát politikai téren félrendszabályokkal is megelégszik s a nagyobb megrázkódtatással járó parlamentáris reformot nem emlegeti.

Ama kiáltó anomáliára, melyre később, 1846-ban *Eötvös* hívta fel a nemzet figyelmét, hogy Magyarországon a közjövödelmeknek alig egyharmada felett rendelkezik az országgyűlés s a közadók kétharmadával a kormány azt teszi, a mit neki tetszik,¹⁾ — nem tesz semmi észrevételt; hanem mintegy belenyugodván az adók kezelése körül követett, merőben alkotmányellenes rendszerbe, a közteherviselés elvét ama rendszer alapján is kész életbeléptetni, csak hogy a jog-egyenlőség diadalát siettesse.

Programjának többi pontja nem politikai színezetű. Régi, kedvelt eszméjét, melynek már ekkor a gyakorlatban is megvoltak kézzelfogható nyomai, hogy t. i. központra van szükség, s ez nem lehet más, mint Buda és Pest, — ismét szóba hozza. A földhitel előmozdítása érdekében az ösiség megszüntetését sürgeti. Továbbá közlekedési utak, csatornák építendők, melyek Pesten, mint góczpontban futnak össze; a társulatokat, melyek közlekedési vonalak építésére vállalkoznak, befektetett tőkéik után az állam öt százalékos kamatgarantiában részesítse. Magyar nemzeti jegy kibocsájtó bank szervezendő, mely legalább 50 millió forintnyi pénzjeggyel lássa el a forgalmat. A közoktatás ügye fölkarolandó.

Művét azzal az intéssel zárja be, hogy nemzeti hátramaradásunk okát ne toljuk mindig egymásra és a kormányra; hanem a hibát keressük önmagunkban.

A Kelet Népeinek saját korára nem volt meg az a hatása, a mit Széchenyi el akart vele érni. Szerzőjének népszerűségét — a mint arról egy optimista bírálója ábrándozott²⁾, —

¹⁾ *Eötvös*: Reform. 1846. 10. 1.

²⁾ *Hazay Gábor* (*Vörösmarty*) az *Athenæumban*. 1841. évfoly. okt. 12. 712. l.

nemcsak hogy nem emelte, sőt ellenkezőleg különben is hanyatlóban levő népszerűségének megsemmisülését siettette.

De a tárgyilagosan ítélő utókor előtt a Kelet Népeinek minden sora egy-egy bizonyíték a legnagyobb magyar hatalmas államférfiúi belátása, sőt előrelátása mellett, s az egész nem azt a benyomást teszi ránk, a mit Széchenyi némely kortársára tett, hogy t. i. az egy, meggyőződésében makaes, hiúságában megsértett politikus műve; hanem igenis, hogy az megnyilatkozása egy logicus s egy minden körülmények közt *következetes* elmének.

A ki programját mindjárt első fölléptekor oly praecitással megállapította s a ki e programm végrehajtásában sikert siker után mutatott fel: az nem engedhette magát — még népszerűségének feláldozása árán sem — letéríttetni az általa egyedül helyesnek és biztosan célhoz vezetőnek felismert útról.

A mennyiben pedig Széchenyinek ezzel a művével a vezérszerep kisiklott kezéből: ez a körülmény a kritikát nem fordíthatja ellene, hanem az akkori publikum ellen, a kelet népe ellen, mely a higgadt, komoly beszédet megúnva, az ábrándok világába engedte magát ragadtatni. Széchenyire is áll az, a mit *Boissier* Ciceroról ír, hogy a pártok nem szeretik az affajta embereket, kik vonakodnak társul csatlakozni az ő kicsapongásaikhoz s kik az általános túlzások közepett önérzetesen megmaradnak az igaz mérték határain belül.

Széchenyi támadását *Kossuth* természetesen nem hagyhatta szó nélkül.

Feleletében,*) mint megtámadott, tisztán a védelemre szorítkozik; mint méltatlanságot szenvedett sérelmeinek orvoslásáról lemond, csak védi magát a hazaárulás vádjá ellen. S ezt udvariassággal, de a mellett kellő önérzettel teszi. Hogy ellenfelének erős vádjai szenvedélyét felkorbácsolták, az meglátszik rajta; sorai közül ki-kicsillan a megsértett önérzet; de tud magán uralkodni s elnyomja haragját itt-ott látható erőlködéssel, nehogy megsértse azt az embert, ki az egész

*) Felelet gróf Széchenyi Istvánnak *Kossuth Lajostól*. Pest. Kiadta és nyomatta Landerer és Heckenast. 1841. 8-r., IV + 244 lap.

nemzet becsülését méltán kiérdemelte. Széchenyiről a legnagyobb elismeréssel és magasztalással szól, ismét és ismét hangsúlyozza, hogy ő a legnagyobb magyar, s csak arra kéri, hogy tűrje meg őt maga mellett nagyszabású tervei kivitelében, mint igénytelen homokhordó napszámost.

Ez az a modor, a mi a közönség rokonszenvét számára biztosítja. Mint polemikusnak modora rendkívül ügyes; mint politikusé Széchenyinél visszatetszést szült.

Kétségbe vonja azonban, hogy modora miatt a hazaárulás vádját megérdemelte volna. Hogy lehetne ő hazaáruló, kinek programja ugyanaz, a mi a Széchenyié? Maga a modor és taktika lehet sikertelen; de az hazaárulást a haza javát célzó program mellett nem tartalmazhat. Ezzel szorítja Széchenyit sarokba.

Különben hogy az ő modora a szívhez szól, ez nem hiba; mert hiszen a politikusnak az ész által fölismert igazságokat gyakran az érzelmek fölkeltésével kell diadalra juttatnia. «Vezérelvem — úgymond — az volt, hogy a modort egyes kérdések álláspontjához kell alkalmazni; legyen — gondolám — a szó melegebb, hol figyelemre, részvétre kell gerjeszteni; legyen szárazabb, taglalató, a hol részletes fejtegetésekbe bocsátkozik; és ismét támogassa az ész okait a szív-ösztönök gerjedelmeivel, midőn cselekvésre-buzdítás kerül szőnyegre; mert szívösztön nélkül nemesak nemes tett, de még csak tett sem születik általában.»

A kérdés nem az, hogy milyen alakban jelennek meg a Pesti Hírlap cikkei; hanem az, hogy ama cikkek kiállják-e a jogszerűség, igazság és józan politika szempontjából a kritikát? Ha igen: akkor jók, akár a szívhez, akár az észhez vagy akár a hátgerinczhez szólnak; ha nem: akkor nem jók.

De nem is fogadhat el Kossuth Széchenyitől oktatást a taktikára és modorra nézve; mert hiszen «az ő megtámadása sem az értelemnek szoros tudományilag kiszámolt szülöttje, hanem csak egy megfoghatatlan ingerültségből eredett boszankodási syllogismus», s mert az ő taktikája mellett, mely szerint a szerencsésebb születésűeket áldozatokra, az alantabb állókat pedig egy kis béketűrésre kell csábítgatni, — a politikus okvetetlenül két szék közt pad alá kerül.

Ez a maximája Kossuthnak csak a fenforgó esetben állhatott meg, midőn Széchenyivel szemben a Pesti Hirlap politikusai a liberalismus követelményeit minden fentartás nélkül, hogy úgy mondjuk, nyers őszinteséggel hangoztatták s ezzel saját népszerűségöket biztosítván, természetesen az óvatos, körültekintő s a jelzett taktika szerint működő Széchenyit két szék közt pad alá juttatták. De a Széchenyi taktikája absolute véve jogosult volt abban a korban, midőn az arisztokratia százados traditiókra és törvényekre támaszkodva, még mindig nem volt hajlandó belátni, hogy neki *kötelessége* a jogegyenlőség érdekében az áldozatokat meghozni, privilégiumairól lemondani.

Kossuth kimondta a végzetes jelszót, hogy «veletek, általatok, ha nektek tetszik; nélkületek, ellenetek, ha kell.» Ez a jelszó, gyakorlati alkalmazásában — hiába szépítgette — elvégre forradalomra is vezethetett. S ép ez a lehetőség, a taktikának ez a lehető következménye hozta ki sodrából Széchenyit; ezért mondta ki a kegyetlen ítéletet a Pesti Hirlap felett, hogy ez a lap «egy irtózatoss revolutionarius syllogismus antecedense». Kossuth megfenyegette az arisztokrátiát, hogy «siessen a kegyellemmel, hogy a népnek ne legyen ideje követelni», s ezzel természetesen ingerelte az arisztokrátiát, a népet pedig követelővé tette. Elvi szempontból igaza volt, hogy a nemzetnek «minden javításnál meg kell vizsgálnia, igazságos-e, a mit kíván? igazságtalant soha se kívásson; de a mi igazságos, azt követelje, a közvélemény egész erkölcsi súlyának mérlegbevetésével követelje»; de Széchenyi is aligha tévedett, midőn kimondá, hogy az elv illetén merev felállítással ép a kívánatos reformoknak békés úton való életbeléptetése nehezítettetik meg.

Széchenyi szerepe kétségtelenül igen hálátlan volt; polemicus álláspontja pedig gyöngé annyiban, a mennyiben ellenfelének programját elfogadta s csak taktikáját tartotta veszedelmesnek; úgyde taktikájának megítéléséhez meg elegendő adatot az a tizenhatsz vezércikk, mely a vád anyagát képezte volna, nem szolgáltatott, úgy hogy az említett vezércikkekben előforduló egy-egy elejtett kifejezésre kellett kritikáját alapítania. Így aztán gyakran ellenmondásba keveredvén

önmagával, ezt a körülményt ellenfele alaposan kizsákmányolta; majd pedig olyan példákat hozott fel Kossuth ellen, a melyekre ez méltán felelhetett, hogy azok a journalistikai gyors munkának szüleményei.

A mi azonban a legferdőbb helyzetbe sodorta Széchenyit, az, hogy coûte qui coûte be akarván bizonyítani Kossuth taktikájának hibás voltát, a kellő adatok hiányában a sorok közt is olvasott, holott ez eljárást évekkel azelőtt ép ő ítélte el a legerősebben és a legkíméletlenebbül az öreg Dessewffyvel szemben.¹⁾ A mire Kossuth aztán jogosan védekezhetett akkép, hogy ilyen fogással minden képtelenséget rá lehet fogni s be lehet rá bizonyítani még a hazaárulást is.

Széchenyi a helyett, hogy azt a modort és taktikát általánosságban elkárhoztatta volna, melynek egyik képviselője Kossuth volt: bizonyára hibázott, midőn specifice és kizárólag a Pesti Hírlap modorát támadván meg, magának az említett *hírlapnak* tulajdonított olyan veszedelmes hatást, mely a nemzet halálát fogná okozni. Egy hírlap működése, magában véve, ilyen eredményt nem szülhet, még ha annyira el lenne is terjedve, mint el volt a Pesti Hírlap, melyet — *Pulszky* számítása szerint — körülbelül ötvenezer ember olvasott.²⁾

«Azon haza — írja *Eötvös*, — melyet egyetlen egy hírlapnak nem elvei, nem vétkes iránya, hanem egyedül elhibázott modora sírba dönthet, azon nemzet, melynek vékony fonalon függő létét egy journalistának keze ketté szakaszthatja, már nem él.»³⁾

A Pesti Hírlap modora és taktikája azonban nem is volt

¹⁾ *Széchenyi*: Világ. 284. l.

²⁾ *Pulszky* az időszakai sajtóról írt czikkében (*Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn*. 1843. évf. I. köt. 2. füz. 1—26. l.) a főpostahivatal statisztikai kimutatása alapján közli az 1841-ben Budán és Pesten megjelent hírlapok vidéki előfizetőinek számát. E szerint a nyári hónapokban a magyar politikai lapok közül a Pesti Hírlapnak 3670, a Világnak 1244, a Jelenkornak 894, a Nemzeti Újságnak 450 vidéki s 100—500 (a Pesti Hírlapnak 500) helybeli előfizetője volt. Az összes hírlapolvasók számának, mely ugyancsak *Pulszky* szerint, kétszázazerre rúgott, egy negyedrésze esett a Pesti Hírlapra.

³⁾ *Eötvös*: Kelet Népe és Pesti Hírlap. 108. l.

olyan, melynek veszedelmes voltát minden kétség kizárásával be lehetett volna bizonyítani. Széchenyi inkább saját látnoki ösztönére, mint pozitív adatokra támaszkodva emelte fel vészajtósló szövegét a Hirlap működése ellen.

Az adatok, melyekkel másokat is meg akart győzni arról, a mit ő mintegy benső intuitió útján megérzett, a helyett, hogy igazolták volna az ő álláspontját, ellene voltak fordíthatók s olyan színben tüntették fel őt, mint a ki minden áron, minden alaposabb ok nélkül diszcreditálni akarja ellenfelének személyét a közönség előtt.

Eötvös, — ki határozottan Kossuth mellé szegődött s Széchenyit nagy elmeéllel, szelid, de mégis erélyes modorban aposztrofálja, — Széchenyi adatainak tarthatatlanságát csatánosan kimutatta.*)

Kossuth taktikája ellen az volt Széchenyinek legfőbb kifogása, hogy nem tartja meg a reformokra nézve a logikai egymásutánt. Úgyde ezt az egymásutánt ki határozhatja meg? s ki tartja meg? Hisz maga Széchenyi is vétett az ellen. A tudós társaságot megalapította a nélkül, hogy csak egy jó elemi iskolánk is lett volna; lánczhidat épített a nélkül, hogy közlekedési utaink lettek volna.

Ha abban egyetértettek Kossuth és Széchenyi, hogy haladnunk kell: valóban fölösleges volt vitázniok a felett, hogy a haladást hol kezdjék és hol folytassák. Kossuth és Eötvös elérkezettnek látták az időt a börtön-rendszer reformjára, a kisdedóvók felállítására; Széchenyi ellenkező véleményben volt. De volt-e kára abból az országnak, hogy Kossuthék sürgették azt, a mit időszerűnek tartottak? hárult volna-e bármiféle veszedelem abból az országra, ha Széchenyi alkotásai mellett Eötvösnek is sikerült volna legalább annyit a mennyit javítani szegényletes börtön-rendszerünkön, vagy a nevelés ügyén?

Wesselényi később, egy 1842. évi június hóban kelt levelében a Kossuthék taktikájáról nem minden túlzás nélkül ugyan, de hasonló szellemben nyilatkozott. «A teendők he-

*) Kelet Népe és Pesti Hirlap. Irta *B. Eötvös József*. Pest. Nyomt. Landerer és Heckenast. 1841. 8-r., II + 120 lap.

lyes sorozatának szükségét és fontosságát — úgymond — én is vallom, de nem oly szörszálhasogatólag s iskolai pedant-sággal és rebbenezséggel, mint némelyek, úgy levén meggyő-ződve, miszerint semmi sincs a teendők során kívül, mit hazafi s polgári kötelesség elmulasztani tilt, tenni parancsol, és hogy semmi sincs a teendők sorában, mi szellemet ront, elvnek árt, haladást gátol s vagy nyaktörő rohanást vagy megoszlást és így gyengülést okoz. És épen ezért hiszem, miként nemesak egy, hanem több tárgyak vannak együtt és egyszerre a teendők sorában.»*)

Ha egyéb reformok egymásutánjára nézve Széchenyi sémájához semmi szó nem férhetett volna is: egyben bizonyára tévedett. Abban t. i., hogy előbb a politikai jogok kiterjesztéséről kell gondoskodni s csak azután a nép neveléséről.

«Hol van a törvényhozó — jegyzi meg erre Eötvös igen helyesen, — ki népének valaha politikai jogokat adott volna csak azért, hogy később nevelésök veszély nélkülivé váljék? hol van nemzet, mely politikai szabadságot kívánva, nem arra hivatkozott volna, hogy reá megérett? s hol zsarnok, ki azt elfogadná a nélkül, hogy épen a nép éretlenségére hivatkoznék s nagy zajjal hirdetné, hogy alattvalói még a művelődés alantabb fokán állanak, mint sem hogy nekik politikai jogok veszély nélkül adathatnának? Tudomásom szerint a nevelés eddig általánosan politikai jogok gyakorlására sine qua non feltételnek tekintetett s talán soha az ellenkező, t. i. hogy csak bizonyos politikai jogok gyakorlata által válik a nép nevelhetésre alkalmatossá, még nem állítatott.»

A Kossuth modorát elítélő dátumai Széchenyinek szintén erőltetettek voltak. Hogy ezzel a modorral a szegényeket a gazdagok, a birtoktalanokat a birtokosok ellen ingerelte; a felsőbbség tekintélyét csorbította; a rendeket egymás ellen uszította s minden municipiumot népszerűtlenné tett volna, — ezek mind olyan vádak, melyeket ha Eötvös meg nem czáfolt volna is, a felhozott adatokból bajosan lehetett volna kideríteni.

A Pesti Hírlap vezércikk-írójának joga volt szemökre

*) Pesti Hírlap. 1842. jún. 26. 450. l.

vetni a pesti háziuraknak, hogy szívtelenek, mert egészségtelen pince-lyukakért 2—3 forint házbért fizettetnek magoknak; vagy joga volt megtámadni a hatóságot, mely a nyomortétlenül nézi; vagy megmosni a fejét az arisztokrácia egy részének, mely kötelességét nem teljesíti. Ha a sajtó a társadalmi hibák és visszaélések szellőztetésében meggátoltatik: vége a szabad discussionak.

De más kérdés aztán az, hogy helyes volt-e a Pesti Hirlap részéről bolygatni olyan ügyeket, melyekre nézve kellőképen nem volt vagy rosszul volt informálva? ildomos volt-e egyes visszaélésekből következtetést vonni egész társadalmi osztályok, az egész közigazgatási vagy rendőri szervezet becsületességére? eszélyes volt-e általában tárgyalni bizonyos kérdéseket, melyek a sajtó beleszólása nélkül esetleg simábban és sikeresebben lettek volna elintézhetőek?

Eötvös végsoraiból az tűnik ki, hogy ő az ellenfelek kibékítését célozta; mert végzetes szerencsétlenségnek tekintette az országra nézve a két nagy ember versengését a modor és taktika felett, midőn programjokra nézve eltérés köztök különben sem volt. A kibékítés azonban bajosan sikerülhetett annak az írónak, a ki határozottan az egyik fél részére állt s a közvetítésre nem gondolt, mert meggyőződése szerint, közvetítenie nem is lehetett. A kibékülés e szerint csak úgy történhetett volna, ha az egyik fél megadja magát.

Széchenyi, Kossuth és Eötvös iratainak hatása alatt közel is állt ahhoz a ponthoz, hogy a fegyvert lerakja; de nem azért, mintha legyőzöttnek érezte volna magát, hanem azért, mert reményét jóformán elveszítette a további küzdelem sikere iránt. Eötvös felszólalását, mint prókatori íratot, mesterműnek ismerte el; ¹⁾ de épen az a körülmény, hogy prókatori fogásokkal léptek fel ellene, vette el kedvét neki, a prókátorkodásban járatlannak, a harc folytatásától.

A Világ szerkesztője, *Jablanczy* a *Fáy* békességet hirdető művének megjelenése alkalmából ²⁾ optimistává lesz, midőn

¹⁾ *Gr. Széchenyi I. naplója*. Összeállította *Zichy Antal*. II. 411. l.

²⁾ Kelet népe, nyugoton. *Fáy Andrásról*. Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1841. 8-r., II + 32 lap. — Második bővített kiadás. Pesten, Kilian György tulajdona. 1842. 8-r., II + 81 lap.

elhiteti magával, hogy a kibékülés processusa immár megindult. A családi életben előforduló válságok lefolyását hozván fel például, konstatálja, hogy «a kibékülésnek stádiumai vannak». «Első stádium az invectivák, a szemrehányások; második a közelítés; harmadik a cselekvés.» «Az invectivák stádiumát — úgymond — megkezdtük.» «Azért csak napfényre az indignatio szózatával! — biztatja honfitársait, — lapjaink hasábjai nyitvák, és én azokat erőmhöz képest emelni fogom, míg eljön a közelítés, aztán a cselekvés órája.»*)

Hogy Fáy a Világ által felállított kibékülési stádiumok melyikét foglalta el: bajos volna eldönteni; mert röpiratában invectiva is van, ha ugyan annak nevezzük a szókimondó kritikát, közelítés is van egyik positióról a másik felé; de az bizonyos, hogy a szelid lelkületű Fáy a békülés és a kibekítés vágyától volt eltelve s bizonyára boldog lett volna, ha csak valamennyire is sikerül vala neki az ellenfeleket közelebb hozni egymáshoz.

Széchenyi programját Fáy némi módosítással magáévá teszi. A Kossuth feletti ítéletét azonban túlzottnak tartja. A Pesti Hírlap vezérczikkeiben forradalmi vörös fonalat nem talál. Kossuth előadása, szerinte is, sentimentális; felszakgat bizonyos sebeket, melyekre írt még nem nyújthat; irálya nagyon is költői; de egészben véve modora nem oly veszedelmes, mint Széchenyi hiszi. Sokkal hibásabb taktikája, a mennyiben hírlapjában olyan kérdéseket is szellőztet, melyek nem hírlapba valók.

Fáy álláspontja a taktikát illetőleg, saját korának viszonyait tekintve, kétségtelenül gyakorlatiasabb, mint a Kossuthé. Kossuth, mint minden ízében journalista, a napi sajtónak korlátlan befolyást követelt a közvélemény alakulására; tehát journalistikánk fejlődésének kezdetén, primitív közművelődési viszonyok közt, a hírlap hatáskörét illetőleg egyszerre a fejlődésnek csak magasabb fokán jogosult követelményekkel állt elő.

Fáy ezt a tévedést az ő ismeretes gyakorlatias eszjárásával helyreigazítja s tüzetesebben megvilágítja könyve

*) Világ. 1841. aug. 21. 267. l.

1842-ben megjelent második kiadásában, a nélkül azonban, hogy Kossuthot meggyőzte volna.

«Fáy a hírlapírás körére nézve oly véleményt nyilvánít, — írja Kossuth Fáy röpiratának megjelenése alkalmából, — a mely nemcsak gr. Széchenyi Istvántól kezdve le egészen csekély személyünkig igen-igen sokaknak véleményével s országgyűlésileg, törvényhatóságilag s nyilvánosság útján ezerszer kijelentett ohajtásokkal, hanem a magyar időszaki sajtónak, mióta csak a boldog emlékezetű «találós mesék» idejéből kívánszorgott, általában kitüntetett irányával elanyyira ellenkezik, hogy ha azt a magyar időszaki sajtónak bárminő színű, bárminő árnyéklatú organumai vezérelvül elfogadnák, ép azon mezőről kellene leszállaniok, melyen — ha még oly gyöngén is — mozogni ekkorig legfőbb dicsőségeknek s legszentebb hivatásuknak tartották.»*)

Ma már nálunk is tudja és elismeri mindenki, a mit *Deák* mondott, hogy alkotmányos nemzeteknél a szabad sajtónak vitatásai kifejtének minden tárgyat, mielőtt a felett a törvényhozás határoz, s mikor az köztanácskozás alá kerül, ismerve van a fenforgó kérdésnek minden oldala, tudják a nemzet képviselői a nemzet véleményét és közszükségeit s végzéseiket ezekhez alkalmazhatják. Ma a napi sajtó előkészítője a törvényhozás által megoldandó kérdéseknek s ha nem is csalatkozhatatlanul hű tolmácsa mindenkor a közvéleménynek, de bizonyára a közvélemény bizonyos irányú alakulásának és kifejlődésének hatalmas tényezője.

A negyvenes években azonban a censura gyámsága alatt s a nép csekély műveltsége mellett a hírlap csak részben tölthette be misszióját s a kormány működését ép oly kevésbé tehetta kritika tárgyává, a mint nem foglalkozhatott mind ama tárgyakkal, melyek majdan a törvényhozás asztalára kerültek s melyek a köznépek az alkotmány sánczai közé való fölvételére vonatkoztak. Fáynak tehát igaza volt, hogy Kossuth hírlapírói taktikája nem volt egészen gyakorlatias s a tényleges viszonyoknak megfelelő.

De a Pesti Hirlapnak nemcsak taktikája, hanem egész

*) Pesti Hirlap. 1841. aug. 18. 551. l.

iránya s az általa megindított agitatio is sokakban visszavetést szült, úgy hogy Széchenyi könyve egy csomó elégtelen ember véleményét tolmácsolta.

A haladás ama barátai, kik Kossuth modorát a haladás ügyére veszélyesnek tartották, nem kisebb örömmel üdvözölték a Kelet Népe megjelenését, mint a reformok ellenei, kiknek a Széchenyi és Kossuth közti antagonizmus kétségtelenül malmukra hajtotta a vizet.

Még mielőtt a Kelet Népe napvilágot látott volna: az említett hírlap ellen a legkülönbözőbb vádak keringtek a közönség körében, melyeket aztán jórészen megerősített a Kelet Népe.

Az izgatottság, a türelmetlenség, a szenvedély, mely erőt vett mindenkin, bizalmatlanokká tette az embereket és pártokat egymás iránt, s kölcsönösen kétségbe vonták egymás szándékainak tisztaságát. Hiába intette *Deák* az 1841. nov. 28-án tiszteletére rendezett fáklyás-zene alkalmával tartott beszédében honfitársait, hogy «kerüljék a gyanúsítgatás ocsmányi vétjét, a legnagyobb vétet, melyet valaki a haza ellen elkövethet»: ¹⁾ a rágalom, mint a csalán, minden körben buján tenyészett s még a legbecsületesebb törekvést sem kímélte meg fulánkjaitól.

Széchenyi ellen szeltében híresztelték a rossz nyelvek, hogy irigyi ellenfelének sikereit, hogy magaviseletével megbénítja az ellenzék üdvös működését, sőt nem átalották egyesek még azt is ráfogni, hogy a lánczíd részvényein nyereszkeskedni akar, mire ő, hogy az aljas gyanúsítástól szabaduljon, a hírlapokban nyilatkozatot tett közzé, melyben kijelenti, hogy összes részvényei eladók s azokat tőle bizonyos határidőn belül bárki megveheti. ²⁾

A Pesti Hírlapot viszont némelyek azzal vádolták, hogy úgy látszik, mintha a *divide et vincas* elvét követné, mert helytelen modorával megosztja a haladók táborát s ezzel működésök sikerét veszélyezteti; voltak ismét, a kik hibáz-

¹⁾ Világ. 1841. decz. 1. 431. l.

²⁾ Jelenkor. 1841. decz. 22. Pesti Hírlap. 1841. decz. 25. Világ. 1841. decz. 25. Hirnök. 1841. decz. 30.

tatták, hogy mindig csak a megyei visszaéléseket szellőzteti, s ezzel saját pártja ellen ingerli a megyei urakat; továbbá, hogy ingerli az arisztokrátiát, a mely pedig már megbékülni látszott a haladás eszméjével; sőt akadtak számosan, a kik gyanúsították is a szerkesztőt, hogy a kormány zsoldjába szegődött, a kormány kedvére cselekszik, midőn az alkotmányos factorok és a befolyásos politikusok közt viszálykodást idéz elő, a gyanúsítók főképen arra támaszkodván, hogy annak az embernek, kit a kormány bebörtönöztetett szabad- elvűségeért, nem adhattak volna engedélyt egy hírlap megindítására, ha nem kötelezi vala magát a kormány szája íze szerint írni és cselekedni.

A Pesti Hírlap elleni vádakra s gyanúsításokra *Záborszky*, a Pesti Hírlap egyik legszorgalmasabb és leghívebb vidéki munkatársa felelt meg, még mielőtt Széchenyi a Kelet Népét kiadta volna. *Záborszky* művének¹⁾ kiadói legalább kinyilatkoztatták, hogy annak kéziratát négy nappal előbb vették kezökhöz, mint Széchenyi műve megjelent volna. Ezért írja *Dessewffy*, hogy «a *Záborszky* értekezése, megjósolása annak, mit gr. Széchenyi István a Hírlap ellen közzé tenni fog».²⁾

De *Dessewffy* csak gúnyolódik, és sem ő, sem a közönség nem hitte el, a mit a kiadók — bizonyára csak azért, hogy kiadványuk nagyobb hatást érjen el, — el akartak velök hitetni.³⁾ A közönség meggyőződését fejezi ki a Jelenkor, midőn kinyilatkoztatja, hogy «a szerző igen nagy jóstehetiséggel látszik birni, mert több helyen olyas dolgokat mond, mikről alig szólhatna oly kifejezésekkel, ha a Kelet Népét nem olvasta vagy legalább tartalmát igen alaposan nem sejtette volna».⁴⁾

Az eleven tollal írt apologia a legfőbb vádra könnyen megfelelehetett; mert mindenki tudta, hogy nem is Kossuth folyamodott a kormányhoz a lap megindításaért, hanem igenis annak tulajdonosa: *Landerer*, ki — mint *Wirkner*

¹⁾ A Pesti Hírlap elleni gyanúsítások és haladás. Irta *Záborszky Alajos*. Pesten, kiadta és nyomt. *Landerer* és *Heckenast*. 8-r., 54 lap.

²⁾ *Dessewffy*: X. Y. Z. könyv. 40. l.

³⁾ Világ. 1841. szept. 11. 293. l.

⁴⁾ Jelenkor. 1841. aug. 21. 267. l.

emlékirataiból is tudjuk ¹⁾ — *Sedlnitzky gróf* rendőrminiszter kedvence volt s mint ilyen könnyen kieszközölhette az engedélyt. Landerer és a kormány érdekeivel pedig egyiránt megegyezett, hogy Kossuth legyen a szerkesztő. Mert Landerer Kossuth nevével a legtöbb előfizetőre számíthatott; a kormány pedig tudva azt, hogy Kossuth börtönéből kiszabadulván mindenképen élni fog a szabad szólás jogával, előnyösebbnek tartotta magára nézve, ha egy censura alatt álló hírlapban nyilvánítja nézeteit, mintha ezt minden ellenőrzés nélkül teszi vala.

Midőn Záborszky a Kossuth elleni vádakat visszautasítja, egyszersmind éles oldalgóságokkal fejezi ki a Széchenyi iránti ellenszenvét.

Széchenyit akarja például megvágni, midőn abbeli véleményét nyilvánítja, hogy «a ki magáról azt hiszi, hogy ő és csak ő maga képes a haladás körét s határát kitűzni, hogy ő maga egyedül lehet a haladás vezére; ki azt hiszi botor esalódásában, hogy csak ő maga tud a jövővel sakkozni ²⁾ egy nemzet boldogságaért, csak ő képes sakokban tartani a jövődők özönét: az saját hiúságának bábja, önmagának s hízeglőinek bálványja is ugyan, de egy nemzet haladásának biztos főnöke soha sem lehet».

Nem kevesebb éllel tiltakozik ama felfogás ellen, hogy Magyarországot *egy* ember emelte volna ki süllyedéséből. «Mi — úgymond — nyíltan megvalljuk, hogy inkább közakaratnak, közös törekvésnek, közös munkának, hogy sem *egyedli nagyságnak* szeretjük s akarjuk köszönni nemzetünk s hazánk dicsőségét, honunk állandó boldogságát, a jog s igazság uralmát.»

Ezek a gyanúsítások és csipkedések, melyeket mindenki megértett, mindenesetre igen különösen hangzottak annak az írónak a szájából, a ki épen a gyanúsítás büne ellen emelte fel tiltakozó szavát. Mindez a közhangulat ingerültségét, a kölcsönös elkeseredést bizonyítja, mely a legmagasabb fokra természetesen akkor hágott, midőn maga a két hatalmas

¹⁾ *Wirkner*: Meine Erlebnisse. 1879. 134. l.

²⁾ Széchenyi kedvencz kifejezése.

ellenfél szállt ki a síkra, megelégtelve pártfeleik apró csatározásait.

Záborszky nyomdokain halad a Pesti Hírlap hontmegyei levelezője, a magát «nyugotfinak» nevezett *Pongrácz Lajos* is,¹⁾ ki túlzásai mellett ép úgy gyanúsít, mint Záborszky. Széchenyit úgy tünteti fel, mint a ki a kormányt «ráuszítja» a nemzetre, a kinek vállalatai megalapításában az egyéni önzés, a pénzvágy is szerepet játszott s a ki irigylí ellenfelének eszét, szívét és népszerűségét.

Röpirata²⁾ apró, éles tűszúrások láncolata, nemcsak a Kelet Népe, hanem magának Széchenyinek személye ellen is irányozva.

Úgy látszik, a nyugat fia meg akarta mutatni, hogy minden botnak két vége van: Széchenyit saját szavaival igyekszik megcáfolni.

Polemicus modora, — melynél fogva az ellenfél gondolatmenetét követve, annak egymásra következő tételeit bonczolgatja, — nem a legügyesebb ugyan; de észrevételei közt akad egy-két találó.

A Széchenyi és Kossuth közti ellentétet azonban észrevehető rosszakarattal élére állítja, midőn Széchenyire ráfogja, hogy a Kossuth vezérczikkeiben foglalt minden reform-eszmének épen ellenkezőjét vallja a magáéinak.

Abból, hogy Széchenyi általában nem helyesli a Kossuth vezérczikkeiben nyilvánuló modort és taktikát: nevetséges túlzással azt következteti, hogy nem helyesli tehát vezérczikkeinek a tartalmát sem, a mennyiben tehát például Kossuth egyik cikkében a magyar nyelvnek törvényes úton való előmozdítását sürgeti: ebből az következik, hogy Széchenyi meg vagy épen nem vagy csak erőszakkal kívánja a magyar nyelvet terjeszteni: vagy mivel Kossuth egy másik cikkében a szegény nép anyagi és szellemi erejét csökkentő alkoholismus terjedésének meggátlására serkenti honfitársait: ebből

¹⁾ 1841-ben egy darabig P. L. jegy alatt írt; de az ápr. 10-diki számban a Pesti Hírlap szerkesztőjét felhatalmazta, hogy azontúl a hontmegyei leveleket a szerző megnevezésével közölheti.

²⁾ A «Kelet Népe» felnyitotta szemeit, egy nyugotfinak. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1842. 8-r., IV + 43 lap.

meg az következik, hogy Széchenyi a népet anyagilag és szellemileg elkorcsosítani, elerőtleníteni akarja.

Egy kicsinyes, szórszálhasogató, alantjáró lélek ilyen nyilatkozata, Széchenyi reputációján rést ép oly kevésé üthetett, mint a hogy nem tehetett szolgálatot Kossuthnak.

Kossuthnak egyetlen, igazán számbavehető segédje a polemiában *Eötvös* volt: ép úgy, mint Széchenyinek *Dessewffy Aurél*. A többiek, a kik a vitában résztvettek, csatározásaikkal élenkítették ugyan a vitát; de a küzdelem végkifejlésére vajmi csekély befolyást gyakoroltak.

Széchenyi táborának guerilla-harczosai közül az egy *Kúthy Lajos* érdemel figyelmet. Mert «a kelet népe közt egy ember» rövid értekezését ¹⁾ «éretlen és értetlen dongásnál» egyébként, — a mint azt *Dessewffy* nevezte, ²⁾ — csakugyan nem lehetett tekinteni. Csak látszik, mintha Széchenyi mellett hangulatot akart volna csinálni; de a hangulat-csináláshoz az első és főkellék mégis az, hogy az illetőt megértsék. Az ismeretlen írónak csonka mondatait, ügyetlen szószerkezetét s ködbe burkolt eszméit senki sem értette meg.

Az egykorú hírlapok valóságos czéltáblául tűzték ki az együgyű szerzőt, s a gúny, kicsinylés és megvetés nyilait szórták feléje.

A Hírnökben «a honi literaturának egy barátja 300 arany jutalmat tűz ki oly könyvecskére, mely három íven több képzelenséget, eszme- és észhiányt, túlfeszített képzelet-vizenyőséget, helyesírási hibát foglaljon magában», mint a mennyi az említett műben van. ³⁾ *Helmeczy* kijelenti, hogy ő «e dongásból még csak annyit sem bírt megérteni, vajjon a Kelet Népe mellett, vagy ellene van-e intézve». ⁴⁾ A Társalkodó szerint «sincs benne egy ép gondolat sem». ⁵⁾ *Dr. Zima János* ⁶⁾ pedig egészen megriadva hárítja el magától az írói hírnevét.

¹⁾ A kelet népe közt egy ember. 1841. Pesten. Esztergami k. Beimel József, betűivel. 8-r., 84 lap.

²⁾ *Dessewffy*: X. Y. Z. könyv. 40. l.

³⁾ Hírnök. 1841. aug. 16.

⁴⁾ Jelenkor. 1841. aug. 7. 251. l.

⁵⁾ *Haraszthy Samu* bírálata a Társalkodóban. 1841. 65. sz.

⁶⁾ *Telty Iván*.

kompromittáló gyanút, mintha azt az értelmetlenséget ő írta volna.¹⁾

Az ekkép megostromlott és senki által meg nem értett szerző megkísérli ugyan gondolatai kimagyarázását; de az összes hírlapokban közzétett glossáihoz is szükség lett volna újabb glossákra.

Ilyen segítséggel Széchenyi nem sokra ment. Sőt a fentebb említett *Kúthy Lajos* — ez a kiváló írói tehetség — sem felelt meg a Széchenyi hívei által hozzá kötött vára-kozásnak.

Az ő röpirata ²⁾ száraz, meglehetősen fárasztó értekezés, telve politikai és philosophiai reflexiókkal, melyek a vitás kérdések tisztázását nem igen segítették elő.

Kúthy szintén kizárólag az ész jogosultságát ismeri el a politikai életben s erőltetett, egyoldalú történelmi dátumokkal igyekszik bebizonyítani, hogy az államoknak az érzelmi politika veti meg sírjokat s az értelem az, melynek vezérletével az államok a fejlődés magasabb fokára emelkedhetnek.

Egyiptomot, Spanyolországot, Angliát, Lengyelországot, Éjszak-Amerikát, Rómát, végre Magyarország történetét hozza fel alaptételének bebizonyítására például.

Az egyoldalú felfogás igazolása a história egyoldalú figyelembevételével történhetett csupán.

Anglia történelmében például tömérdek esemény a rideg, számító ész kifolyása volt; de e hatalmas ország emelkedéséhez nem kevésbé hozzájárultak a nemesebb emberi érzelmek által létrehozott institutiók, s ezekről Kúthyék természetesen megfelelkeznek. Az angol nép vallásos kedélye, kegyelete az ősi hagyományok iránt, emberszeretete, általában érzelmi világa bizonyára ép úgy előmozdították állami és társadalmi intézményeinek kifejlődését, mint anyagiassága, bölcs megfontoltsága, hideg számítása stb. Hamis tehát az az állítás, hogy «Franciaország a szív, Anglia az ész rendszerét követi». Lehetetlen, hogy annyi históriai ismerettel, a mennyi Kúthy

¹⁾ Világ. 1841. aug. 11. 257. l. Társalkodó. 1841. 65. sz.

²⁾ Polgári szózat kelet népéhez. 1841. Irta *Kúthy Lajos*. Pesten, kiadta Heckenast Gusztáv. 1841. 8-r., VI + 217 lap.

művéből kiviláglik, ezt maga Kúthy is be ne látta volna. De nem akarta belátni, mert argumentumra volt szüksége Kossuth modora ellen.

Hogy a Pesti Hírlap, modorával forradalmat idézhetne elő, ezt nem hiszi; mert erre, szerinte, egy hírlap magában véve nem képes. Hanem igenis hiszi, hogy meghasonlást idéz elő, a kormány és a nemzet közti feszültséget ismét életre kelti, s ezzel útját állja a haladásnak. A meghasonlás előidézésében azonban bizonyára részök volt azoknak is, kik az ellenfélben az állítólagos rossz modort nem kevésbé rossz, mert személyeskedő modorban támadták meg. Kúthy dicséretére válik, hogy tárgyilagos maradt mindvégig s a polemia elkeserítéséhez nem járult hozzá.

A Kelet Népeinek üdvös hatását is jelezhetni véli, a mennyiben egész határozottsággal állítja, hogy a Kelet Népeinek megjelenése óta a Pesti Hírlap metamorphosison ment át; higgadtabban, kevesebb szenvedélyvel és elhamarkodottsággal tárgyalja a napi kérdéseket.

Ezzel a véleményével Kúthy nem állt egyedül. *Vörösmarty* a Kelet Néperől írt s *Hazay Gábor* álnév alatt az Athenæumban közzétett bírálatában szintén megjegyzi, hogy a Kelet Népe hatása folytán a Pesti Hírlap lassankint kezdi levetkőzni ama hibáit és fogyatkozásait, melyek fiatalságának voltak addig felróhatók.*)

Tényleg azonban Kossuth politikai felfogása, modora, irálya maradt a régi. Szerencse, hogy a Kelet Népe el nem keserítette. Ez inkább lehetett a kíméletlen támadás következménye, ha a nimbus, mely Széchenyit körülvette, ha érdemei, melyeket az ország fölemelése körül szerzett magának, ellenfelét önuralomra, saját felindulásának fékezéseire nem serkentették volna.

Annyi bizonyos, hogy a Pesti Hírlap varázsa nőttön nőtt s Széchenyi mind inkább és inkább elszigetelve érezhette magát.

Bekövetkezett, a mit Széchenyinek barátai megjósoltak

*) Athenæum. 1841. okt. 7. 688. l.

s a mit ő maga is sejtett, hogy nyílt, túlszigorú föllépése Kossuth ellen válságba sodorja őt.

Naplójegyzetei világosan mutatják, mily kínos lelki küzdelmen ment keresztül, míg úgy barátainak tanácsa, mint saját sejtelmei ellenére elhatározta magát a döntő lépésre.

1841. január 29-kén villant meg agyában a gondolat, hogy Kossuthnak ellene szegüljön. Február elején már hozzá kezdett a Kelet Népehez, melyet először «Lélekharang»-nak akart nevezni, miután sejtette, hogy «az lesz a hattyúdala». *Batthyány Lajos* és *Klauzál* azt tanácsolták neki, hogy «ne írjon Kossuth ellen, mert meg fogja bántani». Mindamellett folytatta ugyan a megkezdett munkát; de mikor már az utója felé járt, naplójába ezt írta: «elégedetlen vagyok magammal és könyvemmel». Mikor pedig már közre bocsátotta, nagyon is szigorú kritikát gyakorolván önmaga felett, azt jegyzi meg naplójában, hogy «a Kelet Népe nem tetszik senkinek». ¹⁾

A Kelet Népe mindenesetre visszatetszést szült még a Széchenyi hívei közt is. De azért abban a korban, midőn — mint *Gyulai* oly találólag írja — ragaszkodás a középkori intézményekhez és újkori eszmék kultusza, arisztokrata hajlamok és demokrata irányok, a hűbéri és modern alkotmány biztosítékai és szükségai, nemzeti előítéletek és szabadelvű ábrándok sajátságos vegyülete olvadt össze a nemzeti nagy mozgalomban: ²⁾ ebben a korban — mondom — bármely politikai iránynak is csak lépésről-lépésre lehetett megnyernie a nemzet többségét. Ha tehát a Kossuth és Széchenyi közti polemia, az akkori közvélemény ítélete szerint, az előbbi javára dőlt is el: elvei általános hódítást még sem tettek. Kossuthnak inkább tüneményszerű politikai tehetsége, mint programja; a Pesti Hirlapnak inkább ékesszólása, mint iránya nyerte meg a köztetszést.

Az a megrögzött conservativismus, — mely *Baloghy Lászlónak* 1841-ben, de még inkább *Éliássy* ügyvédnek

¹⁾ *Dr. Kerékgyártó Á.*: Gr. Széchenyi István élete. Magyar Helikon. 21—24. füz. 64. l.

²⁾ *Gyulai P.*: B. Eötvös József. Emlékezés. Olsó Könyvtár. 108. sz. 19. l.

1842-ben megjelent röpiratából*) szól felénk, — oly ridegen — tegyük hozzá: oly ügyetlenül kifejezve — a negyvenes évek irodalmában jóformán páratlanul áll ugyan; de hogy sok ember véleményét fejezte ki, az kétségtelen. Az irodalomban csak azért nem volt több képviselője, mert a táblabírák a tollforgatás mesterségéhez a mellett hogy nem értettek, nem is tartották azt rangjokhoz illő foglalkozásnak.

Baloghy, — kinek stíljén szintén meglátszik, hogy a vármegye termében otthonosabban érezhette magát, mint a sajtó küzdterén, a magyar táblabíró-politika tolmácsa. Nem tud megbarátkozni a gondolattal, hogy Magyarországnak is rá kell lépnie a korszellem követelte reformok útjára, ha el nem akar pusztulni. Szent áhitattal csügg a történelmi jogokon, s mindent, a mi a Corpus Jurisba be van iktatva, jót és rosszat, bünt és erényt, egyaránt jogosnak ismer el, csak azért, mert százados törvény által van szentesítve.

Alantas színvonalon álló okoskodással, személyes invecatívákkal, kicsinyes érvekkel támadja meg nemcsak Kossuth agitatóját, de Széchenyi reformjait is. Kossuth túlzásaiért Széchenyit teszi ő is felelőssé. «Midőn a gróf úr — úgymond — a magyar nemzetet, angol szövetségbe behálózta, nem kellett volna egyáltalában oly sebes vágtatásra szoktatni, nem a gyeplőt oly tágra hagyni, hogy más is, a ki soha kocsis nem volt, vagy arra nem eléggé biztos, azt felfogja és annyira nyargalódzék jobbra-balra, hogy a lovak már elragadással fenyegezzék.»

Nevetséges ellenmondásba keveredik önmagával, midőn egyrészt az anyagi jólétben keresi a nemzetek boldogulásának alapját s a kereskedés fölkarolására, bank alapítására buzdítja honfitársait: másrészt a gőzhajót csupán kényelmi eszköznek, a vasútat, a lánczhidat egyes társulatok nyereszkesítő üzletének, a löversenyt káros fényűzésnek tekinti.

Jelszava, úgy látszik, az, hogy minden régi: jó, minden új: rossz. A multak intézményein, erkölcein elmereng s bor-

*) Nemzetiség, és alkotmányi mozgalmak honunkban. Közli Balogh László. 1841. Pesten, Esztergami k. Beimel József betűivel. 8-r., 43 lap. — Hunnia a haladás korszakában. Irta Éliáshy István. Egerben, 1842. Az érseki lyceum betűivel. 8-r., II + 110 lap.

zadva szemléli a reformerek vészthozó munkáját, kik régi alkotmányunkat tövéből kiforgatják, azt az alkotmányt, mely nyolcz század viharainak ellenállt s nem hírlapok és röpiratok által jött létre. Az összes engedmény, mit a régi alkotmány megváltoztatására tenni hajlandó, abban áll, hogy a paraszt személye és vagyona ép úgy biztosíttassék, mint a nemesé; a büntető törvény a parasztra és a nemesre egyformán alkalmaztassék s — a mi legfőbb engedmény a részéről, — hogy a házi adó terhét a nemesség vegye le a köznép vállairól. Különben minden maradjon a régiben.

Hogy az arany-bullának a személyes szabadságot biztosító pontja az ország minden lakosára kiterjesztessék s hogy a házi adónak *egy részét* a nemesség önként vegye magára, ebbe még *Éliássy* is belenyugszik, pedig ő sokkal erősebben megveti a lábát az ősi alkotmány sánczai mögött, mint elvtársa.

Abban a korban, midőn a szószeiken ép úgy, mint a sajtó terén túlnyomólag mégis a reformerek vitték a szót; midőn élő szóval és írásban a többség a haladást sürgette, bizonyára erős lélek kellett hozzá, hogy valaki a világ szemeláttára belekapaszkodjék a haladás kerekébe.

Baloghyt ép úgy, mint *Éliássyt* a meggyőződés ereje bírhatta rá, hogy a velők rokonérzelmű, a világtól elmaradt táblabíráknak, kik sem elegendő tehetséggel, sem erkölcsi bátorsággal nem bírtak, hogy szembeszálljanak az uralkodó áramlattal, — érzelmeiket, gondolataikat tolmácsolják.

De mennél jellegzetesebben nyilvánult náluk a benső meggyőződés az elavult elvek mellett: annál szánandóbbnak, annál nevetségesebbnek tűnt fel hiú erőlködésök. Szánalomra méltók voltak, mert az eszményképeket fenyegető reformok észrevehetőleg mély bánattal tölték el lelköket; de egyszerűsmind mosolyra készítették olvasóikat, mert mint afféle apró emberek, kicsinyes engedményekkel, ravasz fogásokkal igyekeztek a nagy problémákat megoldani s erővel el akarták magokkal és a világgal hitetni, hogy haladni ők is kívánnak, miután az ősi intézmények keretében végrehajtandó apró-cseprő változtatásokat nem ellenzik.

Éliássy előtt «szent minden fennálló törvény, mely a kiváltságokat védi». Axiomája az, hogy a mennyiben kiki

igyekeszik magát, gazdagság, ész és rang által másoktól megkülönböztetni: «azon kormányforma, melyben az ily természeti ösztönön alapult rendszer a polgári társaság egy részét kiváltságosítja, s rangok által különbözteti meg a polgárokat, az a társas összealakulás lelkéből merítvén rendszerét, biztosabban áll, mint az oly köztársaság, mely az egyenlőség rendszerén a nyugtalan elme törekedéseivel kénytelen szünet nélkül harczolni».

Hogy ez az axioma lényegét tekintve ép oly időtlen, mint a milyen esetlenül van kifejezve; hogy azért, mert a vagyon, ész és rang, társadalmi téren bizonyos tekintetben válaszfalat húz az emberek közé: nem lehet a törvény előtti egyenlőség követelményét visszautasítani s közjogi privilégiumokkal látni el a gazdagokat a szegényekkel, a művelteket a tanulatlanokkal szemben, — ezeket itt részleteznünk fölösleges.

Éliássyra és Baloghyra is áll, a mit *Kemény Zsigmond* általában az ó-conservativekről mondott, hogy Talmudjok volt Verbőczy; doctrináik a pecsétés levelek, az ősi kiváltságok és a történeti jog. Doctrináikból egy betűt sem engedtek. S ha látszólag mégis egyik-másik intézmény módosítását szóba hozták: a módosítványt mindig úgy formulázták, hogy az magának az intézménynek lényegét ne érintse.

Éliássy például azzal a propositiójával, hogy a nemes ember, ki kiváltságlevelét bűnnel szennyezi be, fosztassék meg nemesi rangjától: a feudalismus ódon épületéből még csak egy tégladarabot sem mozdit ki. De mégis megteszi indítványát, hogy megmutassa, mi módon lehetne a haladási eszmékkel a feudális államszerkezetet összhangba hozni. Ugyanebből a szempontból óhajtatását fejezi ki, hogy a nemesség vegye ismét kezébe a fegyvert, a parasztot pedig küldje az ekeszarvához; de épen azért sürgeti, hogy a honvédelmet a nemesség vállalja magára, mert félti adómentességi privilégiumát.

A haladásnak még ily különös módjával sem tud azonban megbarátkozni a közgazdasági kérdésekben.

A földesúr és a jobbágy közti viszonyra nézve a noli me tangere elvét vallja; mert szerinte, a magyar paraszt úsznék a boldogságban, ha műveletlenségénél fogva a munkát nem

kerülné. A kereskedést s a gőzhajótól kezdve a váltóig a kereskedelemnek minden eszközét megveti. Az ösiséget a magyar nemzetiség és alkotmány palladiumának tekinti. «Mentsd meg isten hazámat — így fohászkodik fel — a kereskedői szellemtől és a zsidóknak uralkodásától, mert nem adtál hazámnak kereskedői helyzetet s módokat, és ezek nélkül zsidaink megmérhetlen erszényétől nem menekedhetünk. Add uram, hogy a magyar nemes, törzsökös birtokát megőrizhesse; mert csak így maradhatunk meg nemzetiségünkben s így uralkodhatik földi fejedelmünk is, ha mi, hasznos tenyésztő birtokosok s nem pedig zsidók szenzáljai leszünk!»

A réginek, a hagyományos előítéleteknek illetően cultusától az e korban létrejött valódi conservatív párt ép oly távol állt, mint a liberálisok tábora.

A tulajdonképeni conservativismus megalapítója nálunk *Dessewffy Aurél* volt. Ő előtte azok a politikusok, kik conservativeknek nevezték magokat, vagy a stagnatio hívei voltak, kik a Corpus Juris szentélyéből egy tapodtat sem akartak mozdulni, vagy absolutisták és reactionáriusok, kik tabularasa-nak tekintvén a régi magyar alkotmányt, a históriai jogokat semmibe se vették s a kormányt segítették az alkotmány alapjainak megrongálására irányzott törekvésében. Az 1839/40-diki országgyűlésen alakult meg Dessewffy vezérlete alatt a «fontolva haladó» conservatív párt, melynek programját részint az országgyűlésen, részint hírlapi téren Dessewffy rhapsodice, alkalmasszerűleg fejtette ki és körvonalazta.

Kossuth hírlapja tette Dessewffyt journalistává. A Pesti Hírlap által képviselt liberális eszmék terjedése csakhamar meggyőzte őt arról, hogy Magyarország is eljutott már a fejlődés ama fokára, a midőn a politikai közvélemény alakulására a napi sajtó is befolyást gyakorolhat. Hogy tehát a Pesti Hírlap hatását saját pártja érdekében ellensúlyozza, kezébe vette a tollat s a Világban X. Y. Z. jegy alatt egész sorát a vezércikknek tette közzé, melyeket aztán később «X. Y. Z. könyv» cím alatt összegyűjtve kiadott.*)

*) X. Y. Z. könyv. *Gróf Dessewffy Auréltól*. Pesten, 1841. Nyomt. Trattner-Károlyi betűivel. 8-r., VIII + 183 lap.

Dessewffy úgyis, mint országgyűlési szónok, úgyis, mint journalista a szabadelvűség által kezdeményezett reformok megbírálását tűzte ki feladatául, a nélkül, hogy az átalakulásra vonatkozólag ő maga új eszmékkel, új tervekkel állt volna elő. Működése tehát negatív volt, s ezt maga sem tagadta. Nem látta szükségét maga részéről újabb reformok megpendítésének akkor, a mikor a Pesti Hírlap és annak tábora úgyis elárasztották a közönséget plánumaikkal. A mérséklő szerepét játszotta a haladás korszakában. A liberális párt túlzásait moderálni, a jelent a multtal összekötni, tehát a tradíciókra figyelmessé tenni az újitókat, a túlesapongó szenvedélyeket korlátozni, — ezek voltak a feladatok, melyeknek sikeres megoldása az ő ambícióját képezte.

Taktikájára és modorára nézve tehát teljes mértékben megfelelt a conservativismus eszményének. A conservativismus hijjával van annak a teremő erőnek, a mi a szabadelvűség legfőbb jellemvonását képezi; hanem annál nagyobb mértékben ki van benne fejlődve a mérséklet, a kegyelet és a hűség a hagyományok iránt s a jog, különösen a történeti jog tisztelete. Így fogva fel a conservatív politikát, annak hübb képviselője Dessewffynél a magyar ég alatt még aligha volt.

Elvei természetesen diametralis ellentétben állottak a szabadelvű nézetekkel s okszerű következményei voltak taktikájának.

A közjogi kérdésekben minden mélyebbre ható reformtól idegenkedett. Közjogi tekintetben a haladást nem a parlamenti reformban, vagy a dicasterialis kormányzati rendszer átalakításában kereste; hanem a kormány tekintélyének megszilárdításában s a megyék túlkapásainak megszüntetésében.

Őszinte vallomást tesz arra nézve, hogy ő a kormány embere a szónak azon értelmében, hogy kárhozzat minden működést és minden elvet, mely a törvényes és hathatós kormányzást lehetetlenné teszi; mert «meggyőződése szerint, hathatós és nem nominális kormányra van szüksége a nemzeteknek, hogy boldoguljanak, státus-emberekre és nem prókátorokra, hogy nagyok és erősek legyenek». A biztosítékokról azonban megfeledkezik, melyek a nemzet kezébe adva az «erős kormány» erőszakossága ellen gátul szolgálnának s

melyek lehetővé tennék a kormány hatalmi túlterjeszkedésének esetről-esetre való megtorlását. Ezt a hézagot az ő fel fogásában különösen a multak tanúságai tették feltünővé, úgy hogy még azok előtt is, kik a kormányzati felelősség elméletéről csak homályos sejtelemmel bírtak, a Dessewffy-féle «erős kormány» eszméje gyanús színben tűnt fel s nagyban hozzájárult a conservatív politika kompromittálásához.

A municipális rendszert, mint alkotmány-biztosítékot, alapjában változatlanul fentartandónak véli. «A megyék municipális jogai — úgymond — alkotmányunk alapját, nemzetiségünk kezességét teszik annyira, hogy míg megyei szerkezetünk megmarad, érjen bár bennünket akármi csapás, alkotmányunkat mindig ismét visszaszerezhetjük. Ezer más tekintetet mellőzve, ez az egy ok elég arra, hogy minden magyar országhi ezen kincsnek megőrzését tegye politikai erédójának első ágazatává.» A megyék feladata, szerinte, életet adni a meghozott törvénynek, salakjaitól megtisztítani a közigazgatást, engedelmeskedni a felsőbb parancsoknak, gondosan kidolgozni az utasításokat s ez által előkészíteni a törvényeket stb. Ezeknek a feladatoknak a megyék, fennálló szervezetökben eleget tehetnek; de csak akkor, ha a megyékben uralkodó szellem megváltozik.

Nem vette észre vagy nem akarta észrevenni Dessewffy, hogy az a kárhoztatott megyei szellem, természetes következménye volt a kormány visszaéléseinek egyrészlről, másrészlről az országgyűlési többség magatartásának.

Merész kívánság volt tőle, hogy a megye egyszerre segítségével legyen a kormánynak s hagyjon fel az oppositíóval, midőn századokon keresztül rászoktatták mintegy a bizalmatlanságra a kormány iránt. A kibékülés a nemzet és a kormány közt sokkal rövidebb keletű volt, és sokkal rövidebb idő volt még kölesönösen meggyőződni a kibékülés őszinteségéről: semhogy a megyék Dessewffy tanácsát követhették volna. Az a kor még az ő idejében nem érkezett el, a midőn a megyék kiléphettek a defensivából s autonomiájok korlátozását megtűrhatték, miután nem volt többé szükség az alkotmány és a nemzetiség védelmére.

Dessewffy ép oly elfogúlt, midőn a meddő sérelmi poli-

tikáért a megyét teszi felelőssé, mint egy újabb hisztorikusunk, ki az országgyűlésnek három századon át követett gravaminális politikáját a ki nem egyenlített vagy csak látszólag, határozatlanul, némelykor kétszínűleg megoldott ellentéteknek, és nem egyedül a kormány túlkapásainak vagy törvénytelen lépéseinek tulajdonítja.¹⁾ Helyesen jegyezte erre meg *Pompéry*, hogy a sérelmi szellem nem ok, hanem okozat volt, természetes következménye a kormány háromszázados politikájának. A hatalom nem tartotta meg a törvényeket. A nemzet törvényes úton nem szűnt meg folytonosan sürgetni a törvényen ütött sebek orvoslását. És mert e sérelmek vajmirikán nyertek orvoslást, ezért volt a sérelmi politika háromszáz év óta permanens.²⁾

Az országgyűléssel, különösen annak felsőházával, illetőleg felsőházi többségével szemben szintén indokolt volt a megyék bizalmatlansága. Ennélfogva habár formailag helyeselni nem is, de megbotránkozni sem lehetett egyes megyék ama visszaélésén, melynél fogva praëjudikálva az országgyűlésnek, törvényhozási ügyekbe beleavatkoztak és statutumokkal döntöttek el bizonyos kérdéseket, melyek a törvényhozás illetékességi körébe tartoztak.

Borsod- és Biharvármegyék például elhatározták, hogy a megyei tisztújításban a honoratorok is részt vegyenek s tényleg Biharban ezeknek a közreműködésével tartatott is meg a restauráció. Pestvármegye pedig éppen akkor, a midőn a büntetőjog kidolgozásával megbízott országos választmány feladatának megoldásához hozzáfogott, a büntető eljárás körül a teljes nyilvánossággal összekötött szóbeli védelemnek életbeléptetését rendelte el.

Hogy ezek visszaélések voltak, azt nem oly fényes dialektikával, mint a minő Dessewffynek adatott, de a legegyszerűbb eszközökkel, a közjogi alapelvek száraz reprodukálásával is könnyű szerrel be lehetett bizonyítani. Mert a mily joggal

¹⁾ *Gr. Szécsen Antal* «fiatalkori visszaemlékezései» az 1839/40-ki országgyűlésre a Budapesti Szemlében. 71. sz. 245. l.

²⁾ *Pompéry János* felelete *Szécsen* visszaemlékezéseire. U. o. 73. sz. 136. l.

kiterjesztette Biharmegye az activ választási jogot, azzal a joggal megszüntethette volna esetleg az ösiséget, felszabadíthatta volna a jobbágyságot stb.

De másrésről csak a legközelebbi országgyűlésen is a legégetőbb kérdések függőben hagyása, a meddön maradt viták a vegyes házasságok, a vallás- és szólásszabadság, a városok törvényhozási részvétele felett, — méltán türelmetlenekké tehettek a megyéket, s közülök azokat, melyek a haladást gyorsítani akarták, arra bírhatták, hogy elébe vágjanak a lassú léptekben haladó országgyűlésnek.

Dessewffy conservativismusa bizonyos mértékig a rendi szervezetre is kiterjedt. Az arisztokratia, a köznemesség és a polgárság külön érdekeit, speciális hagyományait nagyonyis erősen hangsúlyozza. A klérus törvényes állása iránt kegyelettel viseltetik s annak befolyását és hatalmát csökkenteni az által, hogy jószágai saecularizáltassanak, annyival kevésbé engedi meg, mert ez nemcsak a politikai eszélyesség követelményével, de a joggal is határozottan ellenkezik.

Hogy Dessewffy taktikája és elvei népszerűek nem voltak, ezt maga is elismeri. «Jelenleg Magyarországon — úgy mond — népszerű azon politikai iskola, melyet kat exochen a mozgalom pártjának lehet nevezni; népszerűtlen az, mely e mozgalmat mérsékelni, a törvényes formákhoz kötni, bizonyos elveket tiszteletben tartani s haladásunkat a rögtönzés veszélyétől megőrizni ohajtja.»

A népszerűtlenség azonban nem fájt Dessewffynek. Sokkal inkább bántotta az, hogy népszerűsége emelkedett annak a pártnak, mely a haladás ügyét — szerinte is — veszélyezteti, és pedig veszélyezteti azért, mert haladásnak kereszteli a jogsértést, a municipiumok mindenhatóságát tudományos elméletté avatja, a fennálló jogos érdekeket lábbal tiporja, a társadalmi osztályokat egymásra uszítja.

Hogy egy ilyen párt egyáltalán létrejöhetett, azt Széchenyi föllépésének tulajdonítja, s ezért mintegy szemrehányást tesz Széchenyinek.

A Kelet Népe és a Pesti Hírlap közti vitába ő is beleszólván, hogy pert oszszon a vitázó felek közt, szemére veti Széchenyinek, hogy «ő volt az, ki mindenütt és mindenben

a nyilvánosságot prédikálta, ha tehát most a fölmelegült atmoszfærában oly növények is teremnek, miket a gróf sem nem remélt, sem nem helyesel, azt ugyan a nemes gróf sajnálhatja, de nincs joga rajta csudálkozni, mert ennek szükségkép be kellett következni». Az agitatorok közös sorsa, hogy elsodortatnak az ideák által, melyeket ők maguk ébresztettek. «Nincs oly böles, — írja, — ki a politikában a biztonsági szelepet feltalálta volna.» Viselje tehát Széchenyi türelemmel az általa megindított izgatás természetes következményeit.

Ez a beszéd a legérzékenyebb oldaláról találta Széchenyit; mert ő maga is folyton azon tépelődött s ez a tépelődés készítette elő végzetét, hogy vajjon a forradalom viharaiha nem ő maga sodorta-e nemzetét?

Kossuth feleletét olvasva, töprengés szállta meg lelkét s mintegy megbánni látszott, hogy az agitatiót megindította. «Olvasom Kossuth feleletét, — írja naplójában. — Jól kimászik a hinárból. Vannak pillanatok, a mikor kétely száll meg, vajjon jól tettem-e, hogy a Hitellel s a Kelet Népével fölléptem. Ha egyszer kétkedés szállja meg lelkünket: akkor vége földi boldogságunknak.»*)

Aggodalmaiban még inkább megerősítette Dessewffy, midőn egész nyíltsággal kimondja, hogy a Pesti Hírlap működése, szerinte is, vészthozó lesz a hazára, és pedig nemcsak hibás modora és taktikája, hanem elvei miatt is.

Dessewffy positióját Kossuth-tal szemben ép az tette erősebbé a Széchenyiénél, hogy ő Kossuth *elvit* is megtámadta. Széchenyi elismerte, hogy Kossuth-tal közös elvi alapon áll, s ez az önbeismerés Kossuth elleni fölléptét — bármily jogosult lett légyen is modorát és taktikáját illető kifogása, — igen sok ember előtt érthetatlenné tette, a következetlenség színében tüntette őt fel, s polemiája olyan személyes indokokra vezetett vissza, melyek az igazi államférfiú tulajdonságaival bajosan összeegyeztethetők.

Dessewffy azonban kimutatta, hogy Széchenyi és Kossuth «országglási terve» közt határozott ellentét forog fenn, s habár

*) Gr. Széchenyi I. naplói. Összeállította Zichy A. II. 411. l.

egyiket ép oly kevésbé helyeselte, mint a másikat: bizonyára mégis szolgálatot tett Széchenyinek, midőn ellenfelét elvi tekintetben is szembeállítja vele s ez által legalább a következetlenség vádjá alól fölmenti Széchenyit.

Az összehasonlítás a két államférfiú országlási terve közt, egy éles szemű, de a párttekinteteken felül emelkedni nem tudó politikus észlelésének eredménye.

Széchenyi és Kossuth, mind a ketten, szerinte, a központosítás emberei; de más-más értelemben. Széchenyi politikai rendszerében anyagi középpont Budapest, szellemi középpont az ő saját személye; Kossuth rendszerében pedig mozgató erő: a középponti ujság és megye, s a középponti közönség, mely a közvélemény letéteményesének tekinti magát. Széchenyi rendszerének a legfőbb hibája, hogy hiányzik abból a megye befolyása; Kossuth rendszeréből ellenben ki vannak felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában, úgy hogy Kossuth theoriája szerint a főhatalom csupán a benevolus spectator szerepét játszaná.

Tökéletesen igaza volt Dessewffynek abban, hogy Széchenyi a megyéket mellőzte; nem adott nekik szerepet az anyagi és politikai megújulás nagy munkájában, s ezzel a mellett, hogy a históriai jogokon és hagyományokon sérelmet követett el, saját terveinek keresztülvitelét is megnehezítette; mert Széchenyi korában még alkotmányunk s politikai viszonyaink olyanok voltak, hogy gyöngé alapon állt mindaz, mi sarkpontját nem a megyékben találta vagy azoknak szerkezetébe magát bele nem illesztette.

De hogy a municipiumok mellőzésével Széchenyi saját személyét tette volna szellemi központtá, ez legfőlegbű gúnynak járta meg, a valóságnak azonban annyival kevésbbé felelt meg, mert közismeretű tény, hogy Széchenyi a maga reformeszméit társadalmi téren az egyesületek útján, törvényhozási tekintetben pedig az országgyűlés által kívánta megvalósíttatni, s így igenis a központosítás embere volt, csak hogy nem olyan értelemben, mint Dessewffy sarcasmusa feltűntette, hanem annyiban, a mennyiben a nemzetnek ötvenkét megyében szétforgácsolt erőit — mint később a doctrinairek — az országgyűlésben szerette volna egyesíteni.

Kossuth rendszerének legfőbb hiányát pedig Dessewffy helyesen ismerte ugyan fel; de éppen ő nem igen vethette azt Kossuth szemére, ő, a ki viszont a törvényes hatalom jogainak korlátozásáról feledkezett meg s annak esetleges túlkapásaival szemben a modern alkotmány-biztosítékok felállítása sára még csak nem is gondolt.

Ha Dessewffy sem volt képes emancipálni magát a párt-szemponatok alól, midőn birónak lépett fel a vitázó felek közt: hogy várhatott volna a közönség tárgyilagosságot azoktól, kik Dessewffy zászlaja alatt, mint közlegények harczoltak, s mint ilyenek pártfegyelemnek — ha ugyan a politikai pártvezér és a párt tagjai közt akkor fennállott viszonyt annak nevezhetjük — rendelték alá magukat.

Dessewffynek a hirlapirodalom terén munkatársa, *Jablanczy Ignác*, — ki a Világnak nemcsak névleges szerkesztője volt, a mint az a közönség körében általában el volt terjedve, hanem vezércikkeivel tényleg is részt vett az említett lap irányának, programjának kifejtésében, — a legmérebb, a legfoglultabb pártemberek közé tartozott.

A Világban időnként megjelent, majd később önálló kötetben is közrebocsátott s a Pesti Hirlap ellen intézett cikkei,¹⁾ annyira magukon viselik az exclusiv pártember bélyegét, hogy már ennél fogva sem gyakorolhattak mélyebb, meggyőzőbb hatást a közönségre. A conservatív pártnak Dessewffy által már oly magas színvonalra emelt hirlapja, az ő kezei közt lassankint elvesztette minden tekintélyét, úgy hogy a mint Dessewffy behunyta szemét, 1842. februárjában, a lap kiadója, *Borsos*, azonnal folyamodott a helytartó-tanács-hoz, hogy engedje meg a Világ szerkesztői jogának átruházását *Szenvey József*re, mert Jablanczy szerkesztésében a lap napról-napra hanyatlik.²⁾

A Pesti Hirlap kifakadása a Világ ellen mégsem volt egészen indokolt. Az embernek eszébe jut Aesopus farkasa,

¹⁾ Adatok átalakulási első mozgalmink történetéhez. Irta *Jablanczy*. Első kötet: Közlegény-cikkek. Pesten, nyomt. Trattner-Károlyi betűivel. 1842. 8-r., XVI + 237 lap. (Több kötet nem jelent meg.)

²⁾ *Ferenczy*: A magyar hirlapirodalom története. 323. l.

midőn a Pesti Hirlap szerkesztője szemére veti a Világnak, hogy annak minden lapján a «durván goromba rivalgások, nevetséges szélmalom-harcok, örökös negatiók mellett, a pizkolódás, daróczos személyeskedés, csűrő-csavaró gyanúsítgatás epesáros fonala vonul keresztül»; hogy «abban annyi a szeny és piszok, hogy e fertőben turkálni undorító»; s hogy «míg ez így marad, addig a Világot daróczos rivalgásai és piszkos személyeskedései miatt csaknem olybá kell vennie, mint ama mázolásokat, mikkel egy pár sötétben kullogó betyár lakásunk táján a házfalakat undokítgatja».*)

Ilyen hangon való szellőztetése az ellenfél hibáinak: már magában véve elég bizonyíték arra nézve, hogy a személyeskedés és durvaság miatt az egyik félnek ép oly kevéssé volt joga panaszkodni, mint a másiknak, sőt a Világnak a jóízlést leginkább sértő közleménye sem ellenkezett annyira az *aesthetika* szabályaival, mint a Pesti Hirlapnak a jóízlés nevében közzétett fentebbi nyilatkozata.

Az, hogy a Világ írói néha élesebben fejezték ki magukat a kelletinél, ép oly kevéssé rontotta a lap hitelét, mint az, hogy a szerkesztő, mint pártember, lapjában saját pártja érdekeit hangoztatta.

Politikai hirlap pártszínezet nélkül alig gyakorolhat hatást a közönségre. De számbavehető szolgáltatokat pártjának csak akkor tehet, ha egyrészt az általa képviselt elveket a maguk helyén alkalmazzza s nem csinál mindenből pártkérdést s ha másrészt az elvi alapon álló ellenpártok jogosultságát nem vonja kétségbe s nem igyekszik azokat a világ szemében factiókká törpíteni.

Jablanczy, mint szerkesztő, az utóbb említett elveket téveszté szem elől, s ennek következtében kellett journalistai pályafutását, — melyhez pedig szép és jogos remények fűződtek, — csakhamar oly diestelenül befejeznie.

Midőn a Pesti Hirlapot a szabadelvű *«factio»* organumának nevezi s midőn a szabadelvűséget úgy tünteti fel, mint értelmetlen, üres jelszót: ezzel nem a Pesti Hirlapot, nem is a liberalismust, hanem magát teszi tönkre és saját pártjának

*) Pesti Hirlap. 1841. 83. sz.

jelentőségét szállítja alá. Mert ha az a szabadelvűség non sens s ha annak hívei pártot nem, csak factiót képeznek: akkor a conservatív párt, — melynek politikai tekintetben legfőbb jelentősége a liberalismus ellensúlyozásában és mérséklésében nyilvánul, — szintén non sens-sé válik a gyakorlatban vagy egy olyan monstrummá, mely magára hagyatva, az örökös conserválás mellett az intézmények korszerű fejlesztéséről teljesen megfelelkezik s tepsedő stagnatiót idéze lő az állami életben.

Mi a szabadelvűség? — kérdi Jablanczy. Felelet: a szabadelvűség nem egyéb, mint óhajtása annak, a mi korszerű. De mi a korszerű? Az az ismeretlen valami, a mi után az úgynevezett szabadelvűek sóvárognak. Vagyis e szerint a definitio szerint, az egész szabadelvűség egy olyan circulus vitiosus, a minek se eleje se vége; olyan agyrém, a mi betölthetetlen vágyakat ébreszt az emberekben, s e szerint az örökös boldogtalanságnak, elégedetlenségnek kútforrása.

De hagyján! ha legalább ezzel az állítólag képtelen politikai iránynyal szemben sikerült volna Jablanczynak kimutatni az ő általa képviselt eszmék tökéletességét!

A conservativismusnak azonban az az alakja, melyet ő állít szembe a liberalismussal, egy torzkép, melyben Dessewffy aligha ismerhetett rá saját alkotására.

Jablanczy szerint a kormány, a nemesség és a nép tényleges jogköre lassú históriai fejlődés eredménye. A nemesi kiváltságok nem egyebek, mint a kormány kezéből közbajok idején kizsarolt vagy a gyöngeség óráiban elvett jogok összesége. De a kormány a nemesség által tőle kicsikart jogok egyrészét időszakonként reclamálta és visszahódította. A paraszt pedig úrbéri kedvezményeire szintén a nemesség jogkörének időszakonként való csorbítgatásával tett szert, úgy hogy «az úrbér nem egyéb, mint föld-árendában a földesúr kényének törvény általi szabályozása; a népboldogítók mégis a nép érdekéből akarják azt eltörölni, mondván: az lesz a legjobb úrbér, ha nem lesz úrbér».

«A kormány és a nemesség — folytatja tovább, — úgy is, mint gyámja a pórnak, tisztában lehetnek arra nézve, hogy mind három szomszéd jogtulajdonos: kormány, nemes,

paraszt, saját jogait bántatlanul bírhatja s kiki közülök boldogságának önalkotta ideáljához képest, tulajdonát, jogait művelheti. A parasztság pedig örül a jószándékkal létesített változásnak, és mint a szélről nem ingatott tenger, némán viszi terhét. A jogoknak e bántatlan állapota, ez a status uti possidetis, mint eredménye kölcsönös jogfoglalásnak, reclamatioknak, visszafoglalásoknak, de mindenesetre törvényhozás útján megállapított és részben szokás által szentesített egyezés teszi a conservatio tárgyát, teszi alapját a conservativ véleménynek.»

E szerint a kormány és a paraszt meglopta a nemes, a nemes meglopta mind a kettőt, s e lopások eredményét akarja Jablanczy konzerválni abban a meggyőződésben, hogy a tényleges állapot mindenkit kielégít s a kik e helyett «az emberi és természeti jogokért, az általános szabadságért, egyenlőségért» sóvárognak, azok a nemzetnek «nyomorult» kis töredékét képezik; abban a reményben, hogy a jogok kölcsönös megrablása folytán létrejött jogviszonyok állandósításával sikerülni fog neki s annak a pártnak, melyhez tartozik, a haladást, az átalakulási processust helyes irányba terelni s megakadályozni az események rohamos fejlődését.

Ez jórészen sikerült is a conservativeknek; de nem Jablanczynak, ki közéjük számította magát, a nélkül, hogy elveikkel tisztában lett volna. Dessewffy és az általa megteremtett párt, minden hibái daczára is, missiót töltött be abban a korban, midőn a forrongó elmék, az emberek lázas cselekvési vágya, a böles mérséklést nem nélkülözhatték. A conservativek szerepe, mint mindenütt, nálunk is hálátlan szerep volt; de az általuk tett politikai szolgálatok az utókort hálás elismerésre készítetik, minden ízében nemzeties politikájuk pedig saját koruknak ellenkező állásponton levő pártjait is tiszteletre gerjesztették irántuk.

Széchenyi különösen sokat köszönhetett nekik, s ha rokonszenvével mégis inkább a *Deák Ferencz* vezérlete alatt állt szabadelvű ellenzék felé fordult: ennek oka egyrészt az volt, mert Deák programja közelébb állt az övéhez, másrészt, mert föltétlenül megbízott Deák tapintatába, eszélyességébe, melylyel a radicalis párt túlzásait mérsékelni fogja.

«Deák lesz a mi vezérünk, a mi centrumunk — írja naplójában, — félre minden irigységgel, hazámfiak! Adjuk neki az elsőbbséget!»¹⁾ «Én idéztem elő ezt a mozgalmat — írja naplójában egy más helyen, — de féken tartani nem tudom; ez a feladat más emberre vár.» Majd ismét másutt: «A forrongást én idéztem elő, a rendet másnak kell beléje hozni: egy ember mind a kettőt nem teheti».²⁾

Lemond tehát a vezéri szerepről, mert érzi, hogy azt többé úgysem tarthatja meg s átadja Deáknak, kiből a pártvezér minden tulajdonai oly bámulatos összhangban egyesültek s ki az ellenzéket — daczára annak, hogy kisebbségben volt az országgyűlésen, — győzelemre vezetvén, csakhamar tényleg is bebizonyította, mennyire alkalmas egy párt vezetésére.

Deák és társai szereplése az 1839/40-diki országgyűlésen, nemcsak a naplókban, de az irodalomban is meg van örökítve. Az a három követ-jelentés (Komárom-, Pest- és Zalamegyék követeié), mely az említett országgyűlés befejeztével látott napvilágot, az akkori politikai irodalomnak érdekesebb adalékai közé tartozik.³⁾

¹⁾ *Gr. Széchenyi I.* naplói. Összeállította Zichy A. II. 396. l.

²⁾ U. o. II. 380. l.

³⁾ Borsodmegye szintén elhatározta, hogy követeinek beszámolóját közre bocsátja; de — a mi jellemző az akkori sajtóviszonyokra — a felszólított nyomdák csakis a censura approbatiójának kieszközlése után voltak hajlandók a munkát magukra vállalni; majd Pestmegye főjegyzője felkérte, hogy a pestmegyei követi jelentés módjára ő gondoskodjék a kinyomtatásról: a censura megtagadta az imprimaturt. Borsodmegye rendei e sérelem ellen fölirtak, tiltakozván a helytartótanács ama 1840. jan. 22-én kelt rendelete ellen, melyben hivatkozással az 1790: XV. és LXVII. törvényzikkre, valamint az 1795. január 7-ről 570. sz. a. kiadott legfelsőbb kir. rendeletre, meghagyta a megyéknek, hogy hivatalos irományaikat előleges vizsgálat nélkül ki ne nyomassák. Egészen helyesen emelték ki Borsodmegye rendei, feliratukban, hogy az idézett törvények nem hogy megszorítanak a sajtószabadságot, sőt ellenkezőleg, ép a sajtószabadság általános elveinek megállapítása végett országos bizottság kiküldését határozzák, az 1795-ki rendelet pedig alkotmányunk értelmében kötelezőnek nem ismerhető el. (*Pesti Hirlap. 1841. 22. sz. 177. l.*) A felírásnak azonban semmi eredménye sem lőn s ennél fogva a követi jelentés kéziratban maradt.

A komárommegyei követek, *Pázmándy* és *Ghyczy Rafael* beszámolója¹⁾ nem egyéb, mint száraz reprodukálása az országgyűlésen történeteknek.

Szentkirályi és *Dubraviczky*, pestmegyei követek jelentésében²⁾ szintén kevés a reflexio.

Szentkirályi is érezte azt, a mit a haladás hozzá hasonló barátainak sajnosan kellett érezniök, hogy a nemzet előmenetelét leginkább az gátolja, hogy az országgyűlés legtöbb idejét a sérelmek elintézése veszi igénybe. E feletti sajnálkozását fejezi ki mindenekelőtt beszámolójában; de kifejezi egyszerűsmind abbéli reményét is, hogy a közel jövőben a sérelmek nem fognak többé ismétlődni s az országgyűlés, minden figyelmét ama cél elérésére összpontosíthatja, hogy jogot és hazát adjunk mindazoknak, kiktől a múlt korszak azt megtagadta.

Szentkirályi, mint törvényhozó, a városok, illetőleg a polgárság ügyével foglalkozott a legnagyobb előszeretettel. Senki nálánál melegebb pártfogója nem volt a polgárságnak. Jelentésében azonban a szabad kir. városok ügyére vonatkozólag is egyszerűen csak előadja az országgyűlésen történeteket, a nélkül, hogy véleményét ez ügyben tüzetesebben kifejtene.

De éppen mert a városok országgyűlési képviseltetését s ez által a polgári elem politikai befolyásának biztosítását melegen óhajtotta: nem helyeslé, hogy ezt az ügyet szőnyegre hozták a városok követei akkor, a mikor az alkotmányt sarkaiból kiforgató sérelmek orvoslása foglalta el az országgyűlés minden figyelmét s a mikor az illető tárgyra nézve a követek utasításokkal nem voltak ellátva. Ilyetén elhamarkodással magát az ügyet látta veszélyeztetve.

Míg Szentkirályi jelentése legfőlebb csak azt a közismertű ténnyt igazolja, hogy írója egyike volt a leglelkiismeretesebb, legmunkásabb követeknek, de szerzőjének, mint politi-

¹⁾ Jelentése Komárom vármegye 1839/40-dik évi országgyűlési követeinek. Weinmüller Franciska cs. k. szab. könyvny.-intézetében. 8-r., IV + 62 lap.

²⁾ Jelentése Pest Pilis és Solt t. e. megyék 1839/40. évi országgyűlési követeinek. Pesten, 1840. Trattner és Károlyi betűivel, nyomtatott angol vas-sajtón. 8-r., 83 lap.

kusnak, tehetségeit csak nagyon halványan tükrözi vissza: a *Deák Ferencz* követ-jelentésében¹⁾ Deák politikai egyénisége a maga egész nagyságában jelenik meg előttünk.

Deák jelentése valóságos remeke az ilyenmő dolgozatoknak. Minden sora igazolja egyik életírójának amaz ítéletét, mely szerint küzdés a jogért: képezi azt az arany szálat, a mely Deák Ferencz államférfiúi pályáján végig vonúl, egy egészzsé fűzve annak különböző korszakait.²⁾ A jogtalanságot, eredt legyen az bárhonnan, elítélte, s az országgyűlésen fölmerült egyes kérdésekben magatartására nézve mindenkor a jogosság és törvényesség szempontjai voltak az irányadók.

Ezt tudva, érthetjük csak meg, hogy ő, a ki különben a legnemesebb értelemben vett liberalismusnak, a haladásnak volt mindenkor képviselője, az 1839/40-diki országgyűlésen a legnagyobb szívóssággal, az országgyűlés működésének sikerét a megghiúsulás veszélyének téve ki, követelte a sérelmek orvoslását, mielőtt a törvényhozás a királyi előadások tárgyalásához hozzáfogott volna.

Az ő sérelmi politikájának nem az volt a célja, hogy azzal a haladás kerekét forgásában megakadályozza. Ilyen hátsó gondolata ő neki soha sem volt. Hanem élénk jogérzete tiltakozott a gravamenek ellen, melyeknek elhallgatását és orvosolatlanul hagyását a nemzetre nézve válságosnak tartotta, a mennyiben meggyőződése volt, hogy «a mit a hatalom ront meg, az ismét föléledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként oda vet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet», s hogy a nemzet és az uralkodó közti szükséges bizalmat teszi tönkre az, ha az előbbi gyáván magába fojtja azt, a mivel neki uralkodója fájdalmat okozott.

Deák Ferencz követi jelentését a legtisztább liberalismus hatja át. Ez a szellem vezérli őt az országgyűlés eredményeinek megítélésében, melyek ép ezért csak félig-meddig elégit-hették ki.

¹⁾ Követ jelentés az 1839/40-ki országgyűlésről. *Deák Ferencz és Hertelendy Károly* zalavármegyei követektől. Pesten. Kiadta Landerer és Heckenast. 1842. 8-r., IV + 80 lap.

²⁾ *Csengery A.*: Deák Ferencz emlékezete. 20. l.

A magyar nyelv ügyében például még sokat kell szerinte tenni a jövőben. A honvédelem rendszerét át kell alakítani, mert különben a védelem eszközei alatt roskadnak le a népek. A katonai beszállásolás alapos reformokat igényel; mert míg a vadnak barlangja s a madárnak fészke van, melytől erővel is eltávoztat minden idegen tolakodást: a fennálló beszállásolási rendszer mellett a magyar adózó nem ura még saját házának sem, az állam oly vendéget szállásolván be hozzá, kit túrni kénytelen. Az örökváltsági törvényt csak alapnak tekinti a szabadság és a tulajdon eszméjének teljes diadalához. A zsidókra nézve azt hiszi, hogy idővel a kedvezőbb körülmények s maguknak a zsidóknak polgári és erkölcsi kifejlődése, ki fogják azt lépcsőnként eszközölni, mit most elérni nem lehetett. A sajtószabadság életbeléptetését észszerű okokkal támogatva sürgeti, figyelmeztetvén a kormányt, hogy a sajtónak megelőző vizsgálat általi korlátozása a közvéleményt nem fojtja ugyan el, de annak tisztulását gátolja, holott a közvélemény tisztulása egyik leghatalmasabb villámhárító a nép szenvedélyeinek kitörése ellen. A büntető-törvény és a börtön-rendszer reformjának idejét elérkezettnek látja. Fájdalommal jelzi, hogy a közoktatásügy szervezésében a kormány akadályokat gördített a nemzet elébe. A városok érdekében lelkes szózatot intéz a nemzethez, mert minden lépten-nyomon érzi a független polgári rend hiányát. Az ősiséget a haladás legsúlyosabb akadályának tekinti. A közadózás fennálló hibás és igazságtalan rendszere sem elégíti ki.

A ki a tennivalókkal annyira tisztában volt, mint Deák Ferencz s a ki a reformok szükségét oly tisztán látta: az természetesen tudta azt is, hogy a vélemények harcának tisztító tüzén kell minden reformnak majdan keresztül mennie. Ezt a harcot azonban — mint jelentéséből látjuk — csak annyiban ismerte el jogosultnak és helyesnek, a mennyiben gyűlölséggel és üldözéssel nem párosult. S így mi természetesebb, mint hogy a Széchenyi és Kossuth közti polemia, mely a személyeskedés terére csapott át, Deákot elkedvetlenítette.

A mikor classicus követi jelentését megírta, még a vizsály Széchenyi és Kossuth közt nem tört ki. De a mikor kitört:

akkor sem avatkozott abba. Ugy vélte, hogy a harc hevét beleavatkozásával csak növelhetné s vagy egyiket vagy a másikat az ellenfelek közül magára haragítaná. Míg ellenben a szemlélő szerepét játszva, remélte, hogy az ellentétek kiegyenlítésében majdan mint közvetítő léphet fel, szükségesnek tartván a közvetítést azok között, kiknek együttműködése a haladás sikerének egyik legfőbb biztosítékául méltán tekintetett.

Midőn a szárnyas paripák — mint egyik kiváló életrajzírója, *Tóth Lőrincz* megjegyzi — tüskön-bokron keresztül kezdék ragadni a síma útról kitérített kocsit, nem tartá jónak mérséklet kezével nyúlni a neki eresztett gyeplőkhöz. Egy anekdotája volt ez eljárásra illő, saját életéből. Egykor egyik ismerőse esztelenül s veszélyesen ragadta őt tűzvérű lovain, s ő tartva a felfordulástól, a gyeplőbe kapott. Mire a lovak gazdája oda szólt neki: Ha nem nyugtalankodik az úr, talán megmenekszünk; de ha a gyeplőbe kapkod s nem hagy szabadon hajtani: biztosítom, hogy az árokba fordulunk.¹⁾

Deákon kívül azonban alig volt olyan politikus, ki a Széchenyi és Kossuth közti vitában állást ne foglalt volna.

Csak egy politikai író ismerünk, kit a vita egyáltalán nem látszott érdekelni, s ez *Nagy Károly*, a «*Daguerreotyp*»²⁾ szerzője volt.

A «*Daguerreotyp*» egy genialis elmének, a pillanat benyomása és ihlete alatt született ötleteit tartalmazza, melyek részben politikai, de túlnyomólag társadalmi problémák körül forognak, s ha a practicus életben hasznukat directe nem lehetett is venni, hasznosak voltak annyiban, a mennyiben alkalmat és anyagot adtak a hazai állapotok felett való gondolkozásra.

A «*Daguerreotyp*» szerzőjének nem sok érzéke volt a gyakorlati élet követelményei iránt. A Széchenyi által kezdeményezett anyagi reformok nemcsak hogy teljesen hidegen hagyták, de még gúnyolódott is azok felett. A lófuttatásról

¹⁾ *Csengeri A.*: Magyar szónokok és statusférfiak. 37. l.

²⁾ *Daguerreotyp*. Pozsony, Schmid Antal betűivel. 1841. 8-r., 290 lap.

például külön fejezet alatt ír, s hogy a tárgy iránti kicsiny-
lését minél élesebben fejezze ki, összes észrevétele erre az
intézményre vonatkozólag csak annyiból áll, hogy «a lófut-
tatás — lófuttatás». Csak az úrbéri váltság és a nemzeti
kultúra előmozdítása tekintetében tesz pozitív, gyakorlati
javaslatokat. Az úrbéri megváltás körül általában igen nagy
tevékenységet fejtett ki nemcsak irodalmi, de társadalmi
téren is, s mint a Batthyány grófok uradalmainak telj-
hatalmú kormányzója, több vasmegyei és baranyamegyei
községet rábírt, hogy kedvező föltételek mellett váltsák meg
magukat.

Mint politikus és mint társadalmi böleselő idealista volt
a szó legigazabb, legnemesebb értelmében. A fennálló állami
és socialis szervezet nemcsak hogy ki nem elégíti, de a szó
szoros értelmében elkeseríti. A szegénység és tudatlanság
megszüntetése, az emberi jogok kiterjesztése minden halan-
dóra, — ezek képezik eszményeit, melyeknek azonban meg-
valósulásában maga sem sokat bízott ott, a hol, mint Magyar-
országon, a nép a civilisatio iránt oly kevés hajlandósággal
viseltetik. Általában a szerző, nemzetét sok keserű váddal
illeti s ha tetteivel számtalanszor be nem bizonyította volna,
hogy nemzetének hű fia: a gúny, melylyel művében a nemzet
ferdeségeit pellengérre állítja, ruháját, szokásait illeti, még a
cosmopolitismus gyanujába is keverhette volna őt.

Egyébíránt cosmopolita is volt a szó nemes értelmében.
Mert a nemzetiségnek, a nemzetiségi érdekeknek fölibe helyezi
az egyetemes emberit, s crédója, hogy «a civilisatio csak egy
nemzetet ismer, a nagy emberit» s hogy családunkat önmagunk
elébe kell helyeznünk, hazánkat családunk fölé s hazánk
felibe, tehát legfelülre az emberi nemzetet.

Ezt a cosmopolitismust, mely nem zárja ki a nemze-
tünkhöz való ragaszkodást, philanthropiával egyesíti. Ember-
szeretetét különösen azokra a társadalmi osztályokra terjeszti
ki, melyek tudatlanságuk és szegénységök miatt leginkább
rászorulnak a jók és nemések szeretetére és támogatására.

Szeretet-nyilvánításait azonban bizonyos socialisticus íz
és szellem lengi át. Az izgatás hangján támad a vagyontra,
mely erények nélkül, suprematiát követel magának a társa-

dalomban, sőt fenyeget is, midőn azt írja, hogy «ha a vagyon csak amúgy, minden szellemi vagy anyagi erő kifejtés, minden munka nélkül escamotáltatik, gyakorta tekervényes úton; az a nagy tömeg ellenben semmi úton-módon nem lelheti meg véres verejtékének nem díját, csak elmúlhatlan szükségességét: oh akkor kedveseim, az ideák is felforognak».

Az államszervezetre nézve Nagy Károly ugyanazt a vezéreszmét követi, melyet a társadalom újjászervezésénél érvényesíteni kíván.

Az úgynevezett alkotmányosságra nem ad semmit. Annak az elkészítéséhez, szerinte, a receptje igen egyszerű. «Adj — úgy mond — a kész, sértetlen és a törvényeken felül álló királynak minisztereket, ezeket lásd el felelősség terhével. Végy két kamarát. A választók száma a lehető legkisebb legyen. A képviselők csak vagyonos emberek lehetnek, és ügyelni kell, hogy mentül több közülök — ha lehet, valamennyi — a kormány által fizetett tisztviselő vagy másnemű hivatalos ember legyen. És a constitutio készen van.» Ez a constitutio azonban nem sokat ér; mert ez csak külső forma, mely a civilisatio fejlődésével folytonos változásnak van kitéve. A magyarnak is van constitutiója s ez is ér annyit, mint a többi európai államé. De a mi nálunk is hiányzik, ép úgy, mint másutt, az alkotmány állandó eleme, lényege, mely ha megvan, fenmarad, míg csak a nép el nem vész: az emberi nem természetes jogain alapuló s azokat biztosító intézmények.

Nagy Károlynak illetően radicalis eszméi, könnyed, francziás modorban előadott aphorismái az újság ingerével hatottak s kapós olvasmányát képezték mindazoknak, kik politikai és társadalmi problémák felett szerettek gondolkozni; de az egyes pártok magatartására befolyást már csak azért sem gyakorollhattak, mert a «Daguerréotyp» szerzője — mint említők — minden közösséget megtagadott a pártokkal. Kossuth, kinek modora az ő ízlésével határozottan ellenkezett, ép oly kevésbé sorozhatta őt párthívei közé, mint Széchenyi vagy Desseffy. Nagy Károly a pártok felett állt annyiban, a meny-nyiben egy eszményi világba beleélvén mintegy magát, nem

sokat törődött azzal, mi történik a pártok között. Azoknak törekvéseiért hevülni, lelkesedni nem tudott.

Egyébiránt minden létező párttal egyetértett abban, hogy Magyarországnak is meg kell végre-valahára mozdulnia, hogy sarkába lépjen a haladó nyugatnak.

A haladás volt e korban minden párt jelszava. A különbség csak az volt köztük, hogy az egyik «fontolva» akart haladni; a másik gyorsabb tempóban; a harmadik oktalan lerombolásával a réginek, még mielőtt az új fölépült volna.

A haladni óhajító nemzet várákozásának az 1839/40-diki országgyűlés csak igen kis részben felelt meg; de az oly hosszú ideig tartott stagnatio után a törvényhozás csekély eredménye is zálogául fogadtatott a kedvezőbb jövőnek.

Ha az említett országgyűlésnek egyéb eredménye nem lett volna is, mint hogy az elméket ismét forrongásba hozta: ezt magában véve sem lehetne kicsinylenünk. Hogy pedig ennyi volt, arról eléggé tanúskodik a lendületnek indult politikai irodalom, melynek termékei a törvényhozás termében elhangzott eszméket visszhangozták.

A VALLÁSÜGYI SÉRELEM ÉS A PAPI JÓSZÁGOK.

Az 1839/40-diki országgyűlés is a sérelmek tárgyalásával vette kezdetét. A többi közt heves vitára adott alkalmat egy vallásügyi sérelem, nem ugyan a kormány, hanem a főpapság által elkövetve.

Az 1790/91 : XXVI. t. cz. 15. §-a a vegyes házasságokra nézve akkép intézkedik, hogy a vegyes házasságok mindig katolikus lelkész előtt lesznek ugyan kötendőek, de azok ellen bárminő ürügy alatt valamely akadályt emelni tiltva van s az azokból származott és származandó gyermekek, ha az atya katolikus, az ő vallását kövessék, ha pedig az anya katolikus, akkor csak a fiúgyermekek követhessék atyjok vallását.

A törvény idézett pontja ellenére a papság a vegyes házásoktól reversalist követelt, s midőn az eme követelmény-

nek eleget tenni nem akaró szülőkkel szemben a klérus kényszereszközök alkalmazását kívánta a megyéktől: ez utóbbiak egyrésze a klérusnak határozottan ellenszegült s a törvényesség teréről egyáltalában nem volt hajlandó letérni.

Lajcsák, a nagyváradai püspök, kihez később a rozsnyói is csatlakozott, a megyék ilyen magatartása által fölingereztetvén, a kölni és poseni érsekek példáját követve, 1839. márczius 15-ikén pásztor-levelet bocsátott ki, melyben utasította az alsó papságot, hogy reversalis nélkül a vegyes házasságokat egyházi áldásban ne részesítsék.

Pásztor-levelében kimondja, hogy a vegyes házasságnál «a hitnek tisztasága, a házi élet boldogsága s a gyermekek jó nevelése veszélyeztetve van». Ha tehát a kath. egyház a kényszerítő körülményeknek engedve, a vegyes házasságok törvényszerűségét nem vonhatja is kétségbe: legalább gondoskodnia kell arról, hogy az ilyen szövetkezés veszedelmes következményei lehetőleg elháríttassanak, ez pedig nem történhetik másképp, csak úgy, hogy az egybekelendők kötelezik magokat, hogy «mind a két nemű gyermekek a ker. kath. hitnek szentségében fognak neveltetni».

Lajcsák pásztor-levele országszerte nagy ingerültséget szült. Bihar megye *Beöthy Ödön* agitatója folytán felírt ellene.

Beöthy, katolikus létére, a protestánsok szabad vallásgyakorlatának egyik leglelkesebb védője volt már az 1832—36-diki országgyűlésen.

Ő volt az, a ki az említett országgyűlésen szóba hozta az 1790/91 : XXVI. törvényczikk revisiojának szükségét, hivatkozván a kérdéses törvény ellen a klérus által elkövetett gyakori sérelmekre.

Miss Pardoe, — egy angol nő, ki a negyvenes évek elején nálunk megfordult s kiválóbb politikusainkról és általában politikai viszonyainkról oly találó rajzot adott, hogy a Pesti Hírlap érdemesnek látta azt bővebben ismertetni, *) — Beöthyről helyesen jegyzi meg, hogy akkor volt elemében, mikor a püspököket és főpapokat csipkedhette, s hogy

*) Pesti Hírlap. 1841. okt. 19. 710. l.

épen ezért a papság, mint a nyájból megszökött juhok, utálta őt.¹⁾

Saját megyéjében, Biharban, szintén résen állt, valahányszor a vallásszabadság érdekében actiót kellett indítani. Lajcsák pásztor-levelét is ő támadta meg leghevesebben a megyei zöld asztalnál, kijelentvén a többi közt, hogy az ő házasságára adott papi áldást ezzel ünnepélyesen visszadja, miután — a pásztor-level szerint — arra az áldásra, neje ágostai hitvallású levén, nem volt érdemes.

Lajcsák ez időtől fogva Beöthynek elkeseredett ellensége lőn, s a legközelebbi követválasztás alkalmával sikerült is Beöthyt megbuktatnia, helyette a rendek *Hodossyt* választván meg követül. Egyszersmind 1839. évi máj. 27-diki kelettel levelet intézett Beöthyhez, melyben őt főpásztori hivatalából kifolyólag inti és figyelmezteti, hogy térjen meg s mint a kath. egyház híve saját egyházát és hitelveit szűnjék meg tovább is kisebbiteni.

Ez a levél s Beöthynek arra adott érélyes, határozott válasza Altonában külön füzetben is megjelent német nyelven.²⁾

Beöthy kijelenti válaszában, hogy ő a törvény alapján áll, az ő lelke előtt a lelkiismeretszabadság és a türelem elve lebeg folytonosan s távol áll minden szűkkeblű felekezeti felfogástól. Jövőre is ezen az úton fog haladni. A püspököt pedig metsző gúnnyal arra kéri, hogy mivel ősei hitét nem akarja elhagyni, mert vallásában fölleli lelkének nyugalma: ne kényszerítse őt valami meggyőződése elleni lépésre s jövőre ne zavarja meg afféle intő levelekkel nyugalma, hanem ha akár a magán-, akár a közéletben valami olyat tenne, a mi a püspöknek nem tetszik s a mi büntetést érdemel, az egyedül illetékes világi bíróság előtt vonja őt felelősségre.

A most említett röpirattal szemben, — mely a Lajcsák és a Beöthy közti viszonyra oly érdekes világot vet, — hanglejtet igyekszik csinálni Lajcsák mellett egy állítólagos

¹⁾ *M. Pardoe*: The city of the magyar or Hungary, and her institutions. In 1839—40. 8-r. 3 kötet. London, 1840.

²⁾ *Eugen von Beöthy* und der Bischof von Grosswardein. Altona. Joh. Fr. Hammerich. 1840. 8-r., 16 lap.

protestáns, durva gúnyiratában megtámadván Biharmegye feliratát. *)

A feliratban foglalt panaszt azonban a kormány figyelmére méltatta, a mennyiben egy 1839. évi ápr. 30-kán kelt rendeletében kijelenti, hogy ő felsége az 1790/91-diki vallásügyi törvényt pontosan megtartani szándékozván, határozottan megkívánja a püspököktől is, hogy ama törvény iránt oly engedelmességgel viseltessenek, minőt annak szentsége követel.

Bihar- és Gömörvármegyéket a kormány nyilatkozata sem nyugtatta meg. A sérelmes ügyet szóba hozták tehát az országgyűlésen s csak a főrendek makacs ellenzésén múlt, hogy az országgyűlés a sérelem orvoslása tárgyában fel nem írt a felséghez.

A kérdéses ügy felett folytatott vita, eredményében mégsem volt egészen meddő, a mennyiben a klérus visszaéléseinek napfényre hozása a főrendeket is meggyőzte egy olyan törvény alkotásának szükségességéről, mely az 1790/91: XXVI. t. cz. hiányait kiegészítvén, s a vallás és lelkiismeret szabadságára és a vallásfelekezetek közti viszonyosságra vonatkozó elveket szabatosabban megállapítván, a felzaklatott kedélyek nyugalalmát helyreállítaná s jövőre a visszaéléseknek gátat vetne.

A vallásügyi törvényjavaslat, — melyben a többi közt a reversalisok érvényteleneknek nyilváníttatnak s melyben kimondatik, hogy az egyházi áldás nélkül, de katolikus pap jelenlétében kötött vegyes házasságok is érvényesek s az azokból született gyermekek ezentúl atyjok vallását követik, — elkészült, fel is terjesztett; de a felség nem erősítette azt meg.

Az országgyűlés tehát szétoszlott a nélkül, hogy a vallásügyi függő kérdéseket tisztába hozhatta volna, a minek a következménye az lőn, hogy a klérus folytatta tovább a harczot a törvény ellen, s ezzel valóságos vihart zúdított magára.

A püspökök, közmegállapodás folytán, pásztor-leveleket bocsátottak ki, melyekben ismételve meghagyják az alsó pap-

*) A nagy-váradi pásztori levélre írt guny vagy antipásztoráléra parænesis. Budán, a magyar kir. egyetem betűivel. 1842. 8-r., 64 lap.

ságnak, hogy a reversalis nélkül kötendő vegyes házasságoktól tagadják meg az egyházi áldást; de másrésről az 1790/91: XXVI. törvényezikk rendelkezésének annyiban tegyenek eleget, hogy ilyen házasság-kötéseknél a passiv assistentiára szorítkozzanak.

Ezen újabb kihívásra a megyék adták meg a választ.

Pestmegye abból az alkalomból, hogy a *Kossuth Lajos* és a *Meszlényi Teréz* közt kötni szándékolt házasságtól a pesti plébános az áldást megtagadta, elhatározta, hogy azok ellen a kath. lelkészek ellen, kik az egyházi áldás megtagadásával az 1790/91-diki törvényt megsértik, 600 forintnyi bírsággal való megbüntetés végett tiszti kereset indíttassék. Zalamegye hozzájárulván a vezérmegyének eme határozatához, felíratot intézett egyszersmind a felséghez, kérvén őt a püspökök törvénybe ütköző rendeletének megsemmisítésére.

Pestmegye 1841. évi febr. 4-diki ülésében, melyen az említett végzés hozatott, nagy feltűnést keltett *Horárik János*, r. kath. pap határozott föllépése a klérus ellen. Fulminans beszédét az akkori lapok — a censura tilalma folytán — nem közölhették. A Pesti Hirlap például csak annyit ír róla, hogy «egy róm. kath. egyházi férfiú, Horárik úr (beszterczemegyei áldozó pap, jelenleg nevelő *Ullmann* úrnál) a püspöki körlevelekkel merőben ellenkező értelmét nyilatkoztatta ki». ¹⁾ Később azonban Horárik megírván önéletrajzát, ²⁾ ott ő maga ismertette meg a közönséget beszédének tartalmával.

Kijelenti abban, hogy téved, a ki azt hiszi, hogy Magyarországon minden r. kath. pap helyesli a püspökök eljárását; bevallja egyszersmind, hogy szégyenpír futja el arcát, midőn a püspöki körleveleket olvassa. Végül a jelenre nézve indítványozza, hogy a papi áldás minden házasságkötésnél mellőztessék, mert nincs arra semmi szükség s mert csak zavarokra és bonyodalmakra ad okot és alkalmat; továbbá, hogy a vegyes házasságnál egyszerű tanúkép szereplő pap ne

¹⁾ Pesti Hirlap. 1841. 11. sz. 82. l.

²⁾ *Johann Horárik's Kampf mit Hierarchie und Kirche in den Jahren 1841—1845.* Leipzig. Verlag von Wilhelm Jurany. 1847. 8-r., VIII + 328 lap.

dijaztassék; s hogy végre a vegyes házassági köteléki perek a világi bíróság illetékességi körébe tartozzanak; a jövő országgyűlésen pedig sürgetni óhajtja, hogy általában minden házassági ügy a polgári hatóságokhoz utasíttassék.¹⁾

A budapesti esperesség papjai másnap óvást emeltek ugyan Horáriknak ama nyilatkozata ellen, hogy nem minden pap helyesli a püspökök eljárását, s óvásuk jegyzőkönyvbe is vétetett;²⁾ de ez Horárik föllépésének hatását csak fokozta.

Ettől az időtől fogva Horárik a klérussal elkeseredett küzdelmet volt kénytelen folytatni, minek a vége az lön, hogy papi hivatalától megvált s áttért a protestáns vallásra. A röpirattal, melyet a vegyes házasságok tárgyában 1843-ban tett közzé,³⁾ közte és a klérus közt fennállott differentiákat annyira kiélesítette, hogy a hierarchiában nem lehetett többé maradnia.

Midőn abbeli nézetének ad kifejezést, hogy minden házasság az égben kötötték s addig áll fenn, míg a házasfelek egymást szeretni meg nem szűnnek; midőn a tridenti zsinatot vádolja, hogy a házasságot a papság monopoliuma tárgyává tette azzal a törvénnyel, mely szerint az olyan házasság, mely nem pap előtt kötötték, érvénytelen; midőn szemére veti a magyar főpapságnak, különösen a primásnak, hogy a keresztyén felfogással és a józan észszel ellenkező tanokat hirdet a vegyes házasságot illetőleg; midőn kimutatja, hogy különböző időben mennyire különbözők voltak az egyház elvei a vegyes házasságra nézve: ilyen enuntiatiókkal mintegy kiközösíti magát a hierarchiából.

A klérus az agyonhallgatás taktikáját követte vele szemben, miután a primás állítólag megtiltotta, hogy bárki is vitába bocsátkozzék vele; külföldön nyomatott munkájának terjesztését pedig a censura megakadályozta, úgy hogy csak kéz alatt juthattak ahhoz egyesek;⁴⁾ s ha mindezekon kívül

¹⁾ I. m. 110. sk. l.

²⁾ Pesti Hirlap. 1841. 12. sz. 91. l.

³⁾ Die Ehe im Geiste Christi und die gemischten Ehen. Aus der ungarischen Handschrift des Weltpriesters *Horárik*. Tübingen. Verlag von C. F. Osiander. 1843. 8-r., VI + 93 lap.

⁴⁾ *J. Horárik's Kampf mit Hierarchie*. 200. l.

tekintetbe vesszük, hogy művében az egyház tanaival homlokegyenest ellenkező olyan radicalis elveket hirdetett, melyeknek alkalmazását még a legliberálisabb politikus sem merte volna megkísérteni: egészen természetesnek fogjuk találni, hogy a papság és a törvényhozás, illetőleg a megyék közti küzdelem kimenetelére Horárik iratának semmi befolyása sem volt.

Horárik mindenesetre nagy kellemetlenséget okozott a hierarchiának. De egy egyszerű pap renitentiája alig jöhetett számba akkor, a mikor a megyékben nyilvánult közvéleménnyel kellett a papságnak megmérkőznie.

A fentebb említett pesti végzéssel szemben a klérus álláspontját hivatalos alakban *Kopácsy*, a primás, fejtette ki, 1840. évi nov. 12-kén kelt óvását egy pap külön füzetben is kiadván.¹⁾

A primás kijelentvén, hogy az 1791-diki vallási törvény szerint a papság nem kényszeríthető arra, hogy lelkiismeretén erőszakot tegyen, mert az említett törvény csak azt rendeli, hogy a vegyes házasságok is mindenkor a kath. lelkipásztorok előtt köttessenek; de nem azt, hogy meg is áldassanak ugyanazok által: utasítja papjait a polgári törvények megtartására, inti őket, hogy szeretettel viseltessenek a más vallásfelekezetűek iránt; de azt nem tanácsolhatja nekik, hogy a vegyes házasságokra nézve az egyetemes egyház parancsaitól eltérjenek. A megyének pedig az egyházi és lelki dolgokra nézve bárminemű bíráskodását nemcsak hogy törvénytelennek tartja, de az ellen, mint az egyházi jurisdictio világos megsértése ellen, ünnepélyesen óvást is emel.

Esztergommege csatlakozott a primáshoz, jan. 14-ikén tartott közgyűlésében nyomtatásban is megjelent körlevelet intézvén a megyékhez,²⁾ melyben Pestmegye végzését «a valás és lelkiismeret szabadsága» nevében megtámadja, a meny-

¹⁾ Fő méltóságu herczeg-primásnak és esztergami érseknek tekintetes nemes Pest vármegyéhez intézett levele egy áldozó-pap által jegyzetekkel kísérve. Kőszegen. Nyom. Reichard Károlynál. 8-r., 14 lap.

²⁾ Tekintetes Esztergam vármegyének 1841-dik esztendei Boldog asszony hó 14-dik napján tartatott köz gyűléséből a vegyes házasságok tárgyában az ország minden tekintetes megyéihez írt levele. Eszter-

nyiben «a katholikus papot arra jogszerűleg kényszeríteni nem lehet, emberileg nem szabad, hogy lelkiismerete és vallásos tanításai ellenére egyházilag jelentse ki helybenhagyását oly cselekményre nézve, melyet az egyház nem helyesel.» Felhívja egyszersmind a megyéket, hogy fogjanak vele kezét a kath. egyháznak a lelki ügyekben való függetlensége megóvása tekintetében.

De a megyék nagyobb része követte a vezérmegye példáját.

A Pestmegye kezdeményezése folytán mindenfelé megindított tisztí keresetek a helyett, hogy megfélemlítették volna a klérust, ellenszegülésre sarkalták. A papok közt akadt olyan is, a ki merő dacból még a passiva assistentiát is megtagadta a vegyes házasoktól.

Nagy felháborodást szült például Borsodmegyében az edelényi lelkész magaviselete, ki egy esetben a felektől reversalist nem tudván kicsikarni, a mellett, hogy az áldást és a szokott szertartásokat megtagadta tőlök, ő maga nem is eskette össze őket, hanem a törvény világos megsértésével az esketést kántorjára bízta.

Borsodmegye ezen visszaélés megbüntetését saját hatáskörébe tartozónak vélvén, 1841. febr. 17-kén tartott közgyűlésében a vizsgálattal egy vegyes küldöttséget bízott meg. Mire az érdekllett lelkész kijelenté, hogy a vegyes bíróságot, a fenforgó, merőben egyházi természetű ügyben magára nézve illetékesnek nem ismeri el, a miért aztán széksértésben marasztalták el. *)

Ebből az alkalomból elhatározta egyszersmind a megye, hogy a községi előljárók utasítandók, hogy a vegyes házasságot kötni szándékozó feleket minden egyes esetben figyelmeztessék, hogy törvény szerint reversalist adni nem tartoznak.

Eme végzés hozatalában *Palóczy Lászlónak*, a megye akkori másod alispánjának legfőbb része volt.

gamban. Nyomt. Beimel József, cs. kir. szab. s ország primási könyvnyomtató betűivel. 8-r., 15 lap.

*) Pesti Hirlap. 1841. febr. 24. 124. l.

Fulminans beszédet tartott a klérus, de különösen a jezsuiták ellen, miután meg volt róla győződve, hogy a zavar-
nak ez utóbbiak voltak az okozói. Kijelentette, hogy a katho-
likus papok tisztán a protestánsok ellen érzett gyűlöletből
akadályozzák a vegyes házasságokat. Megfenyegeti egyszer-
smind őket, hogy ha meg nem változtatják eddigi politikájo-
kat: minden befolyásukat és tekintélyöket el fogják veszíteni.
«Én mint protestáns és publicista — így szólt a többi közt —
ezer köszönettel vallok magamat a venerabilis klérus adósá-
nak, és esdekelve arra kérem, hogy cselekedjék és kövessen
el még több, sokkal több olyakat, mint most az áldás meg-
tagadásával cselekedett; gyűlöltesse meg magát a világgal
még jobban: annál hamarabb fog ütni a hierarchia vég-
órája.»

A papság köréből csakhamar megadták ugyan a feleletet
erre a beszédre; de a röpirat, mely Palóczy felszólalását
commentálja,*) habár elég élesen és nyers erélylyel utasítja
is vissza Palóczy vádjait: bajosan ellensúlyozhatta a hatást,
melyet egy, különböző felekezetűek által lakott megye alis-
pánja hivatalos helyen tett enuntiatiojával előidézett.

Ilyetén húzavona napról-napra fokozta a kedélyek izga-
tottságát, de a jobbakban egyszersmind a vágyat is a nyuga-
lom iránt. Hogy a békeesség helyreálljon s hogy hasonló
zavaroknak egyszersmindenkorra eleje vétessék: még a pol-
gári házasság behozatalát is szóba hozták.

Zólyommegye ugyanis 1841. évi aug. 25-kén tartott köz-
gyűlésén elhatározta, hogy a legközelebbi országgyűlésre kül-
dendő követi által szorgalmaztatni fogja, hogy a házasság-
kötés törvény által szabályoztassék akkép, hogy az egyházi
rend a házasságok dolgába ne is avatkozassék s e szerint a
házasságkötések elé semmi szín és ürügy alatt akadályokat
ne gördíthessen.

Hogy e végzés időszerűségében maga Zólyommegye
közönsége sem igen bízott, az valószínű. Inkább csak azért

*) P*** L** B** megye második alispányának a vegyes ház-
ságok ügyében közgyűlésen tartott beszédére válasz. 1841. Pest, nyom.
Beimel József. 8-r., 36 lap.

hozta azt, hogy türelmetlenségének s a viszonyokkal való elégedetlenségének minél csattanósabb kifejezést adjon.

De azért *Szabó János*, egyetemi tanár, jónak látta az említett megyei végzés ellen komolyan sikra szállni, röpiratában¹⁾ kifejtván a kath. egyháznak a házasság természetére vonatkozó álláspontját s tiltakozván általában az ellen, hogy az országgyűlés a vallás dolgába avatkozzék. A vallási villongások megszüntetése végett pedig azt a radicalis, de naiv megoldási módot hozza javaslatba, hogy a protestáns felekezet egyesüljön ismét azokkal, kiktől háromszáz évvel azelőtt az ország legnagyobb veszedelmére elszakadt.

Időközben, 1841. nov. 18-kán, a primás közölte papságával a csanádi püspök által kieszközölt, ápr. 13-kán kelt brevét,²⁾ mely a magyar klérus eljárását szentesíti s a melyhez tartalmilag hasonló brevét *XVI. Gergely* később, 1841. máj. 22-kén a német szövetséghez tartozó osztrák tartományok érsekeinek és püspökeinek is küldött.³⁾

Ezzel az izgalom tetőpontját érte el.

Pestmegye az említett brevét 1842-ben egyszerűen semmisnek nyilvánította. De Beregmegye tovább ment s körlevélben szólította fel a megyéket, hogy nyilatkoztassák ki, mikép a szentszéktől független, magyar nemzeti egyház szervezését óhajtják.

A vegyes házasságok kérdésében kitört vihar a megyék zöld asztaláról az irodalomba is átesapott. Csakhamar gomba módra fölszaporodott az e tárgyú röpiratok száma, melyek egytől-egyig mind a papság felfogását igyekeznek plausibilissé tenni. A liberálisok nem tollal, hanem élő szóval, a megyei gyűléstermekben küzdöttek elveik mellett, és pedig, mint fentebb láttuk, nem minden siker nélkül.

¹⁾ Észrevételek ns. Zólyom megye 1841-diki augusztus 25-kén hozott határozatára *Szabó Alamizsnás Jánostól* egyetemi tanítótól. Tekintet s tudós *Horváth István* urnak, a magyar nemzet eredetét fáradhatatlan szorgalommal fürkésző régiségek böles buvárának, barátságos hálája jeléül ajánlvák. Pesten. Esztergami k. Beimel Józ. betűivel. 8-r., II + 17 lap.

²⁾ Ld. Pesti Hirlap. 1842. jan. 1. 6. l.

³⁾ Ld. egész terjedelmében: Világ. 1841. decz. 15. 463. l.

A klérus váltig vitatta, hogy a törvényt nem sérti meg, midőn a vegyes házasságoktól áldását megtagadja; mert az áldás megtagadásával, magának a házasságnak létrejövetelét nem akadályozza, sem annak érvényességét nem vonja kétségbe. A papot arra, hogy a vegyes házasságot megáldja, kényszeríteni nem lehet; mert akkor lelkiismeretén, vallásos meggyőződésén tenne erőszakot, ezt pedig az állam tőle nem követelheti. Ha azonban a vegyes házasságra lépőnek szüksége van a papi áldásra: adjon reversalist s megkapja, a miért lelke sóvárog. *Do, ut des, facio, ut facias.* Ha a vegyes házasság a papi áldást kívánhatja, a pap is kívánhatja tőle a reversalist.

Hogy a klérus, illetén felfogásával, igen sok esetben megrehezítette, sőt lehetetlenné tette vegyes házasságok kötését, s ez által ellentétbe helyezte magát az 1790/91: XXVI. törvénycikkkel, melyben világosan ki van mondva, hogy a vegyes házasság ellen bárminő ürügy alatt valamely akadályt emelni tiltva van: azt még *Dessewffy Aurél* is elismerte, midőn országgyűlési beszédében kifejezte abbéli meggyőződését, hogy a mit a nagyváradi püspök tett, jobb lett volna, ha nem tette volna, pedig *Dessewffy* a vegyes házasság feletti vitában a mérsékelt közvetítő szerepét játszotta.

Széchenyi pedig egész határozottsággal kinyilatkoztatta, hogy a klérus egyenes szándéka a vegyes házasságok megakadályozása s ebbeli szándékának elpalástolására szolgáló ürügynek tekinthető az az állítása, mintha az áldás megtagadásával a vegyes házasság nem nehezítették meg. «Istenért! — úgymond — nyúljunk kebleinkbe, s tegyük fel, hogy egy apa egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást s azt állítja, hogy ő nem gátolja a házasságot. Vajjon el fogjuk-e hinni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem. És valóban még csak átoknak kellene jönni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyen állításokról».

Széchenyi, *Dessewffy* és a szabadelvű politikusok felszólalásai azonban a klérusra meggyőző hatással nem voltak. A kérdést folyvást nagy élénkséggel, de annál kevesebb szellemmel tárgyalták, úgy, hogy a vita, minden élénksége daczára is, csakhamar ellaposodott, unalmassá vált s megszűnt tanulságos lenni.

Ily körülmények közt *Besze János* szózata¹⁾ — formailag, kifejezéseire nézve bármily naiv és nevetséges volt is — lényegileg a legnagyobb igazságot fejezte ki, midőn az egész vitát meddőnek declarálta. Igenis, meddő volt e vita; de nem azért, mert — mint Besze írja — a valódi házasság különben is az égben köttetvén, szentség az, akár áldja meg a pap, akár nem, e szerint a pap áldása nem egyéb, mint üres ceremonia; hanem azért, mert a kérdést — úgy, a mint az felállítottatott — a haladás szempontjából elméletileg csak egyféleképen lehetett eldönteni s így az vita tárgyát tulajdonképen nem is képezhette, s mert a különböző felekezetűiek közt az akadálytalan házasságkötés a korszellem követelte vallás- és lelkiismeretszabadság természetes postulatuma volt.

Erőltetni a papságot, hogy a vallásszabadság eme követelményének tegyen eleget, csakugyan nem lehetett. Hanem bármennyire igaza volt is Széchenyinek, hogy a papi áldás megtagadásával egyes esetekben a házasságkötés megnehezítetik: a békesség kedvéért, — melyre oly nagy szüksége volt az országnak, — a haladás barátainak meg kellett nyugodniok a *Rotteck* által ajánlott megoldási módban.

Hiszen még oly szabadelvű író is, mint *Szalay*, a vegyes házasságok kérdésében óvatosságra inti elvtársait s figyelmezteti őket, hogy ép nekik áll kötelességökben a fenforgó vita folyamán fölmerült aggodalmakat eloszlatni s a különféle elágazó érdekeket lehetőleg kiegyenlíteni.²⁾

Sőt a Pesti Hirlap szerkesztője is, *Könyves Tóth Mihály* debreczeni református lelkésznek *Wessenberg* német egyháztörténetíró munkáját ismertető cikkét közölván, csillag alatt abbeli meggyőződését fejezi ki, hogy a mennyiben az 1791-diki törvénynek a vegyes házasságokra vonatkozó rendelkezéseit a klérus a r. kath. vallás elveivel ellenkezőknek tartja: «a törvényhozásnak más utat kell arra nyitnia, hogy a státus czéljának elég tétessék».³⁾

¹⁾ Szózat a haladás barátihoz. Budán, a magyar kir. egyetemenél. 1841. 8-r., 18 lap. (Külön lenyomat a Hasznos Mulatságok 1841. 31., 32. számaiból.)

²⁾ Pesti Hirlap. 1841. 7. sz. 55. l.

³⁾ Pesti Hirlap. 1841. 16. sz. 129. l.

Rotteck a vegyes házasságokra nézve a protestánsok érdekeit a következő elvek elfogadásával véli megóvhatónak: 1-ször, az állam az egyházilag meg nem áldott házasságot is mint polgárilag érvényest elismeri; 2-szor, a különböző vallású házasulandók egyikök papjának áldásával is beérhetik; 3-szor, elegendő a kath. egyház részéről az ilyen házasságok érvényességének elismerése s a katolikus lelkész részéről a passiva assistentia; az utóbbira tehát ráparancsolni, hogy a vegyes házasságot áldja meg, fölösleges lelkiismereti kényszer volna.

A klérusnak egy nagyolvasottságú, ügyes tollú barátjától, — ki Zalamegye fölíratát glosszálta,*) — jó ötlet volt a liberalismus apostolát, Rottecket hívni fel tanúul a klérus álláspontjának jogosultságára nézve s annak most említett elveit alkalmazni a fenforgó vitás kérdésre. Mert tudvalevőleg *Rotteck-Welcker Staatslexikona*, *List* közgazdaságtanával és *Tocqueville* democraticus irányú munkájával, a negyvenes évek táblalabirái előtt nagy tekintélynek örvendett, ezekből meritették csaknem összes politikai és közgazdasági ismereteiket, ezek szolgáltatták számukra a tudományos datumokat, midőn egy vagy más elméleti kérdésben tájékoztatóra volt szükségök.

Rotteck tekintélyével, népszerű nevével kapacitálni mindenesetre sikeresebbnek ígérkező vállalkozás volt, mint tisztán a kath. egyház szempontjából szólni hozzá a tárgyhoz, a mint azt az írók legtöbbje tette.

Igaza van a modern bölcseésznek, hogy a ki az igazságot a hit világánál igyekszik fölismerni, olyan, mint a ki a napvilágot gyertyavilágnál akarja szemlélni.

Dessewffy Aurél ugyanezt az általános elvet fejezte ki, csakhogy módosítva és a konkrét viszonyokra alkalmazva, midőn egyik beszédében így nyilatkozott: «Mikor az egyház és annak tulajdon hívei közti viszonyról van szó, minden kétségen kívül a dogma a vezérelv; de midőn különböző vallásfelekezetek érdekei jönnek összeütközésbe: akkor, ha

*) Glossák nemes Zalamegyének a vegyes házasságok ügyébeni felírására. Europai hírü *Rotteck Károl* nézetei szellemében. Egy hazafitól. Pesten, 1841. Nyomt. Trattner-Károlyi betűivel. 8-r., XX + 137 lap.

az egyik vagy a másik dogmát választaná vezérelvül a törvényhozás, szükségkép igazságtalannak kellene lennie, mert mindenkor csak az egyiknek tehetne eleget. Az ilyen esetekben tehát nincs egyéb hátra a törvényhozó hatalomra nézve, mint egyeztetést s úgyszólván közbenjárást gyakorolni; a mi ismét csak igazság és viszonyosság által érethetik el.»

A vegyes házasságok tárgyában megjelent iratok szerzői ily magas színvonalra nem voltak képesek emelkedni. Csaknem mindnyájan a dogma világánál keresték az igazságot, s olyannyira egynyomon haladtak, hogy a ki elolvasta közülök egynek az iratát, a többiét bátran mellőzhette: új eszmét alig talált bennök.

A sivár vita termékeit mi az alábbiakban egyszerűen csak regisztrálni fogjuk, tartalmukra vagy egyáltalán nem, vagy legfőlebb csak futólag reflectálván.

Roskoványi, egri kanonoknak, a jelenlegi nyitrai püspöknek az actualis egyházpolitika körén kívül álló, nagy apparatussal készült műve mellett¹⁾ a legtartalmasabb, a legnagyobb készlettel rendelkező, egyszersmind polemicus modorára nézve a legügyesebb, a legfinomabb a «Pesti Kalászkok szedegetőjének», *Beke Kristófnak* két kiadást ért s német fordításban is megjelent értekezése.²⁾

A többi jóformán csak a számot szaporítja. Lássuk egyenkint.

Almássy István, unyi administrator, Pestmegyének ama végzése ellen, hogy az áldást megtagadó lelkészek megbírságolandók, Pestmegyében mint vendég, valamint Esztergommegyében, — a hol a többség a klérus mellett foglalt állást, —

¹⁾ *Roskoványi*: De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes. Quinque-Ecclesiis. 1842. 8-r. 2 kötet.

²⁾ A vegyes házasságok egyházi ünnepesítése körül fenforgó kérdések megfejtve a Pesti Kalászkok szedegetője által. 1841. Pesten. Esztergami k. Beimel József betűivel. 8-r., II + 117 lap. — Második bővített kiadás. 1841. 8-r., 176 lap. — A német fordítás czíme: Erläuterung über die Frage der kath. kirchlichen Feierlichkeit der gemischten Ehen. Nach der zweiten verbesserten ungarischen Ausgabe vom Sammler der «Pesther Aehren». Pest, J. Beimel. 1841. 8-r., 183 lap.

beszédet tartott s mind a két beszédét egy füzetben közrebocsátotta.¹⁾ Ugyanő egy később kiadott röpiratában Pestmegyének az 1841-diki pápai brevét semmisnek declaráló végzését támadta meg; ²⁾ majd ugyane megyének kezdeményezésére a megyék által pörbefogott egyházi személyeket vette védelme alá.³⁾

Szabó A. János, egyetemi tanár, Zalamegye fölíratát commentálván,⁴⁾ arra kéri a felséget, hogy ama vármegyei hatóságokat, melyek 600 forintnyi bírsággal a katolikus papokat lelkiismeretökhöz ellenkező cselekvénynek a végrehajtására kényszerítik s így az 1647: XIV. t. cz. ellenére válásuk szabad gyakorlatában háborgatják: ugyancsak 600 frtos büntetésben rendelve elmarasztalni.

Mack Márton József,⁵⁾ kinek művét *Kovácsóczy Mihály*, a «Literaturai Lapok» szerkesztője fordította le nyelvünkre,⁶⁾ valamint *Viser* is,⁷⁾ a kérdést kizárólag theologiai oldaláról világítja meg.

Alapy Ignác két kiadást ért irata,⁸⁾ paraphrasisa a primás által Pestmegye ellen intézett pásztor-levelnek.

¹⁾ A vegyes házasságok tárgyában mondott két közgyűlési beszéde *Almássy István* unyi administratornak (esztergami főmegyéb.). Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1841. 8-r., 53 lap.

²⁾ Clerus ügyei. I. A vegyes házasságok iránt költ pápai breve, s apostolkirályi placetum után írt primási pásztorilevél ügye hit- s törvény-szerűen védve. Budán, nyomt. a m. kir. egyetem betűivel. 8-r., 107 lap.

³⁾ Clerus ügyei. II. Római catholicus egyházi rendünk vegyes házassági pörbeidéztetésének ügye törvény-szerűen védve. Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1844. 8-r., 103 lap.

⁴⁾ Oldallapok ns. Zala vármegye fölírásához *Szabó Almazsnás Jánostól*, egyetemi tanítótól a magyar igazság szeretetnek szentelvek. Pesten, 1841. Esztergami k. Beimel József betűivel. 8-r., II + 111 lap.

⁵⁾ A vegyes házasságok megáldásáról. Theologiai szavazat *Mack Márton Józseftől*. Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1841. 8-r., 52 lap.

⁶⁾ *Danielik*: Magyar írók. II. 166.

⁷⁾ Miért ellenzi az anyaszentegyház a vegyes házasságokat? Egyházi beszédekben fejtegetve. *Viser* után. (Magyarosította *Wittmann József*, a pozsonyi árva-intézet igazgatója.) Pozsony. Nyomt. Belnay örökösei. 1841. 8-r., IV + 241 lap.

⁸⁾ Lehet-e a vegyes házasságoktól a beszentelést törvényesen megtagadni, vagy reversálist elfogadni? Budán, a m. kir. egyetem

Bobory Károly, czeplédberczeli plébános,¹⁾ «a szabad szellem és a természetjog» szempontjából követeli, hogy a pap ne kényszeríttessék olyan cselekményre, a mi az egyház tanaival ellenkezik.

*Kubicza Vincze*²⁾ — mint a felszólalók közül csaknem mindegyik — a kibékítést, a kedélyek megnyugtatót tűzi ki ugyan céljául; de azért a legmerevebb állást foglalja el, midőn kijelenti, hogy az áldást megtagadó lelkész nemcsak hogy nem sérti meg a törvényt, sőt ellenkezőleg a törvényhez tartja magát.

Fejér György, a Codex Diplomaticus tudós szerzője, kétszer is hozzászólván a vitás kérdéshez,³⁾ szigorúan tudományos alakban terjeszti elő az egyház törvényeit a vegyes házasságokra vonatkozólag.

Szalay Imre,⁴⁾ saját argumentumainak támogatása végett, néhány megyei közgyűlési beszédet is közöl függelékképen, valamint közli a primás körlevelét.

Ujfalussy N. János,⁵⁾ azzal a naiv tanácscsal áll elő,

betűivel. 1840. 8-r., 14 lap. — Második kiadás módosítva és némely ellenvetésekkel bővítve. Pest, 1841.

¹⁾ Mit tart szabad szellem és természeti jog a vegyes házasságok ügyében? Fejtegetve *Bobory Károly*, váczai m. czepléd-berczeli plébános által. Pesten, 1841. 8-r., 32 lap.

²⁾ A magyar katolikus papság, nem akarván megáldani a vegyes házasságokat, ejt-e sérelmet az 1790—1791-diki 26-dik törvényezikkely 15-dik §-án? Megoldva *K. V.* által. Nagyszombatban, 1841. Wachter Bódog könyvtáros tulajdona. 8-r., 36 lap. — Ugyanez németül: Verletzt der katholische Clerus Ungarns den §. 15. des Artikels 26. von 1790—1791, wenn er die gemischten Ehen nicht einsegnen will? Beantwortet von V. v. K. Tirnau. 1841. Verl. von Felix Wachter. 8-r., 44 lap.

³⁾ *Rationes ecclesiæ catholicæ adversus matrimonia mixta restricta.* Illustravit *Georgius Fejér*, ad universitatem regiam Pest. bibliothecarius. Augustæ Vindelicorum, 1840. Supt. Caroli Kollmann, librarii. 8-r., 116 + 30 lap. — Kit s mennyire illet az elhatározhatóság a házosság ügyeire nézve? Fejtegette *Fejér György*. Pesten, 1844. Esztergami k. Beimel József betűivel. 8-r., 47 lap.

⁴⁾ Észrevételek a vegyes házasságokról. Az igaznak egy hő barátjától. (A külső czímlapon: «*Szalay Imrétől*».) Veszprémben, Jesztány Totth János nyomtatása, 1841. 8-r., 165 lap.

⁵⁾ Hív értekezés a vegyes házasságokról Magyar-országban, melyet az itt lévő vallásoknak rövid esméretével együtt, minden részre való

hogy a collisio kiegyenlítése végett igyekezzék a katolikus papság a más vallásúakat az igaz hitnek megnyerni (persze akkor, ha az egy akol és egy pásztor elve megvalósul: nem lesz többé vegyes házasság s így vegyes házassági kérdés sem); minthogy azonban ez lassú munka eredménye, a jelenre nézve azt ajánlja, hogy ő felsége a vegyes házasságok tárgyában kérje ki a pápa tanácsát, addig pedig, míg a pápától válasz nem érkezik: az országgyűlés ne bolygassa a vallásügyet.

Az írók most említett csoportjához tartozik egy csomó ismeretlen, ki részint prédikációszerű, népies modorban,¹⁾ részint polemicus, tudományos irányban tárgyalja a kérdést,²⁾ egytől-egyig a lelkiismeret szabadsága nevében tiltakozván ama kényszer ellen, melyet a valódi szabadelvűség szintén ép a lelkiismeret szabadságának megóvása végett kívánt alkalmazni a vegyes házasságokat akadályozó papok ellen.

Mi természetesebb, mint hogy az említett iratok legnagyobb részében előforduló tapintatlan nyilatkozatok, de általában azoknak iránya és szelleme, valamint a papság kihívó magaviselete az ellenáramlatot is túlzásokra ragadták, s a haladás hívei a klérus ellen, — mint fentebb már emlí-

hajlás nélkül, egyedül a hazai törvényt sinor mértékül véve közrebocsátott *Ujfalusy Nep. János*, törvény doctora, a királyi pesti tudományok öszvességénél, a törvényes karnak tagja, s hites ügyvéd. Pesten, 1841. Nyomt. Beimel J. betűivel. 8-r., VIII + 48 lap.

¹⁾ *A vegyes házasságok* polgári, egyházi és erkölcsi szempontból tekintve. Egy hazafitól. Egerben, 1841. Az érseki lyceum betűivel. 8-r., 16 lap. — *Ein Gespräch zu seiner Zeit, über die gemischten Ehen*. Ofen, gedr. in der k. ung. Universitäts-Buchdruckerei. 1841. 8-r., 64 lap.

²⁾ *Szerény emlékeztetés* a haladás képviselőjéhez. Pesten, 1841. Esztergami k. Beimel József sajátja és áruja. 8-r., II + 70 lap. — *Felelet* a pesti hirlapokban közlött ns. Z. megyének vegyes-házasságokat tárgyzó feliratára. K.—J. által. Pesten, 1841. Nyomt. Trattner-Károlynál. 8-r., 16 lap. — *Az erdélyi hirlapokban* a vegyes házasságok ügyében közlött hírek hontörvénytörvényeszerű észrevételek által igazítva. Kolozsvárt, a kir. lyceum betűivel. 1841. 8-r., II + 40 lap. — *Törvényes és politikai vizsgálat* a vegyes házasságok ügyében honunkban fenlévő legújabb kérdésekre nézve, melyet politikus és egyházi férfiak használatára följegyzett egy hazafi. Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1841. 8-r., II + 168 lap.

tők — bizonyos rendszabályok és intézmények életbeléptetését sürgették, hogy jövőre a papság ártalmatlanná tétessék.

Forradalmi időszakban, sőt általában a politikai átalakulások idején mindig és mindenütt szőnyegre került az egyházi javak saecularisatiojának kérdése s a saecularisatio tényleg végre is hajtatott. A kérdés fölvetését azonban többnyire maga a klérus provokálta a szabadelvű reformokkal szemben követett ellenszegülő magatartása által, úgy hogy a reformerek részint boszúból, részint a haladás ügyére nézve előttük veszélyesnek látszó egyházi elem politikai befolyásának megszüntetése, illetőleg ellensúlyozása céljából vetették rá a szemöket az egyházi javakra.

Nálunk is 1791-ben ép úgy, mint a negyvenes évek elején a klérusnak a vallásügyi reformok iránt tanúsított merevsége idézte elő a vitát a saecularisatio felett. 1791-ben *Szirmay Antal* fejtegette nagy eruditioval az egyházi javak tekintetében az állami fötulajdonjog korlátlanságát¹⁾ s a szellemdús, nagyeszű egri szervitának, *Szeitz Leonak* nem kis fáradságába került az ellenkező felfogást plausibilissé tenni.²⁾

Az 1839/40-diki országgyűlés befejeztével megújult a vita az irodalomban, miután a kérdést Borsod- és Szatmár-vármegyék, bizonyára felindulásukban a klérus ellen, — mely a vegyes házasságok tárgyában a törvénytelenség útjára tévedt, — szóba hozták. Az említett két vármegye a követi utasítások közé fölveendőnek határozta, hogy az egyházi javak részben saecularizálандók s azoknak jövedelme népnevelési célokra fordítottassék.

Az irodalomban ez az indítvány élénk eszmecsere tárgyat képezte.

Vesztróczy Ferencz, esztergomi táblabíró, több buzgalommal, mint szerencsével támadja meg az indítványt.³⁾

¹⁾ Jus reipublicæ in bona ecclesiasticorum. Anno 1791.

²⁾ Magyar- és Erdély-országnak rövid isméréte mely e két országnak mind világi mind egyházi állapotját szem eleibe állítja. Pest, 1791. Ld. *Ballagi Géza*: A politikai irod. Magyarországon 1825-ig. 628. l.

³⁾ Nem a haza híve, hanem önkény és önzés szülöttje az, ki a törvény s belső csend feldulásával zavarosan halászni, s e kép a nem-

Jogi álláspontja ugyanaz, a mi a *Dessewffy Aurélé*, ki szintén részt vett a vitában,¹⁾ hogy t. i. az egyházi javak az egyház elidegeníthetetlen tulajdonát képezik; de míg Dessewffy — úgy látszik — az egyház tulajdonjogát százados törvényeken alapuló magánjogi intézménynek tekintí, melynek természete tehát tisztán magánjogi szempontból ítélendő meg: Vesztróczy a közjogi privilegiumok közé sorozza.

Dessewffy felfogása kritika tárgyát képezheti s nem is fogadják el azt az állami főtulajdonjog korlátlanságának hívei. Hogy a kath. egyház, mint állam-egyház javai ép olyan tulajdonát képezik a kath. egyháznak, mint a mágnásoknak vagy — hogy Dessewffy példájával éljünk — a nagyenyedi kollégiumnak saját javaik: erre az lehet a felelet, hogy a mágnásokat igenis megilleti vagyonukra nézve a korlátlan egyéni tulajdonjog, a nagyenyedi kollégiumot s általában az iskolatartó prot. egyházat mint magántestületeket szintén; de a kath. egyház nálunk állami intézmény s így a felett ép úgy rendelkezhetik az állam, mint bármely más állami intézmény felett; ha tehát közjogi jellegű javait elveszi az állam, ezt teheti, mert hiszen ama jószágok főtulajdonjoga az államot illeti s csak haszonvételi joga illeti meg az egyházat.

Hogy ez az okoskodás ér-e valamit vagy sem, ennek taglalása nem ide tartozik. Annyi bizonyos, hogy Dessewffy felfogása a komoly figyelmet bármely párt részéről ép úgy megérdemelte, mint amaz ügyes tollú, ismeretlen pap föl-szólalása, ki a borsodi végzést «taglalván»,²⁾ szintén annak a bebizonyítását tűzi ki legfőbb czéljául, a minek ellenkezőjét 1791-ben *Szirmay* oly ékesszólással fejtegette,³⁾ hogy t. i. a papi javak egykategóriába tartoznak a nemesi javakkal, e

zetközi meg hasonlításra, öldöklésre, és haza pusztulására utat nyitni nem irtózik. Esztergamban, 1841. Nyom. Beimel József betűivel. 8-r., II + 46 lap.

¹⁾ *Dessewffy*: X. Y. Z. könyv. 92. sk. l.

²⁾ Az egyházi javak szabályozását indítványozó borsodi levélnek taglalása, és felvilágosítása. Kassán. Nyomt. Werfer Károly cs. kir. priv. akad. könyvnyomtató. 1842. 8-r., 107 lap.

³⁾ Ld. *Ballaqi Géza*: A polit. irod. Magyarországon 1825-ig. 633. l.

szerint, a mint ez utóbbiakat nem idegenítheti el a nép vagy a fejedelem, illetőleg az állam, úgy az előbbieket sem.

Vesztróczy ellenben midőn az egyházi tulajdont közjogi privilegiumnak nyilatkoztatja ki, és ebből a szempontból tiltakozik a *sæcularisatio* ellen, valamint midőn ama privilegiummal együtt bármilyen közjogi kiváltságnak bolygatását főbenjáró bűnnek tekinti, úgy hogy Szatmármegye ama másik indítványát is főlemlítvén, mely szerint a hivatalképesség a nem-nemesekre is terjesztessék ki, nagy méltatlankodással kiált fel: «szent isten! egy nemes megye mikép bízhatja magát egy nemtelen ember kormányára?» — ilyen nézetekkel magára zúdítja a szabadelvűek egész táborát s jóformán szájukba adja nekik a legfőbb argumentumot, hogy t. i. éppen azért kell a *sæcularisatio*t végrehajtani, mert az egyház tulajdona privilegiumon alapul, a közjogi kiváltságok pedig a haladás érdekében előbb-utóbb csakugyan megszűntetendők.

Vesztróczy tehát csak ártott az ügynek, melynek használni akart, ép úgy, mint *Sebők Endre*,*) kinek a dolog érdemére nézve semmitmondó frázisai senkit sem győztek meg, durva türelmetlensége pedig a protestáns felekezetek iránt, ha gúnnyirata szélesebb körben elterjedt volna, csak fokozza vala az ellenszenvet a klérus iránt.

A *sæcularisatio* kérdését, — a mint azt különösen Borsod- és Szatmárvármegye formulázták, — nem annyira jogi, mint inkább politikai szempontból kellett megítélni.

Az említett megyék a *sæcularisatio*t főleg a közművelődés érdekében indítványozták. A ki tehát ezzel az indítvánnyal a siker kilátásával akart szembeszállni, az az indítvány jogi oldalát, — melyre nézve különben is erős controversiák forogtak fenn, — bizvást mellőzhette; a fősúlyt arra kellett fektetnie, vajjon a közművelődés érdekei csakugyan megkövetelik-e a *sæcularisatio* végrehajtását? vajjon a beneficiumokkal dúsan ellátott klérus, jövedelmeiből nem áldoz-e a jelenben s nem áldozott-e a múltban annyit népnevelési czélokra,

* Ne bántsd a papot! Szerző *Szentmiklósi Sebők Endre*. Pesten, 1842. Nyomt. Trattner-Károlynál. 8-r., 26 lap.

a minél többet a lefoglalandó papi javakból az állam sem áldozhatna?

Erre a borsodi végzés előbb említett «taglalója» is reflektál; két ismeretlen író azonban ¹⁾ a kérdésnek kizárólag ezt az oldalát világítja meg.

Az utóbbiak számokban mutatják ki, mily nagy áldozatkészséget fejtett ki a főpapság évszázadok óta a nemzeti cultura előmozdítása körül. S a felhozott adatokra támaszkodva egész határozottsággal kijelentik, hogy a közművelődés mitsem nyerne a saecularisatio által, sőt ellenkezőleg veszítene, a mennyiben — mint Angol-, Francia- és Spanyolország példái mutatják — a lefoglalt egyházi javak az állam kezelése alatt elkallódnak a nélkül, hogy azokból akár magának az államnak akár a társadalomnak bármiféle haszna is lett volna.

Borsodmegye körlevelét tételről-tételre csakis *Szabó A. János*, egyetemi tanár tárgyalja.²⁾ Minthogy pedig az említett körlevél számos olyan dologra is kiterjeszkedik, a mi nincsen szorosabb összefüggésben a saecularisatio kérdésével, a milyen például a katholicizmus viszonya a protestantizmushoz, a kath. vallás természete, a hierarchiának a római curiától való függése stb.: ennél fogva Szabó is, ki úgyszólván betűről-betűre meg akar felelni a körlevélben foglaltakra, ezeket a mellékkérdéseket szintén bevonja vizsgálódása körébe.

Az ő értekezése apologiája nem csupán a papi jószágoknak, hanem általában a papságnak. De ereje sokkal csekélyebb, semhogy képes lett volna a kettő közül csak az egyiket is sikeresen védelmezni.

Előadása lapos, telve sophismával, naivitásokkal s apró

¹⁾ *Ne nyúlj hozzám!* Korszerű szózat az egyházi javak indítványozott elvétele tárgyában. (A külső borítékon: *Ne nyúlj hozzám!* Értekezés a papi javak elvételéről.) Egerben, 1842. Az érseki lyceum betűivel. 8-r., 58 lap. — *Worte für die Gegenwart über die Bischöfe Ungarn's und ihre Güter.* Von J. G. F. Tirnau, 1843. Verl. von Felix Wachter. 8-r., 43 lap.

²⁾ Fölvilágosító jegyzések nemes Borsód megyének 1841-dik évi Kis-asszony hava 9-dik napján költ körlevelére *Szabó Alam. János* egyetemi tanítótól. Pesten. Esztergomi Beimel József betűivel. 1843. 8-r., IV + 186 lap.

csipkedésekkel, úgy hogy az olvasót mulattatja is, boszantja is egyszerre, a nélkül, hogy a tárgy feletti komolyabb gondolkodásra serkentené.

Mily naiv például, midőn arra, hogy a főpapság az élet gyönyöreiből nagyonis bőven kiveszi a maga részét, azt feleli, hogy a főpapok öreg emberek lévén, élvezni nem tudnak, még ha akarnának is, s hogy gazdag ebédeket adnak ugyan, de ők maguk csak «mértékletesen nyuldogálnak az elegekhez.»

Vagy milyen malitiosus, midőn arra, hogy a protestáns papok szűkebben vannak ellátva, mint a katolikusok, azt jegyzi meg, hogy amazok meg «az élet gyönyöreit jobban éldelethetik kedvtöltve, mint a plébánusok», mert feleségeik és gyermekeik vannak.

Vagy milyen sophista, midőn azt, hogy a papi jószágok nem az állam jószágai, úgy akarja bebizonyítani, hogy «a statusnak — törvényileg beszélve — jószágai nem lehetnek; mert a status sem nem valóságos egyén azaz személy, sem nem több egyesült személyekből álló testület (societas civium); már pedig csak személynek vagy valamely testületnek lehetnek jószágai vagy tulajdona; tehát a statusnak, mely sem nem személy, sem nem testület, józága s tulajdona nem lehet».

Szóval Szabó értekezése a többi hason tárgyú dolgozatokat csak külső terjedelemre nézve szárnyalja túl; de tartalmilag silányabb bármelyiknél, még talán a *Harsányi József*, erki esperes-plébános rövid, felületes röpiratánál is.^{*)}

Mindezekre a fejtegetésekre nem lett volna azonban semmi szükség, ha az Európaszerte megindult reactionarius mozgalom magával nem ragadja a magyar klérust is s ha a kormány a vallásfelekezetek közti viszály kiegyenlítése céljából az országgyűlés által elfogadott törvényjavaslathoz a felség sanctióját kieszközli, követve *Dessewffy* tanácsát, mely szerint «a katolikus ügy csak akkor fog erősen állni minden ostrom ellenében, mikor egyszer evangélikus atyánkfiaiinak megadtuk mindazt, a mit tőlünk igazságosan kívánhatnak; az irántok való igazságnak határai azon a ponton vannak,

^{*)} Észrevételek a borsodi levélre, vallás és hierarchiára vonatkozólag. Irta *Harsányi József*. Eger, 1842. 8-r.

melyen túl a katolikus ügy iránti igazságtalanság fogna kezdődni.»

A kormány, a klérus befolyásának engedve, az igazság ama határait még csak meg sem akarta közelíteni s ez megboszlulta magát első sorban a kléruson, melytől az igazságtalanságot nem tűrő közvélemény mindinkább elfordult.

A ZSIDÓ-EMANCIPATIO.

A zsidó-emancipatio ügye már az 1790/91-diki reform-országgyűlésen szóba jött, a XXXVIII. t. cz. által kiküldött országos deputatio bizatván meg, hogy a zsidók köz- és magánjogi helyzetének szabályozására vonatkozólag javaslatot készítsen.

Ugyanekkor az irodalomban is akadtak egyes fölvilágosodott írók, mint *Nagyváti János*,¹⁾ *Keresztúri József* és *Szirmay Antal*,²⁾ kik a keresztyén társadalom előítéleteivel a zsidókat illetőleg merészen szembeszálltak.

De a zsidók helyzetének javítására nézve positiv intézkedéseket csak ötven év múlva tett a törvényhozás, megalkotván az 1840 : XXIX. törvényczikket.

Az 1839/40-diki országgyűlés azonban maga is belátta, hogy a kérdéses törvényczikk csak első lépés a cél felé s csupán ideiglenes intézkedéseket foglal az magában, melyek «addig állanak fenn, míg a zsidók állapotjáról a törvény bővebben rendelkezik.»

Eme kinyilatkoztatással napirendre tűzetett a zsidókérdés.

¹⁾ A tizen-kilencedik százban élt igaz magyar hazafinak örömrái. A nagy szívűségnél. Ld. *Ballagi Géza*: A polit. irod. Magyarországon 1825-ig. 337. l.

²⁾ *Keresztúri* művének címe: Leopoldus II. in campo Rákos visio Eleutherii Pannonii. 1790. Ezt a röpiratot *Szirmay* fordította magyarra s adta ki a következő czím alatt: Második Leopold magyar király, Eleutheri-nek, egy magyar profétának látása szerént. Fordította Sz. Sz. A. Pozson, 1790. Mind az eredeti, mind a fordítás bővebben ismertetve: *Ballagi Géza* i. m. 464. sk. l.

A törvényhozás csak a humanitas követelményeinek kívánt némileg eleget tenni az említett törvénnyel, a zsidók helyzetén kívánt valamennyire javítani; de magát a kérdést nem oldotta meg, sőt ellenkezőleg provokálta mintegy a közvéleményt s annak e korban már hivatott tolmácsát: a sajtót, hogy szóljon hozzá a tárgychoz s készítse azt elő akkép, hogy a közel jövőben a törvényhozás a zsidóknak adott engedményeket mind inkább és inkább kiterjesztvén, lassanként a zsidóság a nemzet testébe beolvadjon.

A sajtó helyesen fogta fel hivatását, midőn a társadalomnak a zsidók iránt táplált előítéleteit vette bonczkés alá; mert ezek az előítéletek képezték az egyenjogusítás legfőbb akadályát.

Leginkább el volt terjedve az a balvélemény, — mely a rövidlátók közt, sajnos, még ma sem szűnt meg, — hogy a zsidó, nemzetiségi tekintetben mindig zsidó marad s így az egyenjogusítás után sem fog assimilálódni, hanem mindig külön nemzetiséget fog alkotni az államban. E szerint az egyenjogusításra politikai szempontból semmi szükség sincs.

Meg kellett tehát győzni a társadalmat arról, hogy a zsidót általában nem faji sajátosságai különbözteti el a társadalomtól.

Zsidó faji sajátosság — a mint azt már más helyütt kifejtettem — nincsen. Mert például a pénzvágy, melyet némelyek ilyennek tartanak, nem a semita vér természetes sajátossága; hanem ezt is, mint sok más rossz tulajdont, maga a keresztyén állam és társadalom mesterségesen oltotta bele a zsidóságba, midőn azt vallásáért, tehát nem azért, mert Ábrahám, Jákób vagy Izsák vére foly ereiben, üldözöbe vette, tehetéseit elnyomta s a kereskedelmi, vagyis azon életpályára szorította, melyet a «szent atyák» megvetettek, mint olyan foglalkozást, mely pénzvágyat, szívtelen önzést, tehát erkölcstelen érzelmeket költ fel az emberben.

A vallási üldözések természetesen összetartásra ösztönözték a zsidókat. S éppen mert vallásuknak és nem fajuknak üzent a keresztyénség irtó háborút: a vallási érzelmek egészen eltöltötték lelköket s a vallásuk iránti szeretet háttérbe szorította náluk a közös származás és a vérségi kapcsolat tudatát.

A zsidó lassankint elveszté faji önállóságát; de annál inkább kifejlődött benne a vallási szokásokhoz való ragaszkodás. S különösen ezen orthodox vallási szokások akadályozták meg még ma is a zsidóság egyrészének a művelt társadalomba való belépését; ezek és nem a faji sajátságok sütik rá az ismertető bélyeget; ezek azon források, melyekből ére nyei és hibái legnagyobb részben származnak.

A zsidó tehát mint vallásfelekezet, még ma is erősen tartja magát. Mint nemzetiség azonban Jeruzsálem elpusztulása óta már nem létezik.

A negyvenes években, midőn a zsidó-emancipatio ügye szönyegre került, ezen ügy hívei bátran hivatkozhattak Éjszak-Amerika, Belgium vagy Hollandia példáira, a hol a zsidók polgárjogokkal ruháztatván fel, ép oly hű polgáraikká váltak hazájuknak, mint a törzsökös yankee vagy a törzsökös belga és hollandus, s ebben nem akadályozták őket vallási elveik sem.

Sőt nálunk a zsidóság, daczára annak, hogy ki volt taszítva a társadalomból, már a XVI. században csatlakozott egyik vagy másik nemzetiséghez. A XVI. századbéli összesen hét zsidó hitközség közül ugyanis, mint *Löw* írja, a legnevezetesebb volt a budai, s ez két részre szakadt: magyar és német hitközségre. *) A harminczas években pedig, tehát mielőtt a törvény létrejött volna, a pestmegyei és szabolcsmegyei zsidók már erősen magyarosodtak.

Ha 1841-ben mégis a pesti és óbudai zsidó hitközségek előljárói Pestvármegyét egy bizonyos eset alkalmából a zsidó *nemzet* becsületén ejtett sérelem orvoslására kérték fel, ez, bárha látszólag a mellett bizonyít, hogy a zsidókból még akkor sem veszett ki a nemzeti öntudat: tényleg inkább kifejezésbeli botlásnak vagy az illető előljárók éretlenségének volt tulajdonítandó, melyet joggal utasíthattak vissza Pestmegye rendei, kijelentvén, hogy «a zsidókat valamint akkor midőn azok polgári jogokban való részesíttetését indítványoztatták követeik által a közelebbi országgyűlésen, úgy most

*) *Löw Lipót*: Történelmi és vallástudományi értekezések. Sze ged, 1861. 16. l.

is nem külön nemzetnek, hanem külön, eddig csak türelmezett vallású felekezetnek kívánják tekinteni». ¹⁾

Igaz, hogy a Talmudban vannak antisocialis jellegű és államellenes tanok is; de azok lassankint a feledés homályába merültek s a nyugat-európai államokban ép az emancipatio folytán csakhamar bekövetkeztek a zsidó vallásban és vallási szertartásokban ama reformok, melyek a zsidósággal, mint felekezettel, teljesen kibékítették az államot.

A kibékítésen a keresztyén társadalom egyes kiválóbb, mélyebb belátású tagjai is fáradoztak.

Nálunk igen sokat tett e tekintetben *Eötvös József báró*, ki úgy az országgyűlésen, mint az irodalomban fölemelte szavát a zsidóság mellett. Értekezése, — mely a Budapesti Szemlében jelent meg, ²⁾ s mely paraphrasisa az 1840. évi márcz. 31-kén tartott országgyűlési beszédének, — oly nagy feltűnést keltett, hogy németre, sőt olaszra is lefordítottatott, ³⁾ s német fordítása két kiadásban is megjelent. ⁴⁾

A humanus gondolkozású politikus, ékesszólásával ép úgy, mint fényes tollával, a mellett, hogy szálnalmat igyekezett felköltöni az elnyomottak iránt: észszerű okokkal is kapacitálta a közvéleményt, hogy a zsidóság iránti ellen-szenve pusztán előítéleteken alapúl, s fényesen bebizonyította, hogy az ország jól felfogott érdekében előbb-utóbb föl kell ruházni a zsidót polgárjogokkal.

A ki az ő értekezését elolvasta: lehetetlen, hogy be ne látta volna az emancipatio üdvös következményeit az országra nézve. Még a pessimistának is el kellett ismernie, hogy sokkal helyesebb az emancipatióval legalább megkísérteni a zsidók beolvasztását a társadalomba, mint fentartani amaz állapo-

¹⁾ Pesti Hirlap. 1841. 35. sz. 288. l.

²⁾ Budapesti Szemle. 1840. II. köt.

³⁾ Dissertazione sulla emancipazione degli ebrei. Del *Barone Giuseppe di Eötvös*. Pest, presso Landerer e Heckenast. 1842. 8-r., 77 lap.

⁴⁾ Die Emancipation der Juden, aus dem Ungarischen des *Joseph Freiherrn v. Eötvös*. Deutsch von *Hermann Klein*. Pesth, 1840. Verl. von Gustav Heckenast. 8-r., IV + 63 lap. — Második kiadás. Ugyanott, 1841. 8-r., IV + 63 lap.

tokat, melyek, ha a közérdekkel nem is, de a humanismus és a jog követelményeivel mindenestre homlokegyenest ellenkeznek s így tarthatatlanok.

A német antisemitákat, kiknek vezérök abban a korban *Hartmann* és *Streckfuss* volt, Eötvös diadalmasan kiveri positiojukból és pedig nem csupán emberszeretettől áradozó frázisokkal, hanem empiricus igazságokkal.

Kimutatja velök szemben, hogy a zsidók erkölestelensége embertelen elnyomatásuknak tulajdonítható; hogy a nemzeti aspiratiók iránti érzéketlenségek abból ered, hogy a haza polgárainak nem érezhetik magokat, s hogy polgárosításuk által a keresztyén társadalom tagjainak magánérdekei nem áldoztatnak fel, sőt ellenkezőleg a zsidók versenye a más válású polgárságot fokozott szorgalomra, munkásságra buzdítja, s remélhetőleg a versenyt diadalmasan ki is fogja állani.

Hogy Eötvöst az 1840 : XXIX. törvényezikk ép oly kevésbé elégitette ki, mint a rendek többségét, ez röpiratából világosan látható; de inkább elfogadta a félrendszabályokat, semhogy a föltétlen polgárosítás követelésével az elnyomottak helyzetén való javítás kísérletét megghiúsítsa.

Az első lépés meg volt téve a zsidók érdekében. Már most rajtuk volt a sor, hogy a polgárosítás processusát siettessék. Első sorban magoknak kellett gondoskodniok a köztük és a nemzet közt még mindig fennállott válaszfalak ledöntéséről.

Gorove István, — ki «*Nemzetiség*» című röpiratában a zsidó-kérdéssel szintén foglalkozik, — igen helyesen, figyelemzeti őket arra, hogy a mennyiben sorsuk immár saját kezökbe van letéve, magokra vethetnek, ha az érdekökben oly szép sikerrel megindult mozgalom megghiúsul, vagy a félúton fennakad.

«A jövő törvényhozó test egybegyül — így szól hozzájuk; — az emancipatio kérdése ismét szőnyegre kerül, és ekkor történjék bármi, de tudjátok meg, hogy minden, ki a zöld asztalhoz ül, belsőképet azt kérdendi magától: három évvel ezelőtt a jogtalannak, az elnyomottnak segédkezet nyújtánk, és mit tön ez érettünk? És higyjétek el, sok függend azon felelettől, melyet mindenki nyereend: «engedett

a nemzet óhajtságának, elhatározottan nyilatkozott a nemzetiség mellett», vagy «a zsidbasztó indifferentismus öléről a nemzetiség minden kívánata elpattant». Az első esetben új hévvel, új erővel folyand a harc mellettetek; a másodikban hidegségeket viszonzhidegség követendi.»¹⁾

A zsidók magyarosítása körül a negyvenes évek elején a legnagyobb tevékenységet *Bloch Móricz* fejtette ki. Ő volt az, a ki magyar nyelven megírta a zsidók rövid történetét, hogy ez által meggyőzze a nemzetet a zsidó iránt táplált előítéletei alaptalanságáról;²⁾ ő volt az, a ki *Korn Fülöp*, pozsonyváraljai könyvtáros kiadásában s *Rosenthal* társaságában közrebocsátotta az első héber-magyar imádságos könyvet; ő volt az, a ki a Pesti Hirlapban s a Társalkodóban a magyar-zsidó tanítókat képző intézet eszméjét legelső pendentte meg, kifejezván megbotránkozását a felett, hogy a zsidó tehetősebb szülők, gyermekeik mellé nevelőket divatczikkeikkel együtt a külföldről hozatnak, holott be kellene látniok, hogy «ha Magyarországnak valaha polgárai akarnak lenni, gyermekeiket magyarokká és sem németekké, sem francziákká vagy angolokká nem szabad nevelniök».³⁾

A Bloch módszerét, melylyel a zsidó-kérdést gyökeresen elintézhetőnek vélte, igazolták az élet és a külföld által nyújtott tanulságok. Ez a módszer a *do ut des* elvének alkalmazásában állt. Míg egyrészt a keresztyén társadalmat engedményekre kellett bírni a zsidóság irányában, másrészt a zsidóságnak az engedmények arányában, sőt esetleg azon túl is közelítenie kellett a társadalomhoz.

Hogy 1840-ben még a zsidóság nálunk eme kötelességét oly lanyhán vette, s hogy például a pesti dúsgazdag zsidó hitközség a magyar-zsidó tanítókat képző intézetre 140 váltó forintot szavazott meg ugyanakkor, a mikor egyes hazafiak, pl. *Széchenyi*, *Teleki József*, *Eötvös Ignác*, *Török Pál*, *Bugát*, *Fogarasi*, *Schedel* stb., az ügyet nem felekezeti, hanem nem-

¹⁾ *Gorove I.*: Nemzetiség. 107. l.

²⁾ A zsidókról. Irta *Bloch Móricz*. Pesten, Trattner-Károlyi betűivel. 1840. 8-r., XX + 55 lap.

³⁾ Pesti Hirlap. 1841. 11. sz. 87. l. Társalkodó. 1841. 9. sz.

zeti szempontból fogva fel, annak előmozdításában siettek jó példával előmenni: ¹⁾ ez a közöny a zsidók részéről, a százados elnyomatás szülte bizalmatlanság és műveletlenség természetes következménye volt.

De a feladat ép az lett volna, hogy a zsidóság, kötelességeinek tudatára ébresztessék. Sajnos, hogy e feladat megoldására Bloch mellett, — ki azonban csakhamar belefáradt a küzdelembe, s reményét veszíté, — a zsidók közül csak az egy *Rosenthal* vállalkozott, s ez is — habár a legnagyobb jóakarat és a szó szoros értelmében lángoló hazaszeretet vezette tollát — egészen véve tapintatlanul végezte munkáját.

Röpirata ²⁾ a zsidó olvasóra igen rossz benyomást gyakorolhatott, s a hitéhez ragaszkodó zsidóban könnyen azt a gyanút ébreszthette fel, hogy Rosenthal tulajdonképeni célja proselytákat szerezni a keresztyén vallásnak a zsidóság körében.

A ki, mint Rosenthal, bevallja, hogy «ő zsidó hitének nem meggyőződésből hódol», mivel «a keresztyén vallás istennek sokkal tetszőbb», s a ki kijelenti, hogy csak azért nem tér át gyermekeivel a keresztyén vallásra, mert «ez által úgysem tenne többet, mint ha egy heringet a nagy tengerbe vagy egy mákszemet Arábia homokpusztáiba dobna», s mert érzi, hogy neki missiója van a zsidók közt: az ilyen apostol bajosan tölthette be hivatását, főképen az akkori viszonyok közt, a midőn még a műveltebb zsidó is hódolt az orthodox vallási felfogásnak és szokásoknak s azokat magára nézve nem tartotta olyan nyűgnek, a mitől okvetlenül és mielőbb szabadulnia kell.

Elvileg igaza volt Rosenthalnak, hogy az orthodoxia is egyik akadályja a zsidók egyesülésének azzal a nemzettel, melynek körében élnek, ennél fogva hitsorsosait méltán figyelmeztethette vallási szokásaik ferdeségeire. Az országgyűlésen a törvény tárgyalása alkalmával a városi követek, kik általában

¹⁾ Ld. *Bloch* kimutatását a befolyt adományokról: Világ. 1841. jún. 23. 199. l. Jelenkor. 1841. júl. 7. 215. l.

²⁾ A zsidó és a korszellem Európában. Irta *Rosenthal Mórítz*. Pesten. Esztergami k. Beimel József betűivel. 1841. 8-r., VI + 97 lap.

ellene voltak az emancipationnak, a zsidók babonás vallási szokásait szintén mint az assimilatio legfőbb akadályát említék föl. De túllőtt Rosenthal a czélon, midőn neveltségessé tette, kigúnyolta a zsidó liturgiát, sőt a Messias eljövételébe vetett hitet is.

Valóban sajnálhni lehet, hogy ez a különben jó irányú író, rossz modorával hitelét veszítette azok előtt, a kikre hatni akart. Mert tanácsai ama kötelességeket illetőleg, melyekkel a zsidó az őt magába fogadó, védelemben részesítő nemzetnek tartozik, komoly figyelmet érdemelnek.

A szokásaira, erkölceire, nyelvére nézve egyaránt megmagyarosodott zsidóság képezi az ő eszményképét. S ha a zsidók azonnal megfogadják tanácsait: ma már ez az eszménykép bizonyára testet öltött volna.

Ugyde a százados üldöztetés következményeit egyszerre, egy lelkesítő szózattal megszüntetni nem lehetett, annyival kevésbbé, mivel a törvényhozás részéről tett engedmények daczára a magyar társadalom sem vetkezte le azonnal a zsidók iránt táplált előítéletét, s a törvény végrehajtása elé olyan oldalról is akadályok gördítették, a honnan ezt legkevésbbé várták. Kassa városa például határozottan ellenszegült az 1840: XXIX. törvénycikknek, nem engedvén meg zsidóknak a város területén való megtelepedését.

A zsidó tehát még sokáig bizalmatlan maradt a nemzethez, mert a nemzet se tudott vele egykönnyen megbékülni, s a kölcsönös bizalmatlanság következtében az assimilatio oly lassan ment, hogy még ma sem fejeztetett be.

De hogy a teljes beolvadás máskép nem történhetik, mint a hogy azt Rosenthal contemplálta, az kétségtelen. A zsidóság, a maga egészében, akkor lesz magyarrá, ha Rosenthallal nemcsak vallja, de érzi is, hogy «extra Hungariam non est vita»; ha otthon, a társaságban s üzletében a nemzeti nyelvet használja; ha magyarul imádkozik s magyar nyelven hallgatja az isten ígét.

Ezeket az igazságokat ötven évvel ezelőtt alig volt, a ki meghallgassa; mert a ki hirdette: rossz modorával még az igazságot is gyanússá tette, s mert a talaj sem volt előkészítve még kellőképen amaz elvek megfogamzására.

A Rosenthal agitatioja azonban bármily sikertelen volt is különben: az utókor részéről megérdemli az elismerést annyival is inkább, mert a zsidó íróknak, kik hitsorsosaik ügyében vele egyidejűleg felszólaltak, épen az általa kiemelt s bizonyára legfontosabb momentum, t. i. a magyarosodás iránt nem volt semmi érzékek.

Oesterreicher például, ki a zsidóság multját, jelenét és jövőjét tette tanulmánya tárgyává,¹⁾ erélyesen s hitsorsosainak hibái iránt minden elfogultság nélkül sürgeti, hogy a zsidó igyekezzék saját munkakörét kiszélesíteni, hibáit levetkezni s önműveléséről gondoskodni, hogy a társadalom hasznos, nélkülözhetetlen tagjának ismertessék el idővel; de hogy magyarrá is legyen, ezt a tanácsot már hiába keressük művében.

Egy másik író, *Löwy Mózes*,²⁾ a zsidó hitközségeket képzett papok és tanítók választására hívja fel, kik Mózes tanait a maguk tisztaságában hirdessék; de arról nem szól, hogy azoknak a papoknak és tanítóknak esetleg a nemzeti nyelv terjesztése körül is lennének kötelességeik.

Ehrmann Dániel meg,³⁾ míg egyrészről háláját fejezi ki az országgyűlés nagylelkűsége iránt, másrészről bizonyos belső nevelési reformokat hoz javaslatba, hogy a zsidók a változott kedvezőbb viszonyokhoz képest haladhassanak s szétforgácsolt erőiket összpontosíthassák. Óhajtja különösen a modern kívánalmaknak megfelelő rabbi-képző intézet fölállítását.

Arról azonban egy szót sem szól, hogy a zsidók nevelése

¹⁾ Der Jude in Ungarn wie er war, wie er ist, und wie er seyn wird. Oder: Was hat das Land und der Staat von seinem geistigen und gemeinnützigen Streben zu erwarten. Von *Dr. Elias Oesterreicher*, praktischem Arzte in Pesth. Pesth, 1842. Gedr. mit v. Trattner-Károlyischen Schriften. 8-r., XV + 135 lap.

²⁾ Worte zur Beherzigung an die Israelitischen Gemeinde-Vorstände in Ungarn, von *Moses A. Löwy*. Pesth, 1841. Im Verl. bei Philipp Korn in Pressburg. 8-r., 22 lap.

³⁾ Betrachtungen über Jüdische Verhältnisse von *Daniel Ehrmann*. Inhalt: I. Der ungarische Landtag im Jahre 1840. II. Hindernisse der geistigen Bewegung im Judenthume. Pesth, 1841. Gedr. mit v. Trattner-Károlyischen Lettern. 8-r., 35 lap.

nemzeties szellemben történjék, s így abbeli kívánsága, hogy a zsidók tömörüljenek, bizonyára visszatetszést szülhetett s arra a gyanúra adhatott okot, hogy Ehrmann, felekezetének elzárkózottságát továbbra is fenn akarja tartani.

Zsidó részről nem ilyen visszhangot várt az országgyűlés az általa tett engedményekre.

A VÁROSOK.

Az átalakulás korszakában, az 1790/91-diki országgyűléstől kezdve az 1839/40-diki országgyűlésig, a városok ügye állandóan foglalkoztatta a törvényhozást.

A nemzeti aspiratiók iránt érzéketlen, nagyobbára idegen eredetű polgári elemnek a nemzet testébe való beolvasztása annyival szükségesebbnek mutatkozott, mert ez az elem, szorgalmánál és műveltségénél fogva kulturális missióval bírt s a nyugateurópai országok példájára a politikai és társadalmi átalakulás processusában mellőzhetetlen tényezőként volt hivatva szerepelni.

Az volt tehát a kérdés, mi módon lehetne a polgári elem politikai befolyását olyan mértékben biztosítani, a mint azt az említett elem jelentőségénél fogva megérdemli?

A városok egyrésze ebben a kérdésben merőben téves alapra helyezkedett. Követelték maguknak az országgyűlésen a külön-külön szavazati jogot, s közjogi vitát provokáltak a fölött, vajjon törvény szerint ez a jog megilleti-e őket vagy sem? E tekintetben az 1608-diki koronázás utáni törvény 10. §-ára hivatkoztak, mely szerint a szabad királyi városok, kiváltságaikban és a karok és rendek számában megtartatnak, követeik pedig az országlakosok közt helylyel és szavazatokkal bírnak.*)

* Liberas civitates (quæ juxta Uladislai Regis Decret. 7. Art. 3. ordine recensentur) quod concernit: ut eæ quoque in suis privilegiis, et numero Statuum et Ordinum conserventur, dignum judicant Regnicolæ; quarum Nuncii ut inter Regnicolas locum et vota habeant, dignum quoque censent Regnicolæ.

Ugyde az idézett törvény egyáltalában nem oly világos, mint a napfény, mint a milyennek azt a városi követek tartották. Igaza volt az 1839/40-diki országgyűlés borsodi követének, a ki azt mondta, hogy az 1608-diki törvény napfény annyiban, a mennyiben ha a szem mélyen tekint belé, kissé elhomályosodik.

Hiba volt tehát általában egy kétes értelmű törvényre alapítani az említett követelményt. De még nagyobb hiba volt ama követelménynyel előállani, mielőtt általában a városok belső szervezete, közigazgatása át nem alakított oly formán, hogy a külön-külön szavazati jog gyakorlása által az egész polgárságnak és nem a polgárok egy kis kiváltságos töredékének adatik meg a lehetőség arra nézve, hogy politikailag érvényesítse magát.

Mert a városok akkori szervezeténél fogva a városi követeket — tudvalevőleg — az önkiegészítés jogával élő magistratus és nem az összes polgárság választotta. S így tökéletesen igaza volt *Deák Ferencznek*, — a ki pedig a polgárság érdekeit mindig szíven viselte s a kinél tisztábban senki sem ismerte fel a polgári elem fejlesztésének szükségességét, — hogy a rendek «a törvényhozási just nem a városok néhány tisztviselőivel, hanem a városi polgárok összességével oszthatják csak meg, s mindazon politikai tekintetek, melyek a királyi városok politikai fontosságára nézve fennforognak, nem a tisztviselőkről, hanem az egész városról s a város polgárainak egyesületéről állanak».*)

Hogy az 1839/40-diki országgyűlésen a városokra nézve a Deák és általában a liberalis párt felfogása jutott diadalra, s hogy az országgyűlés nem a városok szavazatjogának rendezése, hanem a városi közigazgatás újjászervezése végett küldött ki egy országos bizottságot, — ez az ügy érdekében valóságos szerencse volt, mert ezzel lehetővé tették a kérdésnek sikeres megoldását.

1790-ben maga a polgárság is okosabban fogta fel a kérdést, a mennyiben a felséghez intézett feliratukban azt kéri, hogy a városok az összes polgárság által választott két-két

*) *Deák és Hertelendy* : Követjelentés. 75. l.

követet küldjenek az országgyűlésre, kik a *polgárság* utasításai szerint valóban képviselnék a polgári rend érdekeit.¹⁾

Így és csakis így lehetett értelme a városok külön-külön szavazatának az országgyűlésen, s ekkép lehetett üdvös hatása a reformnak a polgári elem kifejlődésére.

Egyébiránt már az 1840-diki országgyűlés berekesztése után is egyes városok, fölhangyva addigi maguktartásával, lassankint rátértek az egyedül helyes ösvényre s bizonyos belső reformok életbeléptetésével vagy legalább azoknak sürgetése által maguk is hozzájárultak az általános reform előkészítéséhez.

Szatmár például a nélkül ugyan, hogy a passiv választási jog körét érintette volna, annyit legalább változtatott a fennálló rendszeren, hogy elhatározta, mikép ezentúl a követválasztásban nemcsak a belső és külső tanács tagjai s a városi hivatalnokok, hanem közvetve, t. i. negyven követválasztó polgár választása által a polgárok is részt vesznek.

A Pesti Hírlap szerkesztője méltán kifejezhette elismerését emez intézkedés felett, mely a városi elem körében addig uralkodott közfelfogás megváltozását jelezte.

«Nekünk úgy látszik, — írja *Kossuth*, — hogy Szatmár városa érteni indul az időnek jeleit, s mi megvalljuk őszintén, a kir. városok törvényhozási állása iránti kérdés megoldását nézetünk szerint ilynemű intézkedések sikerebben előkészítik, mint ha az egyenkinti szavazat törvényességének bizonyítására foliansok iratnának régi törvényeket magyarázgatók és a törvényhozási história tömkelegében buvárkodók által, mire nézve magunknak is igen sok észrevételünk lehetne.»²⁾

Szabadka városa pedig az 1843-diki országgyűlés közeledtével 1842. májusában a megyékhez és városokhoz körlevelet intézett, melyben a városok belső szervezetére vonatkozó kérdést minden oldalról megvilágítja s nagy alapossggal és részletességgel meghatározza a kibontakozás útját.

Javaslatai a következő négy pontban foglalhatók össze :

¹⁾ Bittschrift an Seine kais. königl. Majestät Leopold den Zweyten. Welche der Bürgerstand des Königreichs Ungarn eingereicht hat. 1790.

²⁾ Pesti Hírlap. 1841. 52. sz. 437. l.

1-ször, a városi közigazgatás körében a magyar nyelv jogait respektálni kell; 2-szor, be kell hozni a nyilvánosság elvét, mint a visszaélések ellen a leghatályosabb panaceát; 3-szor, a választási jog kiterjesztendő az összes polgárságra, mivel immár elavult *Verböczy* ama tétele, mely szerint a tanács és a választó polgár-testület ama «sanior és potior pars», mely a kir. városokat törvényesen képviseli; 4-szer, a városok függetlenítendőek a kir. kamarától.¹⁾

A közjogi momentumokat tehát Szabadka teljesen mellőzte s ezzel szerencsésen eltalálta az ügy fejlődésének útjában álló legfőbb akadály elhárításának módját.

Annál kevésbé találta ezt el Sopron városa, mely körlevelében arra hívta fel a többi városokat, hogy követiüket utasítsák, mikép a legközelebbi országgyűlést hagyják oda, ha szavazati joguknak fejenként való gyakorlásában megakadályoztatnának.

Az irodalomban ezt az egyoldalú, merev felfogást képviseli *Ujfalusy Nep. János*,²⁾ ki a városok közjogi helyzetét igyekszik tisztába hozni abból a célból, hogy országgyűlési szavazati joguknak külön-külön gyakorlását igazolja.

Ő is azok közé tartozik, a kik az 1608-diki törvényt egészen világosnak tartják. Erre az ingatag alapra építi fejtegetéseit, s e közben az ellenérveket nagyon ügyetlenül czáfolja.

Arra a rendkívül nyomós és alapos kifogásra, hogy addig, míg a városok a királyi kamarától függenek, külön-külön szavazattal nem ruházhatók fel: egyebet nem tud felelni, mint hogy azért, mert a városok a kamara alá vannak rendelve, az 1608-diki törvény ellenére szavazati joguktól nem foszthatók meg.

Ugyde bármennyire igaza is volt ebben lényegileg az írónak: ha a fennforgó kérdés horderejét képes lett volna

¹⁾ Ld. Szabadka körlevelét egész terjedelmében: Pesti Hirlap. 1842. 161. 162. sz.

²⁾ A szabad királyi városokról és azoknak jussaikról, mind általában, mind pedig némelly városokra, s egyes polgárookra nézve is különösen. Irta *Ujfalusy Nep. János*, törvény doctora s a királyi pesti universitásnál törvényes karnak tagja, s hites ügyvéd. Pesten, 1840. Esztergami k. Beimel József betűivel. 8-r., VI + 45 lap.

fölsísmerni: mégsem tér ki az elől ilyen semmitmondó felelettel.

A városok szavazatjoga felett, mint említők, addig dönteni nem lehetett, míg a városi közigazgatás gyökeresen újjá nem szerveztetik. Ebből természetesen az következett, hogy a kamarától is függetleníteni kellett a városokat. Mert az a körülmény, hogy két dicasterialis testület is beleavatkozott a városok ügyeibe, t. i. a helytartó-tanács és a kamara: a mellett, hogy azoknak adminisztrációját a folytonos illetékességi összeütközések következtében megnehezítette, sőt sokszor teljesen megakasztotta: mint törvényhozási tényezőknek függetlenségüket is megsemmisíté.

A városoknak a kamarához való viszonyát az 1827-diki országos küldöttség fogta fel helyesen, midőn arra nézve a következő észrevételt tette: «Tapasztalás bizonyítja, hogy azon kétféle függés, mely szerint az 1783. évet legközelebb megelőzőtt szokás alapján a városok közjogi dolgaikban a helytartó-tanácsnak, gazdálkodásiakban pedig a kir. kamarának vetvék alája, a közügyekben nagy hátramaradást okozott, kivált miután lehetetlen oly biztos határvonalakat felállítani, melyek minden esetben kétségtelenül kimutatnák, hogy melyik ügy minő természetű s hová tartozik. Ennélfogva az 1783. évi okt. 24-kén kelt kir. rendelet által a kir. városok minden ügyei a helytartó-tanács kormányhatalma alá vettek. Ezen rendelet indokait tökéletesen igazolta a tapasztalás elannyira, hogy visszaállíttatván az előbbi szokás, ámbár az 1794. évi szept. 29-kén kelt kir. rendelet által a két kormányzék hatósága szabályos határokkal egymástól elválasztatni céloztatott is, az előbbi bajok mégis egészen visszatértek.»

Ujfalussyak mindezek iránt ninesen érzéke. Általában egyoldalúság és felületesség jellemzik minden sorát, úgy hogy műve a tudomány és az élet legszerényebb igényeinek sem felelt meg.

Bayer Márton, Pécs városának tanácsosa, vele egyetért annyiban, a mennyiben ő is anomaliának tartja, hogy a városi követek külön-külön nem szavaznak az országgyűlésen. *)

*) A városok rendeztetése iránt. Pétsett, nyomt. a lyceum könyvnyomó-intézetében. 1842. 8-r., 63 lap.

Az érveket, melyekkel ezt az anomaliát a polgárság ellenei indokolni megkísérlették, ügyesen czáfolja.

Így nevezetesen arra, hogy a városok a kamarától függenek, azt feleli, hogy ez csak annyiban áll, a mennyiben a kamara, gazdálkodásukra felügyel; de a vármegye is függ a helytartó-tanáctól s így a vármegyei követek is befolyásolhatók esetleg a kormány által.

Hogy a városi követek a nepotismussal összeállított tanács által választatnak, ez ellen azt jegyzi meg, hogy a vármegyékben is tulajdonképen nem a nemesség, hanem csak néhány befolyásos család választja a követeket, a kik tehát többnyire szintén nepotismus útján jutnak mandatumukhoz.

Hogy képtelenség egy Rusztnak vagy Körösnek ép annyi szavazatot adni az országgyűlésen, mint Bihar- vagy Pestmegyének: erre meg az a felelete, hogy ez semmivel sem nagyobb képtelenség, mint az, hogy a kis Torna vagy Esztergom a törvényhozásra ép oly befolyást gyakorol, mint Bihar- vagy Pestmegye, sőt ha Rusztnak lakosságszámát tekintjük, semmivel sem áll az hátrább, mint akárhány kisebb vármegye.

Szóval Bayer párhuzamot von a megyék és a városok között s kimutatja, hogy a mennyiben az előbbieket külön-külön képviseltethetik magokat az országgyűlésen: ugyanazzal a joggal tehetnék ezt a városok is.

De másrésről belátja — és ebben tér már el Ujfalustól, — hogy a fentebb említett anomalia csakis a liberalis párt által javasolt reformok segélyével orvosolható. Ennélfogva a városok belső szervezetére vonatkozólag részletes tervszel áll elő, abból az alapelvből indulván ki, hogy a városi közigazgatás és jogszolgáltatás a megyei mintájára reorganizáltassék.

E szerint a városok élén ú. n. királybírák állnának, kiknek szerepök ugyanaz lenne, a mi a megyékben a főispánoknak. Az alispán helyét városokban a főbíró vagy polgármester foglalná el.

Javasolja továbbá, hogy a mint a megyékben az összes nemesség, úgy a városokban az összes polgárság válaszsza a tisztviselőket, úgyszintén az országgyűlési követeket; hogy

a városi közgyűlés lássa el ez utóbbiakat utasításokkal; továbbá, hogy a városok ép úgy, mint a megyék, nemcsak közigazgatási, hanem gazdasági ügyeikre nézve is kizárólag a helytartó-tanács alá legyenek rendelve stb. stb.

Ép ily gyakorlatiasan, de más szempontból, egyszersmind nagy tudományos készlettel tárgyalja a városok ügyét *Hetényi*, az ekeli református egyház tudós papja és akademikus, ki az alkotmány sánczai közé fölveendő polgárságot, hivatására, kötelességeire emlékezteti, érdekes világot vetvén egyszersmind a polgári elem múltjára.

Hogy a városok ügye mennyire foglalkoztatta a közvéleményt, mutatja az is, hogy a magyar tudományos akadémia 1832-ben a következő pályakérdést tűzte ki: «Milyen befolyásuk volt honi városainknak nemzetünk kifejlődésére és csinosbulására?»

A pályanyertes művet, a *Hetényi Jánosét*, *) épen alkalmoszerűleg, 1841-ben adta ki az akadémia. Az egyik bíráló ellenezte ugyan a mű kiadatását, félvén attól, hogy ha az akadémia czége alatt jelenik az meg, «az abban foglalt hibás nézetek és históriai tévelygések a társaság által mintegy szentesíttetnének; ezenfelül pedig (a városok gyakori megrovatása által) a különféle honfiak egymáshoz közelítése és egybeolvaszthatásának legfontosabb tekintetű ügye, óhajtott előmozdítás helyett inkább hátráltatást lenne szenvedendő»; de a másik két bíráló — igen helyesen — ilyféle scrupulusoknak nem adott helyet.

Hetényi szigorú, de igazságos kritikát gyakorol a városok felett.

Elismeri, hogy a városok a földművelés, az ipar és a kereskedelem, a tudomány, művészet előmozdítása érdekében sokat tettek; de nem annyit, mint a nyugateurópai városok.

S ha akkor, a midőn a városoknak a politikai döntő tényezők sorába való emelése volt napirenden, tanácsot ad

*) Történettudományi pályamunkák. Kiadja a magyar tudós társaság. I. kötet. Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejlődésére és csinosbulására, *Hetényi Jánostól*. Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1841. 8-r., 240 + XXXV lap.

nekik, hogy igyekezzenek a nemzethez simulni: ezzel csak szolgálatot tett a reform ügyének.

Mert az idegen polgárság, a maga idegen nemzetiségéhez ragaszkodva, a mellett, hogy azt a rokonszenvet sem kelthette fel maga iránt, melyre szüksége volt a politikai helyzete felett döntő alkotmányos tényezők részéről: a nemzeti kulturára sem gyakorolhatott olyan befolyást, a minőt hivatásánál fogva gyakorolnia kellett. Az idegen ajkú, bár mívelt polgárságnak, soha sem volt nálunk valami nagy hatása a tőle különböző nyelvű, különböző szokásokkal és erkölcsökkel bíró vidékre.

Hetényi mementoja tehát nem hogy hátráltatta volna a különféle népelemek egybeolvadását; de sőt elősegítette azt.

Mert a nemzeti geniusnak kellett ama kapocsnak lenni, mely a polgári rendet a többi népelemmel egybeforraszsza. Ez előtt kellett tehát a polgárságnak meghódolnia. S az lett volna a hiba, ha az, a ki a polgárság érdekében felszólal, ennek az osztálynak a hibáit legyezgette volna, tartván attól, hogy néhányan közülök nehezteléssel fogadnák a hibákra való figyelmeztetést s ez által még inkább elidegenednének a nemzettől.

A ki azonban igazságos akart lenni a polgári elem irányában, annak el kellett ismernie, hogy ez elemnek az idegen nyelvhez, szokásokhoz és erkölcsökhöz való ragaszkodása sok tekintetben sajátságos politikai és kulturális viszonyaink természetes következménye volt.

A polgárok, mint nagyobbára kereskedők és iparosok, foglalkozásuknál fogva a nemességgel csak üzleti téren érintkeztek, különben magas válaszfal volt közöttük, mely áthághatatlanul vált a nemesi rend gögje és előítéletei miatt.

Mi természetesebb, mint hogy ilyen elkülönzés mellett a nemesség a polgári elemre semmiféle befolyást nem gyakorolhatott; de ha gyakorolt volna is, nemzetiségi szempontból ez teljesen egyre ment, miután maga a nemesség is idegen nyelvet beszélt, idegen ruhát viselt, szóval megtagadta nemzetiségét.

Ehhez járult, hogy irodalmunk, fejletlenségénél fogva, hivatását csak részben töltötte be; iskoláinkban pedig a latin nyelvet kultiválták. Azok a társadalmi tényezők tehát, melyek

a fejlődés magasabb fokán a nemzeti ügynek a legnagyobb szolgálatot szokták tenni, nálunk még nem érvényesültek.

Ezeket figyelembe véve, biztatni lehetett ugyan a polgári elemet, hogy igyekezzék beolvadni a nemzetbe; de vádolni azért, mert még nem assimilálódott: a méltányossággal ellenkezett.

Ahhoz, hogy a polgárság, nyelvében, szokásaiban magyar legyen, előbb az említett tényezőket kellett odafejleszteni, hogy missiójuknak eleget tegyenek; azután ösztönt kellett ébreszteni a polgárságban arra, hogy az idegen légkörből, melyben felnőtt s mely őt a nemzettől elválasztotta, önként kiemelkedjék. Az ösztönt pedig csakis az a tudat kelthette föl benne, hogy a nemzetnek ő is egyenrangú, egyenjogú tagja s mint ilyen otthon van saját hazájában.

Hogy a polgárságtól csak azután lehet követelni a nemzeti aspiratiókban való munkás részvételt, miután már az alkotmány sánczai közé fölvétetett, — ezt a helyes elvet a negyvenes években egy fiatal, kezdő publicista hirdette, kinek azonban felszólalása, épen fiatalságánál fogva, az illetékes körök részéről kellő figyelemben nem részesült, bármily elismeréssel nyilatkozott is arról különben a Pesti Hirlap szerkesztője.¹⁾

Az újabb alkotmányos æra kezdetén oly előkelő szerepet vitt *Gorove István*, mint 23 éves ifjú, első irodalmi kísérletében,²⁾ korát túlszárnyaló érettséggel kijelöli amaz alkotmány-reformokat, melyekre szükség van a célból, hogy a polgár a nemzet tagjának érezze magát, s hogy jó- és balszerencsében tántoríthatatlan hűséggel ragaszkodjék hazájához és az intézményekhez, melyeknek boldogságát köszönheti.

A városokat a nyugateurópai városok példájára a következő elvek szerint kívánja újjászervezni.

Minden polgár választó és választható, ennél fogva mindegyik befoly úgy a községi administratioba, mint a törvényhozásba. A község ügyeit a polgárok összesége által választott képviselő-testület intézi; ez rendelkezik a község vagyona

¹⁾ Pesti Hirlap. 1841. 94. sz. vezércikkében.

²⁾ Nemzetiség. Irta *Gorove István*. Pesten, kapható Heckenast Gusztávnál. 1842. 8-r., XII + 114 lap.

felett, állapítja meg az évi költségvetést, vizsgálja meg az évi számadásokat, választja a tisztviselőket, örködik az egyesek politikai és polgári jogai felett, ellenőrzi a tisztviselőket. A képviselő-testület határozatait az egész polgárság által választott polgármester és tanács hajtja végre. Polgári perekben a városi állandó törvényszék, büntető-perekben az esküdtszék ítél. Végre a polgárok összesége választja az országgyűlési követet s látja el utasításokkal.

Igaza volt Gorovénak, hogy csakis ilyen reformokkal lehet egységet az alkotmányban, egységet a nemzetiségben teremteni s az elemeket, melyeket semmi érdek nem tart össze, melyek minden szabály, minden irány nélkül fejlődtek, összegyűjteni egy pontban; valamint abban sem tévedett, hogy a polgári elem illetén bevonása az alkotmány tényezői közé eszközölheti legsikeresebben annak megmagyarosodását.

«Az, ki hálából a sok jótéteményért — írja igazi szónoki hévtől elragadtatva a lelkes fiatal publicista, — nem teendi sajátjává nemzete nyelvét: az tenni fogja azért, hogy e jótéteményeket minden gyanítható rövidítések ellen maga s unokái számára biztosíthassa; mivel a magyar nemzetiségben fekszik az alkotmány legnagyobb biztosítóka, a nemzet legszebb jövője. Kit mind e kettő nem indítand meg: azt az ügyben elvegyült szükség bírandja reá. Kit ez sem indítand meg; ki magát a magyar hazában idegen nemzetiség, szláv vagy német elemek képviselőjének tekintendi: azt a nemzet-haladási mozgalom magával ragadja, s kiáltson a pusztába, hogy hangja enyészszék el vagy a hegyek ormain, hogy gyöngye visszhangot nyerjen — hadd tegye bátran és akadálytalan; de e nemzetet soha meggyőzni nem fogja arról, hogy más elemben fekszik e tizenkét millió üdve, boldogsága, hogy más nyelven hirdetni lehessen honunkban alkotmányt, vallást, sőt a physikai lehetőséget sem mutatandja meg, mert az érdekeiben egészen kifejlett s azért erős magyar nemességet meg-németesíteni még kevésbbé szlávositani soha nem fogja.»

Gorove értekezése mintegy kiegészítette a *Hetényiét*, a mennyiben ez utóbbi a polgárságot emlékezteti a nemzet iránti kötelességeire, az előbbi pedig a nemzetet sarkalja olyan concessiókra, melyek fölébresztendik a polgári elemben

a kötelességérzetet a nemzet iránt. Hetényi azonban históriát ír s a történelmi tényekből von le bizonyos politikai consequentiákat; Gorove ellenben minden ízében politikus s a történelmet csak mint segédeszközt használja politikai elveinek igazolására.

A Hetényi munkájával a *Majorszkyé* sorozható egy-kategóriába,*) a mennyiben ez is valószínűleg akadémiai pályamű volt s ez is történelmi és philosophiai szempontból tárgyalja a kérdést.

Tartalmát azonban felületes történelmi reflexiók, semmitmondó általánosságok képezik, ügyetlenül előadva.

Majorszky ép oly kevésbé volt philosophus, mint történetíró, úgy hogy érdeme legfőlebb csak annyi, hogy a városok érdekében megindult irodalmi vitának némi élénkítéséhez értekezésével hozzájárult.

Különben a vita, tekintve tárgyának rendkívüli fontosságát, élénkebb is lehetett volna. Akkori irodalmi viszonyaink fejletlenségét mutatja, hogy az átalakulás ügyével elválaszthatatlan kapcsolatban álló politikai feladványok sem keltettek nagyobb érdeklődést az írói körökben.

Az Akadémiának, — mely a nemzeti közművelődés előmozdítása tekintetében oly hiven betölté mindenkor hivatását, — köszönhető, hogy legalább egy, valódi irodalmi beccsel bíró monographia emlékezteti az utókort, hogy a negyvenes évek elején a tudomány és az élet között már nálunk is volt némi contactus, s hogy a tudósok — ha nem nagy számmal is — de foglalkoztak a gyakorlati élet olyan-féle problémáival, mint a polgári elem helyzetének javítása.

*) Városaink philosophiai tekintetből. Irta *Dr. Majorszky János*, ügyvéd. Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1842. 8-r., 54 lap.

A BÜNVÁDI ELJÁRÁS S A BÖRTÖNÜGY REFORMJA.

Az alkotmányunk helyreállítására és megszilárdítására irányult küzdelmek alatt ama részlet-kérdésekről sem lehetett természetesen megfeledezni, melyeknek megoldása a polgári szabadság föltételei közé tartozott. Ilyen volt büntető-igazságszolgáltatásunk reformja.

E reform életbeléptetésének azonban útjába állt egyrészről a bécsi kabinet, mely a polgári szabadság kiterjesztését involváló változtatások által hagyományos politikáját látta veszélyeztetve, másrészről az előítéletek nyomása alatt állók nagy tömege, mely a Corpus Jurist a nemzeti jogok palladiumának tekintvén, annak keretéből nem mert és nem akart kilépni.

Szalaynak igaza volt, hogy a törvénykönyvünkben levő *forma processus judicii criminalis* nem kötötte meg a nemzet kezét; de abban is igaza volt, hogy a megrögzött előítélet, a tudatlanság és az embertelenség makaesúl ragaszkodott ama formákhoz, melyek irhákra jegyezve, bullákkal valának megpecsételve.

A büntető-eljárás javítására nézve 1790/91-ben ép úgy, mint 1827-ben országos választmányok küldettek ki, a nélkül azonban, hogy munkálataikat megfelelő siker koronázta volna.

Az igyekezet megvolt a nemzet jobbjában, hogy az átalakulást minden consequentiájával végrehajtsák, s valahányszor kilátás nyílt az alkotmányos újjáébredésre, logikai következetességgel szóba hozták, sőt megvitatták azt a kérdést is, mely elválaszthatatlan összefüggésben állt a haladás ügyével; de minden igyekezetöket megghiúsították a fentebb említett tényezők és viszonyok.

Az 1839/40-diki országgyűlés mint örökséget vette át a büntető-törvény kidolgozását.

Egy országos választmányt küldött tehát ki azzal a megbizatással, hogy tekintetbe vevén a külföld jelesebb büntető-s javító-börtöneinek elrendezését, javaslatot készítsen az ország különös körülményeihez képest azon rendszernek

legezelírányosabb módon, mi alakban lehető alkalmazása, az e végből szükséges fogházaknak hol, mennyi számban s mi módoni felállítása, azoknak felállítására, belső igazgatására, s fentartására megkívántató költségeknek a lehetőségig közeli kiszámítása felől, s az iránt is, hogy azon költségek honnan fedeztessenek? egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől, hogy a most említett börtön- s javító-intézet mellett a büntetések törvényes céljának elérése végett gyakorlati alkalmaztatás tekintetében az 1827-dik évi országgyűlésről kiküldött országos választmány által javaslatképen bemutatott büntető-törvénykönyvnek tökéletesítésére mik kívántatnak? s mindezekről készitendő munkálatát a legközelebbi országgyűlésnek okvetetlen bemutatni köteleztessék».

Érdekes jelenség, hogy ugyanabban az időben, midőn a törvényhozás a büntető-törvény reformját elhatározta: ugyane tárgyra vonatkozólag a m. tudományos akadémia is a következő pályakérdést tűzte ki: «Határozassék meg a büntetés értelme és célja; adassanak elő annak biztos elvei s ezekhez alkalmazható nemei; fejtsék meg, találhat-e köztök helyet a halál-büntetés, és mely esetekben, miképen és mily sikerrel gyakoroltatott ez a régi és újabb népeknél, különösen hazánkban?»

1841-ben a beérkezett tizenkét pályamű közül a három bíráló, ú. m. *Stettner (Zádor) György*, *Szalay László* és *Szlemenics Pál* a *Szemere Bertalan* által írt műnek ítélvén oda a száz arany jutalmat, az említett dolgozat 1841-ben a m. tud. akadémia kiadásában jelent meg. *)

Érdekesnek tartjuk ezt az esetet annyiban, a mennyiben ez is mutatja, mennyire légből kapott az a, különösen mai napság széltriben hangoztatott vád, hogy t. i. az Akadémia a gyakorlati élet feladványaival soha nem törődött, s ennél fogva a mint jelenleg csak részben felel meg hivatásának, úgy a múltban sem gyakorolt intensivebb hatást a közéletre.

*) Törvénytudományi pályamunkák. Kiadja a magyar tudós társaság. I. kötet. A büntetésről, s különösebben a halálbüntetésről, *Szemere Bertalan*tól. Budán, a m. kir. egyetem betűivel. 1841. 8-r., VIII + 196 lap.

Az efféle vádak terjesztői nagyon felületesen lapozgathattak az Akadémia évkönyveiben.

A fentebb említett országos választmány többsége a büntető-eljárás szabályozásánál az esküdtzéki intézménynek a kisebbség által ajánlott alapúl-vételét nem fogadta ugyan el; de az 1844. évi aug. 26-kán tartott országos ülés — miután 28 megye 20 ellen az esküdtzék mellett adott utasítást,¹⁾ — a kisebbség álláspontját tette magáévé s csak a főrendiház conservativismusán múlt, — melynek az 1843/44-diki országgyűlés tartama alatt az irodalomban is akadt tolmácsa,²⁾ — hogy az esküdtzék intézménye már 1844-ben nálunk meg nem honosúlhatott.

Az országos választmányban is főképen a főrendi tábla küldöttei opponáltak az esküdtzéki intézménynek, különösen *Dessewffy Aurél*, *Apponyi György* és *Lonovics*, a csanádi püspök. Az alsó tábla küldöttei közül ellenben a legkiválóbbak — az egy *Zsedényit* kivéve — az esküdtzék érdekében harczoltak, például *Deák*, *Pulszky*, *Klauzál*, *Palóczy*, *Dubraviczky* stb., hozzájuk csatlakozván a főrendiek közül *Eötvös* is.

A napi sajtó terén különösen *Kossuth*, mint a Pesti Hirlap szerkesztője, fejtett ki az intézmény mellett élénk agitatót, annyira át levén hatva annak fontosságától, hogy hajlandó volt belenyugodni inkább a büntető-eljárás reformjának elhalasztásába, semhogy azt az esküdtzék mellőzésével hajtsák végre.³⁾

Szalay László pedig külön röpiratban igyekezett az intézményt honfitársaival megismertetni, a mire annál illetékesebb volt, mert az országos választmány amaz albizottságában, mely a büntető-eljárás készítésével foglalkozott, a jegyzői tisztet ő vitte s általában — bármily készséggel elismerjük is, a mit *Pulszky* reklamál magának,⁴⁾ hogy a büntető-

¹⁾ *Dr. Fayer László*: A magyar bűnvádi eljárás mai érvényében. II. kiad. 30. l.

²⁾ Öszinte vélemény a magyar büntető törvényjavaslatról. I. Pest. Nyomt. Landerer és Heckenastnál. 1844. 8-r., XXI + 57 lap.

³⁾ Pesti Hirlap. 1841. 53. sz. 443. l.

⁴⁾ *Pulszky F.*: Életem és korom. II. kiad. I. 148. l.

codex anyagi részének szerkesztésében Deákot és Deák mellett öt illeti meg a legfőbb érdem, — a büntetőjogi codificatio irányának és elveinek megállapítására, szaktanulmányainál fogva Szalay volt első sorban hivatva.

Szalay, röpiratában,*) egészen szakszerűleg, tudományos alapon ír az esküdtszékről s ezzel kapcsolatban a bűnvádi eljárásról, különösen reflektálván az angol és a francia büntető-törvényekre.

Az ő dolgozata, mint szakértekezés, jogi irodalmunknak legbecsesebb termékei közé tartozik; de a közvélemény alakulására — épen szigorú szakszerűségénél fogva — nagyobb hatással nem lehetett.

A gyakorlati szempontból legfontosabb kérdést, hogy t. i. nálunk az esküdtszék meghonosítható-e, teljesen mellőzi, sőt azzal a kijelentésével, hogy közszellem, népérettség és a socialis kiváltságok enyhítése nélkül a jury üdvös hatása nehezen gondolható, míg egyrésztől kétséget támaszt olvasóiban arra nézve, hogy egyáltalában lehet-e nálunk még csak kísérletet is tenni az esküdtszékekkel, másrésztől merőben academicus discussio jellegével ruházza fel azt a vitát, a mely pedig a gyakorlati jogélet körébe tartozónak jelöltetett ki azok által, a kik azt provokálták.

Úgy látszik különben, hogy a gyakorlat szempontjából ő neki magának is kétségei voltak az esküdtszéket illetőleg. Mert concedálja, hogy a juryt az országos választmány nem fogadhatja el, mely esetben a reformot szűkebb körre hajlandó szorítani, nem kívánván egyebet, mint a vádeljárás, a per minden szakában az ügyvédi assistentia, a nyilvánosság, a szóbeliség és a széles alapon nyugvó visszavetési jog behozatalát.

Az országos választmány többségének az volt a jury ellen a legfőbb argumentuma, a mivel ma is találkozunk, hogy a nemzet, hiányos műveltségénél fogva, ezt az intézményt nem bírná meg.

A nép kulturális viszonyaiban rejlő akadály elhárítására

*) A büntető eljárásról különös tekintettel az esküdtszékekre. Irta Szalay László. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1841. 8-r., 88 lap.

Kossuth tett positiv, gyakorlati javaslatot, azt indítványozván, hogy a jury-lajstrom megállapításánál olynemű megszorítás teendő, hogy a lajstromba egyelőre a kiváltságosakon kívül, — a kik közé a nemeseket, a városi polgárokat s a honoratio-rokat számítja, — csupán a mezővárosok előbbkelői vétetnének fel, és pedig vagyoni és értelmi qualificatio vagy pedig választás alapján. E szerint az esküdtszéki intézmény a népre nevelő hatással is lenne, a mennyiben minden jóra való polgára az államnak, igyekeznék megszerezni azt a qualificatiót, a mi őt a birói hatalom gyakorlásában való részvételre képesítené. *)

Az országos bizottság javaslata a jury szervezetére nézve tudvalevőleg eltér a *Kossuthétól*, a mennyiben ez csakis a vagyoni qualificatiót veszi tekintetbe. Az 1844-diki törvényjavaslat szerint ugyanis az esküdtszékek szerkesztése végett a törvényhatóságok *polgári állapotra való tekintet nélkül* évenként összeíratták a törvényhatóságban lakó mindazon egyéneket, kik életkoruk 24-dik évét meghaladták és évi 100 forintnyi tiszta jövedelemmel bírnak. De hogy mi módon alakíttatik meg az esküdtszék, arra nézve világos intézkedéseket a javaslatban nem találunk.

Szalay ezekre a gyakorlati momentumokra nem terjeszkedett ki; az elmélet körét nem lépte túl. De elméletileg az esküdtszéknek határozottan előnyt ad az állandó birói collegiumok felett. Az esküdtszéki eljárásnak azonban, úgy, a mint az Angol- vagy Franciaországban van megállapítva, számos hiányát mutatja ki. Általában pedig a büntető-eljárásra nézve nemcsak nálunk, a hol az, szerinte, «inkább ösztönszerű expediensek összege, mint eleve felállított elveknek eredménye», hanem a külföldön is a reformok életbeléptetését elodázhatatlannak tartja.

Bűnvádi eljárásunk körében valóban a legnagyobb zűrzavar uralkodott. Tulajdonképen a hány megye, annyi bűnvádi praxis állott fenn. Az egyikben, részint a törvények ellenére, részint azoknak elferdítésével, tehát abusus folytán,

*) Pesti Hirlap. 1841. 53. sz. 443. l. U. o. 1841. 45. sz. 379. l. szerkesztői megjegyzés *Zoltán János* czikkére.

a bíróság a nyilvánosság kizárásával működött; a másokban respektálta a nyilvánosság elvét. Az egyikben a legbrutálisabb kínvallatás járta; a másokban a torturát mellőzték. Az egyikben a meg nem hívott táblabírák is részt vettek az ítélelhoztalban; a másokban precise meg volt állapítva, hogy kik a szavazó bírák stb. stb.

De volt mégis valami, a miben a megyei büntető hatóságok sajnálatos egyértelműséggel jártak el. A nem-nemes vádlottal szemben a jogvédelem észszerű és igazságos követelményeinek egyik ép oly kevéssé tett eleget, mint a másik.

Ha sajtó útján nem örökitették volna is meg azt a vér-lázító igazságtalanságot, melyet a büntető bíróság egyes esetekben a vádlottakon elkövetett: ma még erre nézve szem-és fültanúk is bizonyyságot tehetnek.

Az eljárás — a mint azt egykorú tanúknak nem is valami nagyon élénken színezett előadása után tudjuk — rendszerint azzal a világos jogsérelemmel kezdődött, hogy a vádlottat — esetleg pusztá gyanura — a rend törvényes vagy törvénytelen öre — hogy ki, azzal a bíróság nem igen törődött — letartóztatta. Néha megtörtént, hogy az illetőt szabadon bocsátották a nélkül, hogy bármiféle bírósági személy szóba állt volna vele. De többnyire a járásbeli tömlöczbe helyezték el, s miután ott heteken, sőt hónapokon át senyvedett: vasra verve bekísérték a vármegye börtönébe. Ha innen néhány hét múlva a bíró felkísértette magához, hogy megkérdezze tőle, hogy hívják, hány éves, milyen vallású stb.: még elég szerencsésnek érezhette magát.

Midőn aztán egy negyed év elmultával, — mert a törvényszék csak minden negyedévben egyszer ült össze — az ő ügyének a tárgyalására is rákerült végre-valahára a sor: akkor következett rá nézve a meglepetés. Felolvasták előtte a vádló által elkészített vallomását, melyre bajos volt ráismernie, mint sajátjára, miután azt a vádló úgy fogalmazta, a hogy neki tetszett; aztán felolvasták a távollétében kihallgatott tanúk vallomását; s mikor mindez megtörtént: a nélkül, hogy védelmét meghallgatták volna: kihirdette előtte a bíróság az ítéletet. Hogy megnyugszik-e abban vagy sem, ezt nem kérdezték tőle; mert felebbezésnek nem volt helye.

Az eljárás az első fokú bíróság ítéletének kimondásával be volt fejezve s a vádlottnak, ha lelkiismerete még oly tiszta volt is, ki kellett állnia a büntetést.

A törvényhozás elhatározta ugyan, hogy ezt a processus criminalist, — mely a legszentebb emberi jogok kigúnyolásával igazságszolgáltatásunkat a köznép előtt rettenetessé, az értelmiség előtt pedig undorítóvá tette, — megszünteti; de részint az ú. n. «rendszeres munkálatokhoz» kötött reminiscenciák, melyek a közönséget méltán bizalmatlanná tehettek minden efféle munkálat sikere iránt, részint a megyék competentíája s azoknak a törvényhozáshoz való viszonya tekintetében lábrakapott téves nézetek, oly erős gyökeret vertek a megyei körökben, hogy kísérlet tétetett a törvényhozás megelőzésével, illetőleg mellőzésével a büntető-eljárás átalakítására.

Pestvármegye 1841. jun. 9-kén tartott közgyűlésében *Nyáry Pál* főjegyző, indítványt tett, mely szerint a megye «a büntető törvényszolgáltatás rendét, a mennyiben a törvény korlátai közt megyehatóságilag eszközölhető, javítólag szabályozza» s különösen «azon a hiányon, miszerint a rövid úton elítéltetni szokott vádlottaknak eddig védelmezőjük sincs, czélszerűleg segítsen».

Hogy ez az indítvány — úgy, a mint azt *Nyáry* később részletesen indokolva külön füzetben is előterjesztette *) — a törvényhozás jogkörét nem érinti s ennél fogva minden akadály nélkül foganatosítható: ezt nem hogy magának az indítványozónak, de még a *Pesti Hírlap* szerkesztőjének sem sikerült bebizonyítani.

«Nincs positiv törvény — írja *Kossuth*, — melyet ez indítvány elfogadása sértene. A törvényhatóságoknak pedig alkotmányos jogaikhoz tartozik, törvénnyel nem ellenkező statutumot alkotni; tartozik pedig kétszeresen, midőn isteni és természet törvényével, sőt a positiv törvények szellemével is egybehangzólag az igazságszolgáltatás érdekében alkotják. Bármennyire felcsigázzuk is emlékezőtehetségünket, nem

*) Indítvány a megyei bünvádi eljárás lehető javítása iránt. Pesten, 1841. Trattner és Károlyi betűivel. 8-r., 31 lap.

tudunk törvényt, mely a büntetőjogilag vádlottaktól a védelmet megtagadná; ellenben mindenütt világosan kifejtve találjuk törvényeinkben az óvatosságot, mely gondoskodni parancsol, hogy az ártatlan ne büntetessék.»*)

Ha Nyáry csak azt indítványozza, hogy a megye a vádlottnak módot és alkalmat adjon a védelemre: ezt illetékes-ségi szempontból nem igen lehetett volna kifogásolni, annyival kevésbbé, mert hisz ez által csak a régi magyar bűnvádi eljárás egy gyakorlatban volt szabályát állítják vala helyre, mely tényleg a Hajdukerületben — az igaz, hogy — tudunkkal — csak itt és másutt nem — folytonosan alkalmaztatott.

Nyáry azonban tovább ment, a mennyiben egész igazságszolgáltatási és közigazgatási rendszerünk, valamint bírósági szervezetünk átalakítását involváló újítást hozott javaslatba; egyrészt a büntető jogszolgáltatásnak a polgáritól, sőt a közigazgatástól való elkülönítését, másrészt külön «középponti bűnbíró törvényszék» és a megyéknek kerületekre való felosztásával «kerületi törvényszékek» felállítását indítványozván.

Maga az indítványt-tevő is elismeri, hogy «törvényhozóink meghatározták ugyan, kik legyenek a bírák; e részben tehát czélszerű javítást ismét csak törvényhozás tehet; de az eljárási mód iránt nem rendelkeztek», ennél fogva a megyék csakis ez utóbbira nézve intézkedhetnek saját belátásuk szerint: mindamellett — bámulatos következetlenséggel — ép ő provokálja a megyét, hogy a törvényhozás tudta és beleegyezése nélkül egészen új bíróságokat szervezen. S a megye némi módosítással el is fogadta Nyáry javaslatát.

Ugyde a felség Pestmegyének a bűnvádi eljárás tárgyában hozott végzéseit, mint a törvénnyel ellenkezőket, megsemmisítette, kivéve azokat, melyek az érvényben volt királyi resolútiokkal összeegyeztethetők voltak, mint például az, hogy a büntető-törvényszék tartása ne szoríttassék a törvénykezési szakokra, vagy hogy a szolgabírák az általuk büntetett kisebb vétségekről rendes jegyzőkönyvet vigyenek, az ügyész

*) Pesti Hirlap. 1841. júl. 10. 459. l.

hivatal pedig a rendes perekről időszakonként jelentést tegyen.¹⁾

Az alatt, míg Pestmegye s utána a többi megyék is ily módon a bűnvádi eljárás javításán fáradoztak: az országos választmány is elvégezte feladatát. Hogy javaslatából törvény nem lett: ez igazolta ugyan a közvélemény bizalmatlanságát a «systematica operata» iránt, de nem szolgált bizonyítékkal arra nézve, hogy Pestmegye helyesen cselekedett, midőn Nyáry propositióit életbeléptetni elhatározta. Bármily tűrhetetlen volt is büntető igazságszolgáltatásunk: alkotmányjogilag csakis az országgyűlés volt illetékes annak megváltoztatására. Elégge sajnálandó, hogy az országgyűlés e nemű törekvését siker nem koronázta.

A magyar törvényhozás a büntető igazságszolgáltatásnak mindkét oldalát figyelembe vette, midőn nemcsak az eljárás, de a börtön-rendszer javítására nézve is javaslattétellel bízta meg az országos választmányt. Ez utóbbira még nagyobb súlyt látszott fektetni, mint az előbbire, a mi annál természetesebb, mivel börtöneink állapota úgy a humanitas, mint a büntetés céljának elérése szempontjából minden jobb érzésű emberben a legteljesebb megbotránkozást, a hazafiban egyszersmind a szégyen érzetét keltette föl. Hajmeresztőbb látványt egy-egy megyei börtönnél képzelni sem lehetett.

Kossuth, bármennyire szerette is előadásában az élénkebb színeket használni: az egykorúak tanúsága szerint nem túlzott, midőn egyik megye börtöneit ekkép rajzolta le: «Minap — írja lapjában — füredi útamban megnéztem a veszprémmegyei tömlöczöket és lehetetlen volt el nem borzadnom. Kút forma lyukak, melyeknek öblébe lábtón juthatni csak le; szelelő-lyukjak sincs; ablakuk — természetes — nem is lehet, s az egyetlen nyílás — a kút szájának mondanók — egy sötét, parányi, 4—5 lépésnyi széles zárt udvarkára nyílik, hová csak délben fér a napsugár, a szellő pedig talán soha sem; s ez, mint mondják, mégsem legrosszabb tömlöcz Magyarországon.»²⁾

¹⁾ Pesti Hirlap. 1842. ápr. 7. ²⁾ U. o. 1842. aug. 14. 571. l.

A megyék a börtönügyi reform tekintetében is megelőzték a törvényhozást s a mit börtöneik javítása körül tettek, az ellen a competentia szempontjából annál kevésbbé lehetett kifogás, mert börtöneik berendezésére nézve országos törvény csakugyan nem kötötte meg kezöket.

Voltak megyék, például Komárom- és Fehérmegye, melyek tömlöczeiket, ezeket a valóságos bünfészkeket, az auburni rendszer lehető alkalmazásával javító intézetekké próbálták átalakítani.

Pestmegye hasonlóképen elfogadta Nyárynak a bűnvádi eljárásra vonatkozó indítványával kapcsolatba hozott ama másik javaslatát, mely szerint addig is, míg az 1840: V. törvényezikben tervezett országos börtön-rendszer behozatnék, a megye, börtöneit az auburni minta szerint rendezze be.

A haladás barátai a megyék ily irányú tevékenységét nagy elismeréssel fogadták ugyan; de másrésről tudva azt, hogy a börtön-reformnak az egész országra ki kell terjednie, a feladat végleges megoldását a törvényhozástól várták.

Ebben az időben két börtön-rendszer: az auburni vagy hallgató s a pennsylvaniai vagy magány-rendszer közt volt a választás. A külföldi szakemberek közül a nagytekintélyű *Mittermaier*, a francia *Bérenger* és *Lucas* az előbbi, míg ellenben *Crawford*, *Ducpetiaux*, *Blouet*, *Demetz* s a porosz *Julius* az utóbbi mellett nyilatkoztak.

Nálunk *Bölöni Farkas Sándor* hívta föl legelőször a közfigyelmet az amerikai újabb börtönökre, s a megyék a börtön-reformot kezdeményezvén, az irodalomban is meg-
lehetősen élénk vita fejlődött ki e tárgy felett.

Szakszerűleg legelőször *Szemere Bertalan* és *Eötvös* szóltak hozzá a kérdéshez. Mindketten 1838-ban bocsátották közre ama munkájokat, melylyel mintegy útbaigazítást kívántak adni a börtön-reform tárgyában Borsodmegye által kiküldött bizottságnak.*)

*) Terve egy építendő javító-fogháznak a magány-rendszer elvei szerint. Írá *Szemere Bertalan*. Kassán, Werfer Károly könyvnyomó intézetében. 1838. 8-r., 64 lap. — Vélemény a fogházjavítás ügyében, ns. Borsod vármegye ebbeli küldöttségéhez. Írta *Báró Eötvös József*. Pest, 1838. Kiadja Heckenast Gusztáv. 8-r., II + 61 lap.

Szemere részint saját tapasztalataira hivatkozva, — miután Európának 24 legjobban berendezett fogházát alaposan megvizsgálta, — részint a külföldi szaktekintélyek által felhozott érvek alapján, a magány-rendszernek, Eötvös a hallgató-rendszernek ad elsőbbséget; de ez utóbbi a bűnös által elkövetett vétség természetéhez képest a magány-rendszert sem kívánja teljesen mellőzni.

Azoknak a megyei uraknak, kik a tömlöcz-javításon törektek a fejöket, Szemere és Eötvös tanulmánya volt néhány évig jóformán kizárólagos forrásuk.

Az 1840-diki országgyűlés azonban országos kérdéssé tévén a börtön-reformot, többen több oldalról megvitaták azt.

1841-ben *Balla Károly*, pestmegyei kapitány s az Akadémia tagja tette közzé véleményét a büntetés mód javítása iránt,¹⁾ mely — bármily kicsinylőleg nyilatkozott is arról egyik bírálója, *Szemere* — sok eredeti eszmét tartalmaz, sokkal többet, mint magának Szemerének fentebb említett s nagyobbára *Junius* nyomán készült tanulmánya.

«Két rendbeli munka, — írja Szemere, — tárgya bármi érdekléssel bírjon, soha sem kerül el a háládatlanságot, az, mely kora előtt jár, de ez egykor vezére leend az időnek, és az, mely kora után megy, mely mint árnyék a testet örökké követi, de soha nem éri el.»²⁾ Ez utóbbiak közé tartozik — Szemere véleménye szerint — Balla dolgozata.

Hogy Balla közvetlen tapasztalatból nem ismerte a külföld börtöneit, s hogy oly széles olvasottsággal és alapos szakképzettséggel nem bírt, mint kritikusa, az kétségtelen. De hogy fejtegetései annyira a kor színvonalán alul álltak volna: ez annál kevésbé volt igaz, mert hiszen ő ismeri mind a két börtön-rendszert, annak előnyeit és hátrányait; ő is inkább a magány-rendszer felé hajlik, sőt börtönügyi irodalmunkban új irányt honosít meg, midőn a magány-rendszer keretében — a genfi minta lebegvén, úgy látszik,

¹⁾ Vélemény a büntetés mód javítása iránt. Irta *Balla Károly*, pestmegyei kapitány, több megyei táblabíró, s a magyar tudós társaság I. tagja. Pesten, 1841. Trattner-Károlyi betűjével. 8-r., X + 210 lap.

²⁾ Athenæum. 1841. aug. 15. 307. l.

szemei előtt — a bűnös javítására nagyobb súlyt fektet s büntetési fokozatok alkalmazását kívánja.

Büntetőjogi, illetőleg büntetőpolitikai irodalmunknak e korból legbecesebb terméke azonban *Eötvös* és *Lukács* tanulmánya a fogházjavításról.¹⁾

Eötvös és barátja, a mellett hogy a közönség ama részét, mely utasításai által a törvényhozásra befolyással bírt, megismertették a különböző börtön-rendszerekkel, s általában a börtönügy akkori állásával: jobb ügyhöz méltó sikerrel igyekeztek egyszersmind propagandát csinálni annak a hallgató-rendszernek, melylyel Eötvös az országos bizottságban, mint annak tagja, kudarcot vallott, a mennyiben a bizottság 44 szavazattal Eötvös egy szavazata ellenében, tehát majdnem egyhangúlag a pennsylvaniai rendszer mellett döntött.²⁾

Az a körülmény, hogy Eötvösök az auburni rendszer mellett foglaltak állást, természetesen az ő műveket is bizonyos tekintetben ép oly egyoldalúvá teszi, mint a milyen a Szemerée volt, holott abban az időben olyan tájékoztatóra lett volna szüksége a közönségnek, mint *Tocqueville* vagy *Beaumont*, kik teljes tárgyilagossággal adták elő az amerikai börtönök körül szerzett tapasztalataikat, a nélkül, hogy akár a pennsylvaniai, akár az auburni börtönök utánzására serkentették volna kormányukat.

De Eötvös és Lukács műve, minden egyoldalúsága dacára is hozzájárult a kérdés tisztázásához.

Hogy positiv sikert sem ők, sem általában azok, a kik a vitában részt vettek, nem értek el, s hogy a börtön-reformból még ekkor nem lett semmi: ez előnyös volt az országra nézve annyiban, a mennyiben két, ma már egyaránt czélszerűtlennek bizonyult börtön-rendszer közt levén a választás, ha akár az egyik, akár a másik szerint fölépítik és berendezik a börtönöket: milliókra rúgó veszteségeket szenved vala az ország, miután a büntetés tulajdonképeni céljának inkább megfelelő

¹⁾ Fogházjavítás. Írták *B. Eötvös József* és *Lukács Móricz*. Pesten. Kiadja Heckenast Gusztáv. 1842. 8-r., X + 351 lap.

²⁾ Ld. *Pulszky Ferencz* 1842. ápr. 12-kén kelt levelét *Mittermaier*hez: *Dr. Tarnai*: Huszonkét levél az 1842-től 1854-ig terjedő időszakból. Magyar jogászegyleti Értekezések. XX. 25. 1.

rendszer szerint csakhamar ismét változtatni kellett volna a börtönöknek úgy külső alakján, mint belső berendezésökön.

Magok Eötvösök is kinyilatkoztatják, hogy «a lelkesedés, melylyel a tömlöczök javítása elvként mindenfelől elfogadtatott, szép és dicséretes; de csak azon módoktól, melyek létrehozására választatnak, fog függni, hogy azon nagy áldozatok, melyeket a nemzet, e fenséges céljának elérésére majdan tenni kénytelenítettik, sikertelenek ne legyenek».

A viszonyok akkép alakultak, hogy elég idő maradt a meggondolásra s a reformot az illetékes tényezők nem hamarkodták el.

* *

Az 1839/40-diki országgyűlés alkotásai közt volt még egy, t. i. a magyar nyelv tárgyában hozott törvény, mely következményeit és hatását tekintve, a legmélyebb nyomokat hagyta hátra úgy politikai átalakulásunk történetében, mint az ennek tükréül szolgáló politikai irodalomban.

De ez a tárgy, — melylyel szorosan összefügg a magyar nemzetiség suprematiájának megalapítása érdekében folytatott politikai, társadalmi küzdelmek s irodalmi harcok története, — jelen tanulmányunk szűkre szabott keretében nem fér meg.

TARTALOM.

	Lap
A Kelet Népe és a Pesti Hírlap	3
A vallásügyi sérelem és a papi jószágok	49
A zsidó-emancipatio	71
A városok	80
A bűnvádi eljárás s a börtönügy reformja	91
